

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

ŠIUOLAIKINĖS POLITIKOS STUDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

AGNĖ OBELENYTĖ
II kurso studentė

**„PANDEMINIŲ“ PROTESTŲ PRIELAIDOS LIETUVOJE:
ĮSITIKINIMŲ SĄRYŠIŲ ANALIZĖ**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė: Prof. dr. Ainė Ramonaitė

Vilnius, 2022

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS
(įrašomas po titulinio lapo)

Magistro darbo vadovo/ės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Bakalauro/magistro darbo recenzentas/ė:

.....
(v., pavardė)

Bakalauro/magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas „„Pandeminių“ protestų prielaidos Lietuvoje: įsitikinimų sąryšių analizė“ yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą;
4. Esu susipažinusi su rašto darbų metodiniais nurodymais ir žinau, jog už rašto darbo plagijavimą baudžiama šalinimu iš universiteto.

Agnė Obelenytė

Vardas, pavardė

(parašas)

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Obelenytė A. „Pandeminių“ protestų prielaidos Lietuvoje: įsitikinimų sąryšių analizė: Politikos mokslų specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė A. Ramonaitė. – V., 2022. – 48 p.

Reikšminiai žodžiai: protestas, mitingas, COVID-19 pandemija, protesto šalininkų įsitikinimai, nepasitikėjimas valstybe, posovietinė transformacija

Darbe siekiama atskleisti sociopolitinius „pandeminių“ protestų šalininkų tipažus, remiantis jų įsitikinimų sąryšių schemomis. Tiriama, kokiais įsitikinimais pasižymintys piliečiai tapo „atliepūs“ protestų ir nepasitenkinimo valdžia bangos mobilizacijos kvietimui, pasitelkiamos kelios priegijos: Vakaruose vykstančių „pandeminių“ protestų aiškinimai, daugiausiai akcentuojantys dešiniojo populizmo nuostatų mobilizacinį potencialą, Lietuvos atvejui aktualus sudėtingas posovietinės transformacijos kontekstas ir nevienareikšmiai liekamieji reiškiniai bei giluminis, ilgametis nepasitikėjimas valstybės institucijomis, kaip santykio su valstybe deficito išraiška. Darbe taikomas Q-sort metodas, derinamas su pusiau struktūruotais giluminiais interviu, atliekamais su rugpjūčio 10d. arba rugsėjo 10 d. Vilniuje vykusių protesto akcijų dalyviais bei protestą palaikančiais piliečiais.

Turinys

Įvadas.....	6
1. Teorinis analizės pagrindas	11
1.1. Dešinysis populizmas ir „pandeminiai“ protestai	11
1.2. Posovietinė transformacija: nepripažinta trauma ir sovietinė nostalgija	14
1.3. Piliečio santykis su valstybe: nepasitikėjimas, izoliuotumas ir istorinės patirtys.....	18
2. Metodologija.....	24
2.1. Q-sort metodas	24
2.2 Duomenys	28
3. Rezultatų aptarimas	29
3.1. Pirmasis faktorius – informuotas nusivylęs dešinysis	30
3.2. Antrasis faktorius – posovietinės transformacijos „pralaimėtojas“	40
3.3. Trečiasis faktorius – nuosaikus liberalas	48
Išvados.....	51
Literatūros sąrašas	54
Summary.....	59
Priedai.....	61

Ivadas

Nuo 2020 metų pradžios pasaulį kamuojantis virusas ir karantino ribojimai netruko pradėti formuoti naujos valstybės ir jos piliečių santykių dinamikos, nulemtos precedento neturinčios sveikatos, ekonomikos, socialinės ir kitų sričių pasaulinės krizės. Pasaulio sveikatos organizacijai paskelbus COVID-19 pasaulinę pandemiją, per metus laiko beveik 100 pasaulio šalių ir teritorijų paskelbė nacionalinius karantinus¹. Pandemijos metu piliečiai patyrė didžiausią asmens laisvių apribojimą, kokio kada nors buvo imtasi taikos metu. Distancijos, karantino ir „užsidarymo“ priemonės tapo standartiniu metodu, taikomu sprendžiant visuomenės sveikatos krizę visame išsivysčiusiame pasaulyje. O didžiojoje daugumoje besivystančių ir skurdesnių šalių, atsižvelgiant į daugelio piliečių priklausomybę nuo šešėlinės ekonomikos ir valstybės nepajėgumą ilgai (ar iš viso) užtikrinti socialinio saugumo tinklo, suvaržymai paprastai buvo trumpesni, bet labiau prievartiniai².

Kartu su karantino režimo ribojimais, o vėliau – pirmaisiais vakcinacijos įgyvendinimo žingsniais ir kitomis pandemijos valdymo priemonėmis, šalys susidūrė su daugeliui seniai nematytomis demonstracijomis gatvėse, protestais, boikotais, atsisakymu paklusti įstatymams ar rekomendacijoms. Kai kurios iš šių demonstracijų, nukreiptų prieš Vyriausybės priemones, taikomas kovai su COVID-19, net peraugo į smurtinius susirėmimus ar nemalonumus su teisėsauga. Lietuva – ne išimtis.

Išaugusios protestų bei nepasitenkinimo valdžios taikomomis priemonėmis apimtys spėjo sulaukti ir akademinės bendruomenės dėmesio. Protestai analizuojami ir lyginami tarpusavyje tiek funkciškai – atsižvelgiant tiek į kiekybinius jų parametrus (trukmė, apimtis, pobūdis ir kt.)³, tiek žvelgiant į juos kaip į skirtingus atsakus į išskirtinę pandemijos konjunktūrą, pasitelkiant socialinių judėjimų teoriją ir skundų (nepasitenkinimo ar reikalavimų, kurie mobilizuoja protestuotojus) bei veiksmų repertuarų analizę⁴. Dėmesio sulaukia ir atskirų valstybių⁵ ar regionų bei miestų⁶ atvejų

---

¹ University of Oxford, Blavatnik School of Government, „The Oxford Covid-19 Government Response Tracker“, BSG, žiūrėta 2021 m. rugsėjo 3d., <https://www.bsg.ox.ac.uk/research/research-projects/covid-19-government-response-tracker>.

² The Economist Intelligence Unit, „Democracy Index 2020“, EIU, žiūrėta 2021 m. rugpjūčio 20 d., https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=democracy2020.

³ Carnegie Endowment for International Peace, „Global Protest Tracker“, Carnegie, žiūrėta 2021 m. rugsėjo 3d., <https://carnegieendowment.org/publications/interactive/protest-tracker>.

⁴ Paolo Gerbaudo, „THE PANDEMIC CROWD: PROTEST IN THE TIME OF COVID-19“, *Journal of International Affairs* 73, No.2 (2020): 61–76.

⁵ Francesco Iacoella, Patricia Justino, Bruno Martorano, *Do pandemics lead to rebellion? Policy responses to COVID-19, inequality, and protests in the USA*. WIDER Working Paper 2021/57 (Helsinki: UNU-WIDER, 2021);

Duncan Wheeler, „Vox in the Age of Covid-19: The Populist Protest Turn in Spanish Politics“, *Journal of International Affairs*, 73, No.2 (2020): 173–184;

Dilnoza Ubaydullaeva, „Student online protests in Uzbekistan: democratization of higher education as concomitant to the COVID-19 crisis?“, *Central Asian survey*, 40, No.3 (2021): 382-399;

Juan Pablo Ferrero, Ana Natalucci, „COVID-19 Pandemic and Social Unrest: The Social Protest by Other Means. Reflections on the Argentinian Case“, *Bulletin of Latin American research*, 39 (2020): 67-70.

⁶ Anthony Nestel, „The World-Creating COVID-19 Protest in Tel Aviv“, *Identities: Journal for Politics, Gender and Culture* 17, No.1 (2020): 158-161;

studijos, o taip pat protestų ir pandemijos poveikis konkrečioms visuomenės grupėms, pavyzdžiui, pedagogams⁷ ar imigrantams⁸. Nemažai tyrinėjamas ir santykis tarp pandemijos, protestų bei rasizmo ir valstybinės prievartos, tyrinėjimus paskatinusio amerikiečio George Floyd mirties atvejo kontekste⁹.

Skirtingų akademikų darbuose matomos pačios įvairiausios per COVID-19 krizę išryškėjusios protesto formos. Nuo „flashmob‘ų“, masinių eitynių, „iššūkių“ socialiniuose tinkluose, iki mitingų, riaušių, tam tikrų įstaigų ar taisyklių boikotų. Nepriklausomai nuo jų skirtumų, pandemijos protestai rodo, kad sugrįžta minios elementas ir improvizuotos bei spontaniškos veiksmų formos – kai kurių mokslininkų vertinimu toks grįžimas prie iki-moderniosios protesto logikos (daugeliui šių protestų trūksta struktūrinio pobūdžio bei koordinavimo, kurį siūlo oficialios socialinio judėjimo organizacijos, o tai dažnai siejama su šiuolaikiniais protestais), išryškina COVID-19 pandemijos atskleistos valdžios krizės gilumą, per kurią socialinė ir ekonominė nelygybė tik dar labiau sustiprėjo¹⁰. Pandemijos metu vykę ir tebevykstantys protestai atskleidžia situacijos ekstremalumo ir sudėtingumo pobūdį – tai ne tik valstybinio reguliavimo sustiprėjimo, bet ir padidėjusios socialinės konfrontacijos momentas. Pandemijos ir jos valdymo sukeltas milžiniškas ekonominis ir socialinis poveikis bei politinis chaosas dar labiau sustiprino visuomenės žemiausiuose sluoksniuose esančių žmonių gyvenimo nesaugumą¹¹.

Mokslininkų teigimu, viena iš priežasčių, dėl kurių pandemija skatina įvairias protesto akcijas, yra bendras pandemijos sukeltas dezorientacijos poveikis ir su tuo susijusi sutrikusi socialinė rutina¹². Tačiau paradoksaliai bendrame disfunkciniame fone protesto veiksmai dar labiau skatina esamos socialinės rutinos trikdymą, taip siekdami atkreipti politikų, žiniasklaidos ir visuomenės dėmesį bei būti išgirstiems. Be to, didelio masto ekstremaliosios situacijos, tokios kaip pandemija, sustabdo kasdienį gyvenimą ir keičia žmonių rutiną ir ekonomine prasme. Darbuotojai atleidžiami iš darbo, išleidžiami atostogų, skelbiamos prastovos arba turi dirbti iš namų, o tai elementariai suteikia piliečiams daugiau galimybių ir laiko dalyvauti protestuose¹³. Tai gali būti pavojingas derinys

---

Milan Ismail, Maggy Lee, „Protests in Hong Kong during the Covid-19 pandemic“, *Crime Media Culture: An International Journal* 17, No.1 (2021): 17–20.

⁷ Kevin M. Wong, Benjamin Luke Moorhouse, „The Impact of Social Uncertainty, Protests, and COVID19 on Hong Kong Teachers“, *Journal of Loss and Trauma* 25, No.8 (2020): 649-655.

⁸ Benjamin Opratko et al., „Cultures of rejection in the Covid-19 crisis“, *Ethnic and Racial Studies* 44, No.5 (2021): 893-905.

⁹ Brett Bowman, „On the biopolitics of breathing: race, protests, and state violence under the global threat of COVID-19“, *South African Journal of Psychology* 50, No.3 (2020): 312–315;

Bree J. Lang, Matthew Lang, „Pandemics, Protests, and Firearms“, *American Journal of Health Economics* 7, No.2 (2021): 131-163.

¹⁰ Gerbaudo, 62-63.

¹¹ *Ibid*, 71.

¹² *Ibid*, 70-72.

¹³ *Ibid*, 72.

valdžiai, susiduriančiai su didėjančiu nepatenkintų piliečių, jaučiančių, kad jų ir taip sąlyginai nestabilioms gyvenimo sąlygoms gresia pavojus, kiekiu¹⁴.

Taip pat, nepasitenkinimo pandemijos valdymo procesu išsaukti protestai pasižymi dažnai improvizuotu ar neorganizuotu pobūdžiu. Jiems būdinga tai, kad dažnai burtis kviečia ne nusistovėjusios socialinių judėjimų organizacijos, o nauji lyderiai ir grupės, kurių veiklos koordinavimo lygis dažnai būna ribotas. Protestai dažniausiai kyla vietos lygmeniu ir juose išreiškiamas neatidėliotino „skriaudų ištaisymo“ reikalavimas.¹⁵

Galiausiai, itin svarbus, atsikartojantis naratyvas, siekiant paaiškinti pandemijos kontekste kylančius protestus Vakaruose (dažniausiai) yra dešinės ir kraštutinės dešinės politinių grupių, partijų vaidmuo. Pandemijos metu būtent dešinieji populistiniai judėjimai rado naujų klausimų ir priemonių mobilizacijai pasikeitusiomis aplinkybėmis¹⁶. Kadangi populistinės dešinės ideologiniai įsitikinimai Vakaruose tapo svarbia „pandeminių“ protestų diskurso dalimi bei mobilizaciniu veiksmu, šis ryšys plačiau aptariamas teorinėje darbo dalyje (žr. 1.1.).

Apžvelgus ankstyvuosius mokslininkų bandymus paaiškinti pandemijos kontekste daugelyje šalių kylančius protestus ir nepasitenkinimą valdžios vykdoma pandemijos valdymo politika, verta paklausti, kokia jų aiškinamoji galia Lietuvos atveju? Lietuvoje tiesiogiai prieš pandemijos valdymo politikos priemones (vakcinaciją, galimybių pasą, privalomą testavimą, kiaukių dėvėjimą, tam tikrų socialinių garantijų ar paslaugų apribojimą ir t.t) buvo nukreiptos dešimtys įvairaus masto protesto akcijų ne tik Vilniuje, bet ir kituose šalies miestuose. Tačiau šiame darbe, informantų atrankai pasirinkti 2 kiekybiškai svarbiausi protestai – 2021 m. rugpjūčio 10 d. prie Seimo ir rugsėjo 10 d. Katedros aikštėje vykę protestai. Nors iš pirmo žvilgsnio šie įvykiai Lietuvoje gali atrodyti kaip globalios tendencijos dalis¹⁷, nekelianti papildomo susirūpinimo, vis tik lyginant su Vakarų valstybėmis, Lietuvos atvejis turi tam tikro specifiškumo, verto analizės.

Visų pirma, skirtingai nei dalyje Vakarų valstybių, Lietuvoje tokio masto protestai, juo labiau organizuojami ne profesinių sąjungų, ne Darbo kodekse numatyta tvarka ir apimantys ne konkrečią vieną gyventojų grupę (pavyzdžiui, mokytojus, ūkininkus ar pan.) iš esmės vyksta labai retai. Tad tokio masto pasipiktinimas valdžios sprendimais ir sėkminga (ne vienkartinė!) mobilizacija yra savaime unikalus reiškinys Lietuvos kontekste. Be to, bent jau didieji protestai Lietuvoje buvo organizuoti, o ne spontaniški, turintys struktūrą, darbotvarkę (angl. *agenda*), tikslus ir aiškiai matomus naujai iškilusius vedlius ar jau pažįstamus tam tikrų parlamentinių partijų (Lietuvos

---

¹⁴ *Ibid*, 72.

¹⁵ *Ibid*, 64, 72-73.

¹⁶ Giorgos Katsambekis, Yannis Stavrakakis, „Populism and the Pandemic. A Collaborative Report“. POPULISMUS Interventions No. 7, Special Edition. Thessaloniki: Aristotle University of Thessaloniki, 2020, 5-7.

¹⁷ Domantė Platūkytė, „Išskyrė riaušinių portretą – iš neprivilegiuotų, socialiai atskirtų grupių, slepiasi minioje“, LRT, žiūrėta 2021 m. rugsėjo 10 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1472102/isskyre-riausininku-portreta-is-neprivilegiuotu-socialiai-atskirtu-grupu-slepiasi-minioje>.

valstiečių ir žaliųjų sąjungos (LVŽS) ir Darbo partijos (DP)) narių veidus, viešai rėmusius ir skatinusius nepasitenkinimą ar dalyvavimą protestuose. Kaip matoma iš anksčiau pateikiamos literatūros apžvalgos, vienu iš skiriamųjų šių „pandeminių“ protestų kitose šalyse bruožų būtent ir laikomas jų spontaniškumas, struktūrinio pobūdžio bei koordinavimo trūkumas.

Antra, Lietuvos atvejo problemiškas ir erdvė analizei, kurią bent iš dalies bando užpildyti šis darbas, dar geriau atsiskleidžia pažvelgus į minėtąjį (ir teorinėje dalyje plačiau aptariamą) radikalias, populistinės dešinės vaidmenį. Jei Vakaruose, „pandeminių“ protestų mobilizacijai dešinioji ideologija ir kraštinio dešiniojo flango populistinės politinės grupės buvo svarbūs veiksniai, Lietuvoje šis ryšys nėra toks akivaizdus ar tiesioginis, nes kaip matyti iš pakartotinai atliekamų kiekybinių tyrimų Lietuvos partinės sistemos ir rinkimų lauke¹⁸, Lietuvoje nėra relevantiškų kraštutinės dešinės (kalbant kultūrinės kairės – dešinės arba kitaip vadinamos liberalumo – konservatyvumo skalės ribose) erdvę užpildančių politinių jėgų. Kiek anksčiau, iš parlamentinių partijų tokia jėga pretendavo tapti partija Tvarka ir teisingumas (TT)¹⁹, likviduota 2020 m. Žvelgiant į paklausos pusę, nors daugiau nei pusei Lietuvos visuomenės nėra būdingas ideologinis mąstymas, leidžiantis save identifikuoti kairės – dešinės skalėje²⁰, vadovaujantis konservatyvumo – liberalumo indeksu pagal balsavimą 2020 m. Seimo rinkimuose, tam tikra, nors ir nedidelė dalis visuomenės (reprezentuojama stačiakampės diagramos (angl. *box-and-whisker plot*) gale iki pirmojo kvartilio)²¹ turi itin konservatyvias pažiūras, atitinkančias kraštutinės dešinės poziciją (svarbu pažymėti, kad duomenyse fiksuojamas tik balsuojančiųjų rinkimuose pažiūrų pasiskirstymas, būtų galima spėti, kad nebalsuojančiųjų tarpe tokio pobūdžio pažiūros paplitusios dar plačiau). Tačiau sisteminių partijų programose į šias pažiūras beveik nėra apeliuojama²². Kaip pabrėžia autoriai, analizavę „pandeminius“ protestus Vakaruose, populistinės dešinės retorika pasižymi skirties tarp elito ir žmonių brėžimu ir akcentavimu (žr. 1.1.). Kaip matoma iš J. Ulinskaitės atlikto tyrimo, Lietuvoje gausiausiai (virš 40 proc.) tokią retoriką (apeliavimą į žmones bei antielitizmą) savo rinkiminėse programose naudojusios politinės grupės nesugebėjo sėkmingai mobilizuoti rinkėjų ir nei viena iš jų

---

¹⁸ Ainė Ramonaitė, „Mapping the political space in Lithuania: the discrepancy between party elites and party supporters“, *Journal of Baltic Studies* 51, No. 4 (2020): 1-20;

Mažvydas Jastramskis et al., *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūnų problema Lietuvos politikoje* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018);

Ainė Ramonaitė, sud., *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvairzdžiai politikoje* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014);

Ainė Ramonaitė, sud., *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos* (Vilnius: Versus aureus, 2009);

Ainė Ramonaitė, *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*. (Vilnius: Versus aureus, 2007).

¹⁹ Ramonaitė, *Mapping the political space in Lithuania*, 7.

²⁰ Ieva Petronytė – Urbonavičienė, „Ideologinės visuomenės politinių nuostatų mozaikos Lietuvoje“, *Politologija* 72, No.4 (2013): 157.

²¹ Ainė Ramonaitė, „Tik (ir vėl) nauja partija ar nauji rinkėjai? Laisvės partijos sėkmės fenomenas“, (pranešimas konferencijoje „Lietuva po 2020 m. Seimo rinkimų“, 2021 m. kovo 26 d.).

²² Jogilė Ulinskaitė, „Lietuvos politinės partijos populizmo amžiuje: 2016 ir 2020 m. Seimo rinkimų programų turinio analizė“, *Politologija* 101, No.1 (2021): 52–77.

į Seimą nei 2016 m., nei 2020 m. nepateko²³. Žvelgiant preciziškai, vienintele išimtimi būtų galima laikyti Lietuvos lenkų rinkimų akciją – Krikščioniškų šeimų sąjungą (LLRA-KŠS), kurios 2016 m. ir 2020 m. Seimo rinkimų programose pastebima nemažai dešiniajam populizmui būdingos retorikos, tačiau, kaip žinoma, šios partijos palaikymas sukonzentruotas labai siauroje, specifinėje grupėje, be to 2020 m. Seimo rinkimuose šio palaikymo neužteko ir partija į parlamentą nepateko.

Apibendrinus, tokios, ne vienkartinės protesto akcijos nėra įprasta pilietinio aktyvumo praktika Lietuvoje ir joms paaiškinti neužtenka Vakaruose „pandeminiams“ protestams aiškinti svarbios dešiniojo populizmo vaidmens analizės. Reikia ieškoti kitų, Lietuvai unikalių „pandeminių“ protestų aiškinimų, pretenduojančių atsakyti, kokie Lietuvos piliečiai ir kodėl būtent dabar tapo „atliepūs“ nepasitenkinimo nuotaikoms vyraujančioms ir kitose šalyse? Kokie mūsų visuomenėje buvę ir tebesami iššūkiai, klausimai svarbūs, aiškinant, kokie žmonės atsiliepė į šios mobilizacijos kvietimą? Arba kitaip tariant, su kokiais, dar iki pandemijos susiformavusiais, įsitikinimais konsoliduojasi atsiliepimas į mobilizacijos kvietimą? Nors darbai, bandantys paaiškinti „pandeminių“ protestų tendencijas Vakarų valstybėse, į šiuos klausimus gali pateikti tik dalinius atsakymus, tai nereiškia, kad pasaulinės tendencijos ir diskursai Lietuvos nepasiekia ir jų analizė neturi visiškai jokios aiškinamosios galios Lietuvos atveju. Pasiekia ir turi, tačiau apsiriboti konstatavimu, kad Lietuvoje nevyksta nieko, ko nematytume globaliose tendencijose, būtų paviršutiniška ir galimai užkardytų kelią svarbioms išvalgoms apie visuomenėje glūdinčias problemas, suteikiančias impulsą, atitinkamai dalies visuomenės reakcijai į valstybės pastangas reguliuoti jų gyvenimą, sprendžiant sveikatos krizę.

Su pandemija iškilę nauji antagonizmai jungiasi su visuomenėje jau esamais ir sukuria naujas potencialias konflikto ir solidarumo linijas, tad siekiant suprasti, kurie iš jų buvo aktualūs būtent Lietuvos atveju, verta pažvelgti į Lietuvoje vykusius „pandeminių“ protestų dalyvių ir juos palaikančių piliečių giluminius įsitikinimus. Atsižvelgiant į tai, formuluojamas šio darbo tikslas – atskleisti sociopolitinius „pandeminių“ protestų šalininkų tipažus, remiantis įsitikinimų sąryšių schemomis. Tikslui pasiekti keliami šie darbo uždaviniai:

1. Atskleisti teorinį analizės pagrindą, aiškinantį Vakaruose „pandeminių“ protestų mobilizacijai aktualų radikalios, populistinės dešinės vaidmenį bei Lietuvos atvejui svarbius įsitikinimus posovietinės transformacijos vertinimo bei santykio su valstybe aspektais;
2. Pristatyti tyrime naudojamą metodą – teiginių klasių rūšiavimą (Q-sort), derinamą su pusiau struktūruotu giluminiu interviu;
3. Išskirti ir aprašyti faktorius – protestų šalininkų tipažus, vadovaujantis teorinėje darbo dalyje paaiškintų įsitikinimų sąryšiais su nepasitenkinimu Vyriausybės taikomomis pandemijos valdymo priemonėmis ir strategija.

---

²³ *Ibid*, 68-69.

1. Teorinis analizės pagrindas

Šioje darbo dalyje vystoma teorinė darbo prieiga, aiškinanti „pandeminiuose“ protestuose aktualių įsitikinimų visumą. Kaip atskleidžia literatūros, analizavusios (daugiausiai) Vakaruose vykčius ar tebevykstančius protestus, apžvalga, populistinės dešinės diskursas ir ideologiniai įsitikinimai pandemijos kontekste konsolidavosi su kylančiu pasipiktinimu pandemijos valdymo priemonėmis ir tapo svarbiu mobilizuojančiu veiksniu ne vienoje valstybėje. Tačiau, kaip minėta darbo pradžioje, Lietuvoje vykusių protestų atveju, populistinės dešinės diskursas ir mobilizuojanti galia nėra tokie akivaizdūs kaip Vakaruose, dėl to greta jų šiame darbe pasitelkiami kiti du, Lietuvos atvejui unikalūs ir prasmingi įsitikinimų ir nuostatų rinkiniai. Pirmasis susijęs su sudėtinga posovietinės transformacijos patirtimi bei jos išdava – sovietinės nostalgijos fenomenu. Antrasis – atskleidžia giluminį susvetimėjimą su valstybe kaip santykio su valstybe deficito požymį. Teorinė prieiga suteikia analizės pagrindą, kuriuo remiantis sudaromas Q-sort teiginių rinkinys.

1.1. *Dešinysis populizmas ir „pandeminiai“ protestai*

Retoriniu požiūriu „pandeminiai“ protesto judėjimai Vakaruose įvairiais būdais atspindi dešiniojo populizmo terminus ir ideologinius įsitikinimus. Įvedus plataus spektro nacionalinius karantinus būtent kraštutiniai dešinieji judėjimai rado naujų klausimų ir priemonių mobilizacijai pasikeitusiomis aplinkybėmis.²⁴ Dešiniam populizmui būdingas antielitizmas bei autochtoniškumas, šiuo atveju reiškiantis, kad turima paveldėta teisė į bendrąją visuomenės gėrį²⁵ per priklausymą valstybėje dominuojančiai tautai bei besisiejantis su antiimigrantiškomis nuotaikomis ar ksenofobija, kilus pandemijai prisitaikė ir konsolidavosi su naujais kontekstais, kuriant vientisą, daliai visuomenės paveikų diskursą.

Kaip įprasta dešiniojo flango populizmui, ir pandemijos kontekste ideologiškai ieškota skirties tarp „mes“ ir „jie“. Šiuo atveju, „jais“ tapo politinis elitas, valdantieji, įvedę suvaržymus pandemijos apimtose valstybėse, o taip pat, atsiradus vakcinai – farmacijos korporacijos, ar net mokslininkai. Kurstoma žmonių ir valdžios elito priešprieša remiasi valdančiųjų vaizdavimu kaip engėjų, peržengusių turimų įgaliojimų ribas ir neleidžiančių žmonėms užsiimti kasdiene įprasta veikla²⁶. Brėžiamai politinio elito ir paprastų žmonių perskyrai papildomo gyvybingumo suteikė ir kartu su pandemijos apribojimais globaliai suprastėjusi demokratijos būklė, netrukusi tapti parankiu argumentu radikaliajai dešinei. Pandemijai iškėlus klausimą, ar visuomenė turėtų laikinai atsisakyti savo demokratinių laisvių ir teisių, kad išgelbėtų bendrapiliečių gyvybes, tačiau piliečiams realiai

²⁴ Katsambekis ir Stavrakakis, 5-7.

²⁵ Ulrike M. Vieten, „The „New Normal“ and „Pandemic Populism“: The COVID-19 Crisis and Anti-Hygienic Mobilisation of the Far-Right“, *Social Sciences* 9, No.165 (2020): 4

²⁶ Katsambekis ir Stavrakakis, 55.

niekada netapus tiesioginiu šio klausimo adresatu, daugelyje šalių atsiskleidė valdančiųjų įprotis neįtraukti visuomenės į neatidėliotinių klausimų svarstymą, populistinei dešinei signalizavęs, kad elito valdymas, o ne žmonių dalyvavimas yra tapęs demokratijos norma²⁷.

Nors įvedus karantino apribojimus ir įgyvendinant kitas pandemijos valdymo priemones, ideologinė takoskyra brėžta tarp valdančiojo elito ir žmonių, iš darbotvarkės nedingo ir imigracijos ar ksenofobijos, kaip „kito“, „svetimo“ baimės diskursas, iki pandemijos buvęs bene pagrindiniu politinės skirties objektu, eskaluojamu dešiniojo populizmo²⁸. Priešiškus migrantams ar pabėgėliams buvo mobilizuojamas ir šios sveikatos krizės kontekste. Kaip iliustruojama žemiau, kai kuriose valstybėse būtent imigrantai tapo atpirkimo ožiu dėl pandemijos nešamų negandų²⁹. Be to, apribojus galimybes judėti tarp valstybių, dar labiau sustiprėjo autochtoniškumo naratyvas, politiškai žymintis visuotinį „grįžimą prie lokalumo“³⁰.

Dėl šių rezonuojančių nuostatų ir diskurso, protestuose, kuriuos Vakaruose daugiausiai iniciavo dešiniojo flango grupės, demokratijos ir teisinės valstybės vardu buvo demonstruojamas stiprus nepritarimas „uždarymo“ (angl. *lockdown*) politikai bei bendras nepasitenkinimas autoritarinėmis vadinamomis, Vyriausybės vykdomomis, pandemijos valdymo priemonėmis³¹. Nepaisyta kovos su užkrato plitimu normų, tokių kaip distancija, kaukių dėvėjimas, imtasi viešųjų pastatų šturmo taktikos, reikalauta atkurti „senąsias normas“, grąžinti iki pandemijos buvusias sąlygas, fiksuotas dominuojantis konspiracinis požiūris į pandemiją (bei valstybių atsaką į ją), individualizmas ir socialinis darvinizmas³².

Pavyzdžiui Vokietijoje, nors protesto judėjimų sudėtis buvo gana heterogeniška, daugumą sudarė dešiniųjų ekstremistinių judėjimų ir partijų, ezoterikų aktyvistai bei prieš skiepus pasisakantieji, demonstracijų metu tiek vizualiai, tiek verbališkai referuodami į šalies Konstituciją ir tokiu būdu protestuodami prieš tariamą pagrindinių teisių panaikinimą, atgyvenusį elitą, žiniasklaidos suvienodėjimą bei viešų diskusijų panaikinimą.³³ Kraštutinių dešiniųjų grupės, įskaitant Alternatyvą Vokietijai (AfD), visoje šalyje taip pat rengė „higienos demonstracijas“, kuriose dėl COVID-19 plitimo Vokietijoje kaltino žydus ir imigrantų bendruomenes³⁴.

Ispanijoje, vienoje iš labiausiai nuo pandemijos nukentėjusių šalių, įvedus itin griežtą karantiną, kuri administravo kairiųjų Vyriausybė, kraštutinių dešiniųjų partija „Vox“, savo ideologiją grindžianti autoritariniu konservatizmu ir nacionalizmu, sulaukė didžiulio populiarumo, kaltindama

---

²⁷ Democracy Index 2020.

²⁸ Vieten, 6.

²⁹ Katsambekis ir Stavrakakis, 7.

³⁰ Vieten, 4.

³¹ Gerbaudo, 63-64.

³² *Ibid.*, 63.

³³ Opratko, 900.

³⁴ Vieten, 8-9.

valdančiuosius atėmus ispanų laisvę ir didžiuosiuose šalies miestuose surengusi protesto akcijas³⁵. Tuo tarpu Belgijoje ir Italijoje kraštutinių dešiniųjų pažiūrų populistai, pasinaudodami pandemijos grėsme, kurstė nepasitenkinimą Vyriausybės imigracine politika, kaltindami migrantus ir pabėgėlius nešiojant ir platinant virusą³⁶.

Kitapus Atlanto, JAV protestai prieš „užsidarymo“ priemones taip pat atliepė dešiniojo populizmo principus. Eskaluota žmonių ir valdžios elito priešprieša – Valstijų gubernatoriai vaizduoti kaip engėjai, peržengę savo turimos valdžios ribas ir neleidžiantys žmonėms dirbti, apsipirkti, lankytis koncertuose, renginiuose, pamaldose ir t.t.³⁷ Taip pat akcentuotos darbo ir socialinio aprūpinimo bei savarankiškumo ir priklausomybės nuo valstybės priešpriešos³⁸, turinčios toli siekiančias implikacijas JAV politinėje sistemoje. Valstybė pradėta vaizduoti kaip apribojanti, kasdienybei taisykles nustatanti ir kiekvieną žingsnį sekanti įkyri auklė (angl. *nanny state*)³⁹. Taigi protestai JAV parodė, kaip pandemija sustiprino politines dešiniųjų populistines nuotaikas, susijusias su sveikatos priežiūra, rase ir klase, kurios pastarąjį dešimtmetį sklandė JAV dešiniųjų gretose⁴⁰.

Tai tik keletas pavyzdžių iliustruojančių mokslinėje literatūroje atsikartojantį aktualų kraštutinės, populistinės dešinės politinių grupių vaidmenį sėkmingai mobilizuojant pandemijos valdymu nepasitenkinusius piliečius. Pasaulinės pandemijos sąlygomis kraštutinė dešinė rado nišą, vystydama naratyvą apie atstovavimą „liaudžiai“ įtampoje su nacionaliniu politiniu elitu⁴¹. Ne tik nevienodas socialinis ir ekonominis pandemijos poveikis skirtingoms visuomenės grupėms skatino globaliai paplitusį dešiniųjų populistų populiarumą ir jį stiprinantį pyktį prieš vyriausybines visuomenės sveikatos strategijas, bet ir socialinė protestuotojų struktūra, rodanti piliečių požiūrį į „normalias“ teises, galimybes ir pandemijos metu apribotą „normalų“ vartotojišką gyvenimą.⁴² „Pandeminiai“ protestai padėjo dešiniams populistams tapti labiau matomiems ir lengviau įsilieti į viešąją erdvę, o tai potencialiai gali turėti dramatiškų ilgalaikių pasekmių⁴³, nes dešiniųjų populizmas dažnai interpretuojamas kaip demokratijos ar legitimacijos krizės⁴⁴ bei fundamentalių iššūkių valdžiai ir valdymui⁴⁵ simptomas.

---

³⁵ Wheeler, 173.

³⁶ Katsambekis ir Stavrakakis, 7.

³⁷ *Ibid*, 55.

³⁸ *Ibid*, 55.

³⁹ *Ibid*, 55.

⁴⁰ *Ibid*, 55.

⁴¹ Vieten, 4.

⁴² *Ibid*, 4.

⁴³ Opratko, 901.

⁴⁴ Gregor Fitz, „Introduction: Political populism as a symptom of the great transformation of democracy“ kn. *Populism and the Crisis of Democracy. Volume 2: Politics, Social Movements and Extremism*, sud. Gregor Fitz, Juergen Mackert, Bryan Turner, (Abingdon and New York: Routledge, 2019), 1–3.

⁴⁵ Nira Yuval-Davis, „The double crisis of governability and governmentality“, *Soundings* 52 (2012): 88–99.

1.2. *Posovietinė transformacija: nepripažinta trauma ir sovietinė nostalgija*

Viena fundamentaliausių, Lietuvos visuomenėje visapusiškai persismelkusi istorinė posovietinė – antisovietinė dimensija, tebeišliekanti vienintele politine takoskyra, siejančia partijų ir jų elektorato požiūrius⁴⁶, aktuali ir čia. Jos svarbą, analizuojant „pandeminių“ protestų klausimus patvirtina naujausi kiekybiniai – 2020 m. porinkiminės apklausos, duomenys, atskleidžiantys, kad žmonės, jaučiantys sovietinę nostalgiją (sovietmetį vertinantys palankiau nei dabartinius laikus) labiau linkę tikėti su COVID-19 susijusiomis konspiracijos teorijomis (stebimas stiprus, statistiškai reikšmingas ryšys, net ir kontroliuojant tokius kintamuosius kaip politinis pasitikėjimas, identifikavimasis su politinėmis partijomis, populistinės nuostatos, pasitikėjimas žiniasklaida, mokslininkais, Rusijos žiniasklaidos vartojimas ir kt.)⁴⁷, taigi ir nepasitikėti valdžios taikomomis kovos su pandemija priemonėmis, pavyzdžiui, skiepais.

Svarbu pabrėžti, kad sovietinė nostalgija, skirtingai nei galėtų pasirodyti iš pirmo žvilgsnio, tik dalinai kyla iš asmens padėties, gyvenimo kokybės ar kasdienybės sovietmečiu prisiminimų. Reikšmingesnis nostalgijos šaltinis yra skaudžios posovietinės transformacijos pasekmės⁴⁸, kurias patyrė ir nemaža dalis Lietuvos visuomenės. Be to, šiame didžiosios dalies visuomenės dar nepamirštame perėjimo iš vienos sistemos į kitą laikotarpyje galima matyti įdomią paralelę su dabartinais „pandeminiais“ protestais ir juos smerkiančios dalies visuomenės ar valdžios reakcija. Dabar, kaip ir anuomet, galima pastebėti stiprią visuomenės poliarizaciją, abipusį įvairių etikečių „lipdymą“, tam tikros visuomenės dalies didžiulį nusivylimą ir pasipiktinimą valdžia. Todėl nenusisukant nuo kitose valstybėse vykusių ar tebevykstančių „pandeminių“ protestų aiškinimo, nagrinėjant įvykius Lietuvoje, vertėtų pažvelgti ir į savo pačių istorines patirtis.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę pokomunistinėje visuomenėje vyko fundamentalūs socialiniai ir ekonominiai pokyčiai. Laisvos valstybės atkūrimą lydėjo ne tik bendro entuziazmo, vilties ir pakilios nuotaikos atmosfera, bet ir chaotiška, itin sudėtinga visuomenės būklė, vienai po kitos užsidarius gamykloms, valstybinėms įmonėms, griuvus kolūkiams, nomenklatūros ir partijos sistemai, prasidėjus privatizacijai, kainų liberalizavimui ir darbo rinkos pokyčiams. Fundamentali socialinė, politinė ir ekonominė transformacija buvo vykdoma mažai dėmesio skiriant socialinių kaštų įvertinimui – mąstymui apie žmonių gyvenimus, kuriuos transformacijos procesas gali stipriai sutrikdyti ar net sužlugdyti⁴⁹. Itin sudėtingą ir psichologiškai traumuojančią pereinamojo laikotarpio patirtį patvirtina ir nuo 1991 m. drastiškai išaugę vyrų savižudybių rodikliai (moterų tarpe padidėjimas taip pat matomas, tačiau gerokai mažesnis), specialistų sutarimu indikuojantys, kad

⁴⁶ Ramonaitė, *Mapping the political space in Lithuania*, 15.

⁴⁷ Ainė Ramonaitė, „Does communist nostalgia lead to COVID-19 conspiracy beliefs?“ (Nepublikuotas straipsnis, 2021)

⁴⁸ Kristen Ghodsee ir Mitchell A. Orenstein, *Taking Stock of Shock. Social Consequences of the 1989 Revolutions* (New York, NY: Oxford University Press, 2021), 2-4, 120.

⁴⁹ *Ibid*, 2.

visuomenėje yra daug psichologinio skausmo, streso, bet mažai jiems įveikti reikalingų resursų ir pagalbos⁵⁰. Per pirmus 6 nepriklausomybės metus savižudybių skaičius padidėjo 82,4 proc. ir tapo aukščiausiu pasaulyje⁵¹. Taigi, nors tai iki šiol vengiama pripažinti ir įvertinti, perėjimas iš vienos politinės ir ekonominės sistemos į kitą buvo ne vien kelias į spartesnę ekonomikos augimą, konvergenciją su ES pajamomis ir gerėjančias gyvenimo sąlygas daliai visuomenės, bet ir istorinio masto socialinė bei ekonominė katastrofa, sukėlusį drastišką BVP, vartojimo lygio, vidutinės gyvenimo trukmės, gimstamumo, užimtumo ir kt. rodiklių mažėjimą⁵². Tokie kardinaliai skirtingi tranzicijos proceso efektai sukūrė sovietinės sistemos griūtis „laimėtojų“ ir „pralaimėtojų“ ratus. Šiame darbe aktualesnis būtent antrasis, nes kaip minėta, žmonės, jaučiantys sovietinę nostalgiją, t.y. turėję skausmingas posovietinės transformacijos patirtis, dėl to jaučiantys palankumą sovietinei sistemai, kaip stabiliai, aprūpinančiai ar apskritai geresnei nei ją pakeitusi, bus labiau linkę nepasitikėti ir priešintis valdžios taikomomis pandemijos valdymo priemonėmis.

Lietuva buvo agrarinis kraštas, labai didelė dalis visuomenės gyveno kaimiškose vietovėse, tad viena iš esminių socializmo pabaigą Lietuvoje lydėjusių reformų – kolūkių naikinimas, palietė daugybę piliečių. Vykdamas agrarinę reformą, neišvengta teisės aktų kūrimo ir įgyvendinimo klaidų, lėmusių sunkią žemės ūkio ir kaimo būklę⁵³. Kaimo žmonių gyvenimas, žlugus kolūkiams, beveik per naktį dramatiškai pasikeitė – dingo santaupos, finansinis stabilumas, statusas visuomenėje, aprūpinimas darželiais, kultūrinėmis pramogomis, kelialapiais atostogoms⁵⁴. Be to, sovietmečiu buvęs bazinis aprūpinimas būstu, maistu, komunalinėmis ir socialinėmis paslaugomis, atkūrus nepriklausomybę taip pat nustojo būti savaime suprantama duotybe⁵⁵. Pereinant į rinkos ekonomiką, kai kuriais atvejais tiesiogine to žodžio prasme po plytą išardžius kolūkius, Lietuvos kaimiškos vietovės atsidūrė istorijoje precedento neturėjusioje situacijoje – tiek teoriškai, tiek praktiškai tai implikavo milžinišką neapibrėžtumą⁵⁶. Kolūkio griūtis reiškė ne tik gamybos nuosmukį, bet ir viso buvusio paslaugų komplekso išardymą bei iššūkį kolūkinėje sistemoje dalyvavusių žmonių egzistencijai⁵⁷. Prarastą tam tikrą stabilumą ir saugumą pakeitė nežinomybė dėl ateities, dažnu atveju

---

⁵⁰ Danutė Gailienė, *Ką jie mums padarė. Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu* (Vilnius: Tyto alba, 2008), 173-175.

⁵¹ *Ibid*, 175.

⁵² Ghodsee ir Orenstein, 9-10, 108, 199.

⁵³ Antanas Poviliūnas, *Lietuvos žemės ūkio grįžimas į rinkos santykius ir ūkininkijos ekonominė raida* (Vilnius: Apostrofa, 2008), 275.

⁵⁴ Ainė Ramonaitė, „Kodėl tauta negali atleisti Vytautui Landsbergiui „už kolūkius“?“, VU TSPMI, žiūrėta 2021 m. rugsėjo 4d., <https://www.tspmi.vu.lt/komentarai/kodel-tauta-negali-atleisti-vytautui-landsbergiui-uz-kolukius-interviu-su-ramonaite/>.

⁵⁵ Ghodsee ir Orenstein, 14.

⁵⁶ Vylius Leonavičius ir Eglė Ozolinčiūtė, „Sovietinio žemės ūkio transformacija“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1, No.44 (2019): 105.

⁵⁷ *Ibid*, 112.

bedarbystė, nusivylimas, alkoholizmas ir pyktis. Analogiška situacija buvo ir uždaromose valstybinėse gamyklose⁵⁸.

Be to, prie slogių jausmų stipriai prisidėjo ir buvusių kolūkių darbuotojų ir vadovų bei kitų piliečių, nepatenkintų radikalioms ir vienos nenuosekliausių pokomunistiniame pasaulyje agrarinės reformos⁵⁹ rezultatais, menkinimas ir užgauliojimas. Priešinga pasirinktai reformos kryptčiai nuomonė buvo slopinama, ją propagavusiems žmonėms „klįjuojamos etiketės“. Tuometiniai politiniai šalies vadovai bei jų sprendimus palaikę piliečiai, juos laikė prorusiškais, nepatriotiškais, Lietuvos nepriklausomybę nepatenkintais sovietmečio gerbėjais. Bet panašu, kad daugeliu atveju tai nebuvo tiesa – nepriklausomybės siekis ir tautiškumas neprieštaravo geram kolūkio vertinimui⁶⁰, o tuo pačiu pasipiktinimui jų sugriovimu. Visuomenės susiskaldymą ir įtampą papildomai eskalavo ir dviejų pagrindinių politinių jėgų (Lietuvos komunistų partijos, vėliau Lietuvos demokratinės darbo partijos ir Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio, vėliau Tėvynės sąjungos) varžymasis. Kai kurių mokslininkų teigimu net ekonominio šalies pertvarkymo, o ypač agrarinės reformos idėjos buvo panaudojamos kaip priemonė, padedanti kompromituoti, kaltinti politinį varžovą ir į savo pusę pritraukti elektoratą⁶¹.

Tačiau tikriausiai tokia poliarizacija neturėtų stebinti. Natūralu, jog transformacijos proceso „laimėtojai“ propagavo idėją, kad perėjimas prie liberaliosios demokratijos ir rinkos ekonomikos buvo visapusiškai reikalingas ir sėkmingas bei nesutiko su bet kokia kritika jų pusėn, nes visi klausimai apie perėjimo teisingumą kvestionavo jų naujai įgytos padėties, ar verslininkų atveju – turto, teisėtumą⁶². Savo ruožtu, pereinamojo laikotarpio „pralaimėtojai“ atkreipė dėmesį į daugybę jau minėtų šio proceso trūkumų.

Atsisakius sovietmečiu vyravusio planinės ekonomikos modelio ir jį įkūnijusių ekonominių veiklų, reikšmingai visuomenės daliai teko iš pagrindų persiorientuoti ir prisitaikyti prie naujų realijų, pavyzdžiui, užsiimant naujai besirandančiomis ekonominėmis – smulkiosios verslininkystės ir prekybinės veiklos formomis. Kadangi valstybė negalėjo įdarbinti piliečių ir suteikti tokių pačių garantijų, kaip anksčiau, prekių ir paslaugų kainos kilo gerokai sparčiau nei vidutinis darbo užmokestis⁶³, perspektyviausios atrodė galimybės esančios „už valstybės ribų“⁶⁴. Viena jų – prekyba

---

⁵⁸ *Ibid*, 112.

⁵⁹ Zenonas Norkus, „Agrarinių reformų Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos respublikose lyginamoji istorinė sociologinė analizė“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1, No.30 (2012): 26-27.

⁶⁰ Vytautas Raškauskas, „Politologė Ainė Ramonaitė: žmonės jau spėjo primiršti sovietmečio absurda“, *Bernardinai*, žiūrėta 2021 m. rugsėjo 4d., <https://www.bernardinai.lt/2018-01-17-politologe-aine-ramonaite-zmones-jau-spejo-primirsti-sovietmecio-absurda/>.

⁶¹ Poviliūnas, 231.

⁶² Ghodsee ir Orenstein, 4.

⁶³ Poviliūnas, 275.

⁶⁴ Ida Harboe Knudsen, „The Story of Šarūnas. An Invisible Citizen of Lithuania“ kn. *The Informal Post-Socialist Economy: Embedded Practices and livelihoods*, sud. Jeremy Morris, Abel Polese (Abingdon; New York: Routledge, 2014), 42.

čia pat nuo savo automobilio kapoto, ant kartono lakšto ar, jei pasisekė, prekybiniame kioskelyje. Žymiausia tokios veiklos erdvė – Gariūnai – su nepriklausomybės aušra įsikūręs turgus, tapęs savotišku atspindžiu, kaip valstybė ir jos gyventojai kultūriškai ir socialiai išgyveno ekonominius ir politinius pokyčius žlugus socializmui. Tokios prekybinės veiklos pobūdis buvo paženklintas tuo, ką galima įvardinti marginalizacijos sąvoka. Nors terminologijos pokyčiai jau buvo įvykę, žodis „spekuliacija“ jau buvo pakeistas „prekyba“, senosios numanomos reikšmės išliko⁶⁵. Marginalizuojančiam požiūriui į tokią veiklą įtakos turėjo ne tik tuometinė kultūrinė hegemonija, kurioje, apibendrintai tariant, dominavo iš sovietmečio paveldėtas neigiamas požiūris į prekybą, verslą ar darbo, kaip gamybos, vengimą, bet ir jokios kvalifikacijos, specializacijos ar mokslų nereikalaujantis sunkus fizinis darbas, buvęs neišvengiama tokio užsiėmimo dalimi. Marginalizaciją taip pat skatino ir neįprasta darbo vieta – prekyvietės po atviru dangumi savo prekeiviams negalėjo pateikti jokios administracinės, institucinės ir socialinės struktūros, kuri įprastai sovietmečiu buvo sudėtinė darbo dalis⁶⁶. Be to, prekyba Gariūnuose bei panašaus pobūdžio smulkusis verslas buvo pažymėtas korupcijos, kyšininkavimo, pinigų plovimo bei patronažo santykių normomis. Vadinamoji „stogo“ protekcijos sistema buvo tuometinė realybė ne tik Gariūnuose, smulkusis ir stambusis verslas beveik neišvengiamai turėjo susidurti su nusikalstamo pasaulio grupuotėmis⁶⁷. Taigi intensyvi tokios prekybinės veiklos marginalizacija ir stigmatizacija stūmė šia veikla užsiėmusius žmones į valstybės paribius, skatino vengti turėti reikalų su oficialiomis valstybės institucijomis ir nuo aplinkinių slėpti, kad užsiimama šia veikla, o tuo pačiu ugdė „pasitikėti galima tik savimi“ nuostatas, prisidėjusias prie bendro nepasitikėjimo valstybinėmis institucijoms ir piliečiais, tebeaktualaus ir šiandien (išsamiau tai aptariama kitoje šio skyriaus dalyje).

Galiausiai, nemažą dalį visuomenės traumavusios posovietinės transformacijos palikimas apima ne vieną problemą. Tai ne tik labai tiesiogiai susiję veiksniai, tokie kaip stipri, net šeimoje perduodama, dalies visuomenės vis dar jaučiama neapykanta TS-LKD ir V. Landsbergiui. Transformacija paliko vadinamąjį „raudonosios nostalgijos“⁶⁸ fenomeną – teigiamą ir su dabartimi kontrastuojantį sovietinių laikų vertinimą. Sovietinė nostalgija apima tiek individo būseną, tiek kolektyvinį požiūrį ar platesnę kultūrinę sampratą, susijusią su praradimo jausmu, sukeltu radikalių pokyčių pokomunistinės tranzicijos laikotarpiu⁶⁹. Tačiau svarbu pabrėžti, kad sovietinė nostalgija,

---

⁶⁵ Pernille Hohnen, „Gariūnų marginalizacija: turgaus kultūrinė antropologija“. *Lietuvos etnologija* 1, No.10, 2001: 67.

⁶⁶ Pernille Hohnen, *A Market out of Place? Remaking Economic, Social, and Symbolic Boundaries in Post-Communist Lithuania* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 123.

⁶⁷ Endre Sik, Claire Wallace, „The Development of Open-air Markets in East-Central Europe“. *International Journal of Urban and Regional Research* 23, No.4 (1999): 709-710.

⁶⁸ Kristen Ghodsee, „Red Nostalgia? Communism, Women’s Emancipation, and Economic Transformation in Bulgaria,“ *L’Homme: European Journal for Feminist History* 15, No. 1 (2004): 23–36.

⁶⁹ Daniela Koleva, „Hope for the Past? Postsocialist Nostalgia 20 Years Later“, kn. *20 Years After the Collapse of Communism. Expectations, achievements and disillusion of 1989*, sud. Nicolas Hayoz et al. (Bern; New York: Peter Lang, 2011), 419.

t.y. nuostata, kad sovietmečiu gyventi buvo geriau, nereikia noro grįžti į buvusį režimą⁷⁰. Ji indikuoja stiprią ilgalaikę žalą, patirtą griuvus socializmui, po kurios daugelis taip ir neatsigavo, dėl to ilgisi idealizuotos praeities, kuri nurodo dabarties trūkumus⁷¹. Be to, su sovietine nostalgija persipynęs transformacijos traumos viktimizacijos naratyvas, kartu su tikėjimu sąmokslu teorijomis apie tuometu įgyvendintas reformas, suteikia impulsą transformacijos „pralaimėtojų“ ir tiems, kurie siekia juos mobilizuoti, kaltinti korumpuotą elitą, valdančiuosius ir Vakarų jėgas dėl nuolatinių posocialistinių bėdų⁷².

Taip pat, tam tikra prasme transformacijos palikimu galima laikyti ir piliečio susvetimėjimą su savo valstybę, nepasitikėjimą valdžios veiksmais, norą būti neliečiamu, netrukdomu valstybės intervencijos ir reguliavimo. Žinoma, tai kompleksinė santykio su valstybe deficito problema, tad vien pereinamojo laikotarpio krizės padariniu jos laikyti negalima. Visgi, atkūrus nepriklausomybę, tam tikra prasme atstumdama nemažą dalį piliečių dėl jų nepritarimo vykdomoms ekonominėms ar agrarinėms reformoms (pavyzdžiui, pasirinktam kolūkių likvidavimo būdui) ar ištraukimo į šešėlinę, neformalią ekonominę veiklą, valdžia galimai iššvaistė galėtą turėti daugybės piliečių pasitikėjimą ir pagarbą, o tai davė impulsą susvetimėjimui su savo valstybe⁷³, kurio pasekmes galimai liudijame ir šios pandemijos bei protestų kontekste. Plačiau apie tai kitoje šio skyriaus dalyje.

1.3. *Piliečio santykis su valstybe: nepasitikėjimas, izoliuotumas ir istorinės patirtys*

Visuomenės nuomonės apklausos tam tikra prasme iliustruoja posovietinės transformacijos krizės padarinius, atskleisdamos, kad daugumoje buvusių socialistinių valstybių vyrauja žemas gyventojų pasitikėjimas valstybinėmis (ir tarptautinėmis) institucijomis, nes iš jų gyventojai tikėjosi pagalbos ir supratimo, sprendžiant pereinamojo laikotarpio problemas⁷⁴, tačiau nei vieno, nei kito nesulaukė. Be to, valstybių ekonominė politika nesuteikė pakankamam ratui gyventojų teigiamos transformacijos laikotarpio patirties, kad dauguma gyventojų pritartų perėjimui prie kapitalizmo ir rinkos ekonomikos⁷⁵. O pasak T. Skocpol, būtent ankstesnės patirtys, susidūrus su politinėmis

---

⁷⁰ Ainė Ramonaitė, „Kas ilgisi sovietmečio? Ekonominio statuso, socialinės aplinkos ir vertybinių nuostatų įtaka sovietinei – antisovietinei skirčiai Lietuvoje“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2, No.33 (2013): 266-267.

⁷¹ Koleva, 417.

⁷² Ghodsee ir Orenstein, 4-5.

⁷³ Marius Povilas Šaulauskas, „Lietuva iki ir po 1990-ųjų: apie modernizaciją ir galvojimo būdą“. *Problemos*, 53, (1998): 13-15;

Vytautas Raškauskas, „Politologė Ainė Ramonaitė: žmonės jau spėjo primiršti sovietmečio absurda“, *Bernardinai*, žiūrėta 2021 m. rugsėjo 4d., <https://www.bernardinai.lt/2018-01-17-politologe-aine-ramonaite-zmones-jau-spejo-primirsti-sovietmecio-absurda/>.

⁷⁴ Ghodsee ir Orenstein, 15-16.

⁷⁵ *Ibid*, 16.

priemonėmis ir viešąja politika, greta kitų veiksmų, lemia, kaip žmonės mąsto apie politiką⁷⁶. Tai savo ruožtu lemia ir santykio su valstybe ar valdžios institucijomis dinamiką.

Pasitikėjimo valdančiosiomis institucijomis lygis Lietuvoje yra vienas žemiausių tiek bendrame ES šalių narių, tiek pokomunistinių Vidurio ir Rytų Europos valstybių kontekste. Eurobarometro⁷⁷ duomenimis, pastarąjį dešimtmetį (2010-2021 m.) pasitikėjimas Seimu svyravo tarp 7 ir 23 proc. Pasitikėjimas Vyriausybe – tarp 13 ir 46 proc. Tačiau labiausiai nepasitikima pačiomis partijomis – 2021 m. „Vilmorus“ duomenimis partijomis pasitiki vos 6,7 proc. apklaustųjų⁷⁸, net ir aukščiausias fiksuotas partijų vertinimas (2016 m.) tesiekia 8 proc.⁷⁹ Gyventojų pasitikėjimo Lietuvoje nesulaukia ne tik įvairioms politinės institucijos – partijos ar parlamentas, bet ir dauguma valdymo institucijų, t.y. teismai, sveikatos apsauga, kitos viešosios sistemos⁸⁰. Žiniasklaidos priemonės ne išimtis, pasitikėjimas žiniasklaida per du dešimtmečius krito beveik per pusę – nuo 65,5 proc. 2000 m. iki 37,8 proc. 2018 m.⁸¹ O pandemijos metu sumažėjo dar labiau⁸².

Ieškant kontekstinių pasitikėjimo ar nepasitikėjimo valdžios institucijomis veiksmų dėmesys atkreipiamas ne tik į specifines visuomenės charakteristikas, takoskyras, bet ir istorines patirtis. Vakarų Europos valstybėse pasitikėjimui sistema įtakos turi tiek gana ilgą laiką stebimas ekonomikos augimas, aukštesnį gyvenimo lygį užtikrinančios politinės institucijos, tiek ilgalaikė demokratinė politinė kultūra⁸³. Tuo tarpu Lietuvoje, kaip ir visoje Vidurio ir Rytų Europoje demokratinė politinė kultūra dar nespėjo giliau įsišaknyti⁸⁴. Nors iš esmės perdėtas pasitikėjimas institucijomis demokratijai kenkia, nes gali skatinti politinę apatiją, visuomenės budrumo ir kontrolės sumažėjimą, naujose demokratijose jo stygius pranašauja visuomenės dezintegraciją⁸⁵. Istorinis kontekstas su pasitikėjimu politine sistema glaudžiai siejasi ir per pasididžiavimą savo tauta, pilietybe.

Prakalbus apie pasididžiavimą savo politine bendruomene ir to sąsajas su pasitikėjimu institucijomis, verta pažymėti, kad apskritai, kalbant apie piliečio ir valstybės santykį, pasitikėjimas

---

⁷⁶ Theda Skocpol, „Bringing the State Back In: Retrospect and Prospect“. *Scandinavian Political Studies* 31, No. 2 (2008): 111.

⁷⁷ Europa, „Eurobarometer. All surveys“, Europa, žiūrėta 2021 m. lapkričio 23 d., <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/browse/all/series/4961>.

⁷⁸ Vilmorus, „Naujienos“, Vilmorus, žiūrėta 2021 m. lapkričio 23 d., <http://www.vilmorus.lt/index.php?mact=News.cntnt01.detail.0&cntnt01articleid=2&cntnt01returnid=20>.

⁷⁹ Giedrius Gaidamavičius, „Išsirekame vis ne tuos: kodėl piliečiai nepasitiki savo renkamu parlamentu?“, LRT, žiūrėta 2021 m. lapkričio 23 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1251368/issirekame-vis-ne-tuos-kodel-pilieciai-nepasitiki-savo-renkamu-parlamentu>.

⁸⁰ Liutauras Gudžinskas et al. „Teorinė prieiga: valdymo kokybė, institucinis pasitikėjimas ir mokestinė moralė“, kn. *Pasitikėjimas valstybe: prielaidos, iššūkiai, sprendimai*, sud. Romualdas Bakutis, Donatas Dranseika, Liutauras Gudžinskas et al. (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017), 12-13.

⁸¹ Vladas Gaidys, „Pasitikėjimo institucijomis dinamika Lietuvoje 1998-2018 m.: ilgalaikiai ir ad hoc įtakos veiksniai“, *Filosofija. Sociologija* 30, No. 4 (2019): 287-294.

⁸² 15MIN, „Pasitikėjimas žiniasklaida – žemiausias per 23 metus“, 15MIN, žiūrėta 2021 m. lapkričio 23 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/pasitikejimas-ziniasklaida-zemiausias-per-23-metus-56-1549576>.

⁸³ Gudžinskas et al., 30.

⁸⁴ *Ibid*, 30.

⁸⁵ Jūratė Imbrasaitė, „Sociotropiniai vertinimai ar asmeninės patirtys? Politinis pasitikėjimas Lietuvoje“, *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas* 2, No.1 (2011): 12.

valdžios institucijomis nėra vienintelis rodiklis, kuriuo remiantis vertinama santykio būklė ar jos dinamika laike. Turint tokį tikslą vertėtų žvelgti tiek į politinę paramą, tiek į politinį dalyvavimą⁸⁶. Politikos mokslų klasikai P. Norris ir R. Daltonas plėtodami D. Eastono pasiūlytą politinės paramos konceptualizavimą, skiria 5 politinės paramos lygmenis pagal tai, kas yra jos objektas: politinė bendruomenė (suprantama kaip nacionalinis pasididžiavimas, prierašumas politinei tautai), režimo principai (parama demokratijos vertybėms ir principams), režimo veikimas (ar piliečiai patenkinti, kaip demokratija veikia jų šalyje), režimo institucijos (pasitikėjimas valdžios institucijomis iš esmės) ar valdžioje esantys politikai (pasitikėjimas ir parama valdantiejiems)⁸⁷. Šie politinės paramos lygmenys išdėstyti pagal generalizacijos laipsnį, suvokiami kaip sudarantys kontinuumą nuo labiausiai abstrakčių, bendrų paramos objektų link labiausiai konkrečių⁸⁸. O kalbant apie piliečių politinį dalyvavimą įprastai minimos konvencinio ir nekonvencinio dalyvavimo sąvokos. Pirmąja įvardijama tokia politinė veikla, kaip balsavimas rinkimuose ir referendumuose, narystė partijose, dalyvavimas rinkiminėse kampanijose, bendravimas su politikais ir valstybės tarnautojais⁸⁹. Antroji politinio dalyvavimo forma – nekonvencinis dalyvavimas, arba protesto politika. Šiai formai priskiriamas ne tik realus dalyvavimas protesto akcijoje, mitinge, demonstracijoje, boikote, pasirašant peticiją ir kt., bet ir potencialaus dalyvavimo galimybė, asmens polinkis dalyvauti⁹⁰.

Lietuvos padėtis, lyginant tiek su kitomis ES šalimis narėmis, tiek su pokomunistinio bloko Europos valstybėmis, visais pilietinių nuostatų (pasitikėjimu savo šalies piliečiais, solidarumu, tolerancija) ir santykio su valstybe aspektais (parama politinei bendruomenei, demokratinio režimo principams, veikimui, institucijoms, politiniams veikėjams ir politiniu dalyvavimu) aiškiai liudija Lietuvos visuomenę esant smarkiai pažeistą politinio ir socialinio susvetimėjimo⁹¹, kuris siejamas su ankstesnėje dalyje aptariamais posovietinės tranzicijos metu vykusių ekonominių ir politinių reformų nepageidaujamais padariniais visuomenei⁹². Tokia būseną, greta ekonomiais ištekliais besiremiančių aiškinimų, gali būti grindžiama privatizmu, gana giliai įsitvirtinusi visuomenės kultūroje⁹³. Sovietinės okupacijos metu varžytos gyventojų laisvės ir teisės neleido susiformuoti visuomenės savarankiškumą stiprinančioms politinio dalyvavimo praktikoms ir normoms, be to deficito laikotarpiui būdingas varžymasis dėl ribotų išteklių ir poreikis saugoti savo privatų gyvenimą,

---

⁸⁶ Ramonaitė, *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, 107-108.

⁸⁷ Pippa Norris, sud., *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government*. (Oxford: Oxford University Press, 1999), 9-10, 58.

⁸⁸ Rūta Žiliukaitė, „Socialinės ir politinės vertybės“, kn. *Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų*, sud. Rūta Žiliukaitė, Arūnas Poviliūnas, Aida Savicka (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016), 201.

⁸⁹ Ramonaitė, *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, 113.

⁹⁰ *Ibid*, 113.

⁹¹ Žiliukaitė, *Socialinės ir politinės vertybės*, 217.

⁹² Rūta Žiliukaitė, „Moralinės vertybės“, kn. *Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų*, sud. Rūta Žiliukaitė, Arūnas Poviliūnas, Aida Savicka (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016), 182.

⁹³ Žiliukaitė, *Socialinės ir politinės vertybės*, 217.

nuodugniai slėpti tam tikrus vertybinius įsitikinimus ir nuomonę nuo valdžios ir kaimyno, sustiprino žmonių siekį atsiriboti nuo kitų, ir pasikliauti pirmiausia savimi⁹⁴.

Atkūrus nepriklausomybę, įsižiebė viltis, kad padėtis galėtų pasikeisti. Tačiau ne ilgam – siejant priežastiniais ryšiais ankstesnėje dalyje pristatytą aiškinimą – permainų entuziazmas ir parama politinėms ir ekonominėms reformoms sumažėjo, plečiantis „pralaimėtojų“ ratui, susidūrus su žiauria ekonominės restruktūrizacijos realybe⁹⁵. Pablogėjusi ekonominė padėtis kartu su neišsipildžiusiais lūkesčiais turėjo įtakos anksčiau optimistiškai nusiteikusių piliečių posūkiui nuo politinio dalyvavimo ar politinės paramos, asmeninių socialinių ir ekonominių problemų sprendimo link⁹⁶. Nepriklausomybės pradžioje fiksuotą gyventojų pasitikėjimą politinėmis institucijomis ir išitraukimą, domėjimąsi politika, po kurio laiko galimai pradėjo keisti pradėję ryškėti visuomenės nusivylimo, įgyvendintomis ekonomikos ir politinėmis transformacijomis, požymiai bei nepasitenkinimas naujosios ekonominės ir politinės sistemos veikimu⁹⁷. Didžioji dalis visuomenės pasirinko strategiją atsitraukti nuo politikos ir ignoruoti šalies politinį gyvenimą (palyginimui, 1990 m. politiką svarbia savo gyvenime laikė 51 proc. Lietuvos gyventojų, o 2008 m. – tik 22 proc.)⁹⁸. Kitaip tariant, rinkosi atsiriboti nuo santykių su valstybe ir gyventi tarsi paraleliai su ja.

Rinktis izoliuotumo nuo valstybės trajektoriją taip pat skatino ir ankstesnėje šio skyriaus dalyje minėta marginalizacijos problema. Be to, didėjantis atotrūkis tarp turtingųjų ir skurstančiųjų sąlygojo ir anksčiau privilegijuota buvusios darbininkų klasės, po socializmo griūties daugiau mažiau paliktos tvarkytis savo jėgomis, judėjimą žemyn⁹⁹. Tokios, tam tikra prasme, naujosios sistemos užribyje atsidūrusios grupės formavo savitą santykį su visuomene ir valstybe, net savitą mąstymo ar veikimo logiką, apimančią ir politinę elgseną, ar tiksliau jos nebuvimą. Atsiribodamos nuo valstybės, pažeidžiamos grupės netikėtu, specifiniu lygiu perėmė kai kuriuos pagrindinius liberalios – kapitalistinės ideologijos bruožus, su kuriais jos susidūrė po socializmo griūties¹⁰⁰. Todėl naująją ideologiją ir sistemą tinkamiausia vertinti kaip neokapitalizmą, nes tradiciniai kapitalistiniai principai, įgyvendinant juos naujame (posocialistiniame) kontekste, buvo perdirbti naujais, net labiau neegalitariniais principais, nei pačiame vakarietiškame kapitalizme, iš kurio jie kyla¹⁰¹. Veikiant naujoje sistemoje, per savo kasdienes praktikas ir socialinį reproduktivumą, „prisijaukintas“ neokapitalizmas ir neoliberalizmas¹⁰² reišksis

---

⁹⁴ *Ibid*, 217.

⁹⁵ William Mishler, Richard Rose, „Trajectories of Fear and Hope: Support for Democracy in Post-Communist Europe“, *Comparative Political Studies* 28, No.4 (1996): 557-558.

⁹⁶ Marcus A. G. Harper, „Economic Voting in Postcommunist Eastern Europe“, *Comparative Political Studies* 33, No.9 (2000): 1193.

⁹⁷ Žiliukaitė, *Socialinės ir politinės vertybės*, 195.

⁹⁸ *Ibid*, 195.

⁹⁹ Knudsen, *An Invisible Citizen of Lithuania*, 39.

¹⁰⁰ *Ibid*, 38.

¹⁰¹ David A. Kideckel, „The unmaking of an East-Central European working class.“ kn. *Postsocialism: Ideals, Ideologies and Practices in Eurasia*, sud. Chris M. Hann (London: Routledge, 2002), 115.

¹⁰² Alison Stenning et al., *Domesticating Neo-Liberalism: Spaces of Economic Practice and Social Reproduction in Post-Socialist Cities* (Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell 2011), 3.

propaguojant ir siekiant gyvenimo su minimaliu valstybės kišimusi ir maksimalia asmens laisve¹⁰³. Taip pat, atsisakant sąveikos su oficialia valstybės ekonominės sistemos versija ir įsitraukiant į šešėlinę ekonomiką¹⁰⁴. Visgi svarbu pabrėžti, kad juodoji rinka ir šešėlis anaipol nebuvo svetimi ir sovietmečiu (nors iš esmės prieštaravo sovietinės ideologijos principams)¹⁰⁵, tad sistema, nors ir skirtingomis formomis, gyvavo ir po nepriklausomybės atkūrimo, tačiau būtų neteisinga teigti, kad Lietuvos šešėlinė ekonomika 10-ajame dešimtmetyje ar dabar, bei joje veikti pasirinkę piliečiai yra sovietmečio palikimas¹⁰⁶. Į valstybės paribius nustumtoms arba pačioms atsitraukusioms grupėms kasdienio gyvenimo palaikymas buvo (arba yra) ne manipuliavimas viešais, valstybės ištekliais (kaip sovietmečiu), o veikiau atsiribojimas nuo valstybės ar bendruomenės kaip tokios, kasdienio gyvenimo struktūravimas, remiantis kitokiomis, nei valstybės laukiamomis normomis ir sistemomis¹⁰⁷. Ir tokios praktikos yra ne socializmo reliktas, o posocialistinių sąlygų rezultatas, tad turėtų būti vertinamos kaip atsakas į pokyčius, kuriuos žmonės patyrė susidūrus su kapitalizmu ir rinkos ekonomika, o ne kaip sovietinės kultūros paveldas ar specifinis „sovietinis mentalitetas“¹⁰⁸.

Ironiška, kad kapitalizmo diegimas valstybės lygiu, iššaukė tai, kad atskiros atstumtos ar pačios atsitraukusios visuomenės grupės perėmė pagrindines neoliberalistines idėjas tokiu mastu, kad jų solidarumo trūkumas ir absoliutus individualizmas tapo gana problemiški valstybei – slepiamos pajamos, nemokami mokesčiai, politinis pasyvumas, nepasitikėjimas, socialinis ir politinis izoliuotumas¹⁰⁹. Jausmas, kad esi paliekamas tvarkytis savo jėgomis ir valstybė nebegarantuos darbo, būsto ar statuso, atkūrus nepriklausomybę kūrė paskatas formuotis tik savimi pasikliaunančio asmens – individo tipažui. Siekiant minimalaus (o dar geriau – jokio) valstybės kišimosi, gyvenimas iš esmės tvarkomas neatsigręžiant į valstybės institucijas¹¹⁰ ir vengiant prisidėti prie bendrojo gėrio kūrimo. Vadovaudamiesi „jokios valstybės“ prieiga, pagal kurią kiekvienas žmogus yra atsakingas už save, o valstybė daugiausia tėra kliūtis siekiant asmeninių tikslų, asmenys savo nepasitikintį ir cinišką požiūrį į valstybės institucijas kartais net formuluoja kaip būdą paaiškinti ir pateisinti savo elgesį, laviruojantį ar peržengiantį įstatymo ribas¹¹¹. Vadovaujamosi logika, kad mokesčių vengimas ir kiti neteisėti veiksmai visuomenėje yra niekis, palyginus su korupcijos laipsniu, egzistuojančiu aukščiausiu valstybės lygmeniu¹¹².

---

¹⁰³ Knudsen, *An Invisible Citizen of Lithuania*, 38.

¹⁰⁴ *Ibid*, 39.

¹⁰⁵ Rūta Žiliukaitė, „Ekonominis „nepaklusnumas“? Blatai ir kitos neformalios ekonominės praktikos“. kn. *Nematoma sovietmečio visuomenė*, sud. Ainė Ramonaitė (Vilnius: Naujasis Židinys – Aidai, 2015), 129-130, 153.

¹⁰⁶ Knudsen, *An Invisible Citizen of Lithuania*, 40-41.

¹⁰⁷ *Ibid*, 41.

¹⁰⁸ Ida Harboe Knudsen, „Fighting the Shadows: Lithuania’s Informal Workers and the Financial Crisis.“ kn. *Informal Economies in Post-Socialist Spaces: Practices, Institutions and Networks*, sud. Jeremy Morris, Abel Polese (London: Palgrave Macmillan, 2015), 73, cituota iš Michael Burawoy, Katherine Verdery, *Uncertain Transitions: Ethnographies of Change in the Postsocialist World* (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 1999).

¹⁰⁹ Knudsen, *An Invisible Citizen of Lithuania*, 42, 45.

¹¹⁰ *Ibid*, 42.

¹¹¹ Knudsen, *Fighting the Shadows*, 89.

¹¹² *Ibid*, 90.

Kodėl šis komplikuotas, savotiškas Lietuvos piliečių santykis ir dialogas su savo valstybe, užkoduotas ne tik skausmingos sovietinės patirties, bet ir (galimai netgi dar stipriau) paveiktas sudėtingos, nemažai daliai piliečių traumuojančios pokomunistinės transformacijos ir nevienareikšmių valstybės statymo pastangų, atkūrus nepriklausomybę, gali būti aktualus būtent dabar – pandemijos metu? Remiantis šioje skyriaus dalyje pasiūlomu aiškinimu, iki pandemijos reikšminga dalis piliečių galėjo sąlyginai netrukdomai gyventi beveik nepastebėdami valstybės (ar jos reguliacinio mechanizmo) savo kasdienybėje – gyventi tartum paraleliai su valstybe, nedalyvauti jos valdyme, kūrime, menkai arba visai nesusidurti su valstybinėmis institucijomis, radikaliausias atvejais net neprisidėti prie valstybės aparato, socialinių paslaugų finansavimo mokant mokesčius. Tai liudija mažas rinkiminis aktyvumas¹¹³, silpna pilietinė visuomenė¹¹⁴, nedažna narystė organizacijose¹¹⁵, tarp jų ir politinėse partijose, atsitraukimas nuo politikos¹¹⁶, bei tam tikras abejingumas politiniams skandalams, lemiantis atsiribojimą nuo politikos¹¹⁷. „Paralelinio“ gyvenimo su valstybe pojūtį dar labiau stiprindavo aukštas apibendrintas nepasitikėjimas valstybinėmis institucijomis, partijomis, politikais, o kartais ir vienas kitu. Tačiau užklupus pandemijai, „susidūrimas“ su valstybe, o tiksliau su jos reguliacine galia, tapo itin matomas ir nebeišvengiamas – paveikė kiekvieno piliečio kasdienybę, nepriklausomai nuo jo sociodemografinių charakteristikų ar lygšiolio įsitraukimo į valstybės reikalus. Taigi gyventi tarsi neliečiamai, nematomai – tartum paraleliai su valstybe, tapo nebeįmanoma. Daliai piliečių tai nebuvo joks pokytis, dalis pokyčius priėmė nesudėtingai, o likusieji – su pokyčiais sutikti nepanoro ir nusprendė pasyviai arba aktyviai priešintis (rinkosi nekonvencinio politinio dalyvavimo formas). Tikėtina, kad tam tikra prasme daugiausiai būtent pastaroji dalis išreiškė palaikymą „pandeminių“ protestų ir nepasitenkinimo dabartine valdžia pozicijoms.

Apibendrinus, šioje dalyje atskleidžiama teorinė prieiga, pasitelkiant Vakaruose „pandeminių“ protestų ir nepasitenkinimo valdžia mobilizacijai aktualų radikalios, populistinės dešinės vaidmenį ir diskursą bei Lietuvos atveju aktualius ir unikalius istorinius posovietinės transformacijos bei giluminiu nepasitikėjimu paženklinto santykio su valstybe aspektus, tolimesnei analizei suteikia pagrindą – t.y. nurodo kryptį, kokių įsitikinimų sąryšių schemų, per kurias išryškunami „pandeminių“ protestų šalininkų tipažai, bus ieškoma atliekant interviu ir Q-sort metodu surinktų duomenų analizę.

---

¹¹³ Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija, „Rinkimai ir referendumai“, VRK, žiūrėta 2021 m. spalio 25 d., <https://www.vrk.lt/rinkimai>.

¹¹⁴ Žiliukaitė, *Socialinės ir politinės vertybės*, 209.

¹¹⁵ Lietuvos statistikos departamentas, „Narystės organizacijų narių skaičius metų pabaigoje“, OPS, žiūrėta 2021 m. spalio 25 d., <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R335#/> ; <https://www.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=5840354>.

¹¹⁶ Žiliukaitė, *Socialinės ir politinės vertybės*, 195.

¹¹⁷ Jastramskis, 151.

2. Metodologija

Ieškant dominuojančių sociopolitinių protestų šalininkų tipažų bei įsitikinimų sąryšių schemų, pasitelkiamas Lietuvoje socialinių mokslų disciplinose dar nedaug taikytas¹¹⁸ Q-sort metodas, derinamas su giluminiais pusiau struktūruotais interviu. Iš esmės, tyrimas remiasi interpretaciniam tyrimui būdingomis normomis. Ieškomas loginis, savitas priešastingumas¹¹⁹, nepretenduojantis į plačius apibendrinimus ar priešastinių inferencijų nustatymo kanonus. Siekiama suprasti žmogaus kuriamas ir suteikiamas reikšmes bei jų ryšį su veiklomis ar praktikomis¹²⁰. Tyrėjas, prisitaikydamas prie tiriamajam savitos reikšmės kūrimo, pripažįsta žmogaus patirties reikšmę ir išlaiko jautrumą jai. Tai turbūt svarbiausias interpretacinio tipo tyrimų bruožas ir skirtumas nuo pozityvistinę prieigą naudojančių tyrimų – išlaikytas jautrumas ir artumas duomenims bei jų formai.¹²¹

Remiantis kertiniu interpretacinio metodo procedūriniu terminu – refleksiškumu¹²², atliekant tyrimą daug dėmesio skirta nešališkumo užtikrinimui, siekiant kuo mažesnės tyrėjo įtakos informantui, bet tuo pačiu kuo didesnio artumo duomenims. Griežtas tyrėjo vaidmens suvokimas ir refleksija taikyti dar pasiruošimo fazėje, pavyzdžiui, formuojant Q-sort teiginių rinkinį ar atliekant informantų paiešką. Tai yra svarbu, nes tam tikrais atvejais net tyrėjo vartojamos sąvokos ar kontekstai gali diktuoti tam tikrą emociją, sufleruoti atsakymą ar kitaip vesti prie šališkumo. Taip pat, visų interviu metu stengtasi, informantams paklausus, ką konkretus teiginys reiškia, nepateikti ir nesufleruoti tam tikrų reikšmių.

2.1. Q-sort metodas

Q-sort (Q-methodology), arba teiginių klasių rūšiavimo metodas, jungia kokybinės ir kiekybinės analizės elementus. Metodas itin tinkamas, ieškant alternatyvių, subjektyvių visuomenės mąstysenų tradicinių ideologijų apibrėžimo lauke¹²³. Jis suteikia pagrindą sistemingam, struktūruotam subjektyvumo tyrinėjimui, neprimetant tyrėjo ar vyraujančių disciplinos kanonų mąstymo logikos¹²⁴. Jo rezultatas – rekonstruotas perspektyvų analizuojama tema rinkinys, atskleidžiantis subjektyvų informantų patyrimą bei atrandantis tam tikras bendras mąstymo

---

¹¹⁸ Vieni iš nedaugelio taikymo atvejų: Ieva Petronytė – Urbonavičienė, „Nuostatų politiniais klausimais formavimasis pokomunistinėje valstybėje: Lietuvos atvejo studija“ (Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2014); Vitalija Lepeškienė ir Laima Bulotaitė, „Pirmieji psichologo karjeros žingsniai: su išsilavinimu siejami lūkesčiai“, *Psichologija*, 41 (2010): 68–83.

¹¹⁹ Peregrine Schwartz-Shea, „Judging quality: Evaluative criteria and epistemic communities“, kn. *Interpretation and method: empirical research methods and the interpretive turn*, sud. Dvora Yanow, Peregrine Schwartz-Shea (Armonk, NY: M.E. Sharpe, 2006), 108-109.

¹²⁰ *Ibid*, 92-93.

¹²¹ *Ibid*, 92-93.

¹²² *Ibid*, 102.

¹²³ Steven R. Brown, „A Primer on Q Methodology“, *Operant Subjectivity* 3/4, No.16 (1993): 97–103.

¹²⁴ Steven R. Brown, *Political subjectivity: Applications of Q methodology in political science*. (New Haven, CT: Yale University Press, 1980), 20-23.

perspektyvas tarp jų, kurios tolesnės analizės metu gali būti dar detalizuojamos ir išnarpiojamos¹²⁵. Metodas ne tik sutelkia dėmesį į subjektyvumą – t.y. gali atskleisti kiekvieno tiriamojo disponuojamą įsitikimų sistemą, bet ir suteikia galimybę subjektyvumą išreikšti kiekybiškai, pasitelkus statistiką ir faktorinės analizės būdu suskirstant informantus į panašių požiūrių grupes – atsakymų modelius (angl. *pattern*)¹²⁶.

Tyrimo procesą, naudojantis teiginių klasių rūšiavimo metodu, įprastai sudaro 5-7 (tikslus skaičius svyruoja priklausomai nuo srities, kurioje metodas naudojamas, tiriamo klausimo ar tyrėjo pasirinkimo tam tikrus žingsnius apjungti arba išskaidyti) pagrindiniai žingsniai, kurie bus taikomi ir šiame darbe: teiginių rinkinio sudarymas; informantų atranka; duomenų rinkimas; duomenų faktorinė analizė; interpretacija ir rezultatų aptarimas.

Pirma, sudaromas teiginių, kuriuos informantai rūšiuos, rinkinys. Atliekant šią užduotį svarbu būti susipažinus ne tik su akademine, bet ir su visuomenėje diskutuojama pozicija analizuojamais klausimais. Kadangi Q-sort metodu siekiama atskleisti realiai visuomenėje egzistuojančius, skirtingus, bet tuo pačiu tam tikriems žmonėms bendrus požiūrius ir perspektyvas, tyrėjas turėtų kuo geriau suprasti, koks diskursas tyrimui aktualia tema dominuoja viešojoje erdvėje¹²⁷. Dėl šios priežasties, dar prieš pradėdant teiginių rinkinio sudarymą, kurį laiką stebėtos diskusijos, vykstančios įvairiose „Facebook“ grupėse, buriančiose pandemijos valdymo priemonėmis nepatenkintus ir besipriešinančius asmenis. Susipažinus su diskusijomis analizuojamu klausimu, sudaromas teiginių rinkinys. Dėl atvirkštinės kiekybinės analizės logikos, teiginių turi būti daugiau nei vėliau tuos teiginius rūšiuojančių asmenų – siūlomas santykis: 2:1 – informantų imtis turi būti dvigubai mažesnė nei teiginių skaičius (kartais literatūroje randamas net 3:1 santykis)¹²⁸. Šiame darbe informantų imtis – 15, teiginių skaičius – 38. Teiginių formuluotės tyrimui tiesiogiai arba su nedidelėmis modifikacijomis atrinktos iš kandidatų rinkimuose bei rinkėjų politinių preferencijų kompasos „manobalsas.lt“¹²⁹, Europos vertybių tyrimo klausimyno¹³⁰, Nacionalinės rinkiminės studijos 2020 porinkiminės apklausos klausimyno¹³¹ taip pat sukurtos darbo autorės. Teiginių rinkinys sudarytas, remiantis teorinėje dalyje pristatytomis trimis „pandeminių“ protestų kontekste aktualiomis prieigomis bei vyraujančiu diskursu pandemijos valdymo priemonių klausimu.

---

¹²⁵ Thomas Webler, Stentor Danielson, Seth Tuler, *Using Q method to reveal social perspectives in environmental research* (Greenfield MA: Social and Environmental Research Institute, 2009), 10.

¹²⁶ *Ibid*, 5-7.

¹²⁷ Brown, *Political subjectivity*, 183-187.

¹²⁸ Webler, 22-23.

¹²⁹ MANO BALSAS LT, „Metodika“, Mano balsas, žiūrėta 2021 m. birželio 15d., <https://www.manobalsas.lt/metodika/metodika.php>.

¹³⁰ European Values Study, „Methods and Sample – Survey 2008, EVS Longitudinal Data File 1981-2008: Variable Correspondence List“, EVS, žiūrėta 2021 m. birželio 15d., <https://europeanvaluesstudy.eu/methodology-data-documentation/previous-surveys-1981-2008/survey-2008/methods-and-sample-survey-2008/>.

¹³¹ The Lithuanian National Election Study, „NACIONALINĖ RINKIMINĖ STUDIJA 2020 Porinkiminė apklausa“, LNES VU TSPMI, žiūrėta 2021 m. rugsėjo 20 d., http://www.lnes.tspmi.vu.lt/wp-content/uploads/2021/03/Porinkimine-2020-apklausa_fin.pdf.

Pirma – Vakaruose „pandeminiams“ protestams mobilizuojančios radikalios dešinės ideologinės nuostatos, pasižyminčios priešišku imigrantams, LGBT asmenų teisių plėtrai, euro skepticizmu, nacionalizmu, antielitizmu ir kt. Atsižvelgiant į dalyje Vakarų valstybių stebimą tvirtą šių ideologinių įsitikinimų konsolidaciją su nepasitenkinimu valdžios įgyvendinamomis pandemijos valdymo priemonėmis, siekiama patikrinti, ar šie įsitikinimai aktualūs Lietuvos „pandeminių“ protestų dalyviui. Šiuo tikslu į Q-sort teiginių rinkinį įtraukti tokie teiginiai kaip: „Imigrantai kelia grėsmę Lietuvos kultūrai ir savitumui“, „Iš esmės narystė Europos Sąjungoje Lietuvai yra neigiamas dalykas“, „Lietuva turėtų atsakyti euro“, „Homoseksualioms poroms turi būti sudaryta galimybė įteisinti partnerystę“ ir kt. (žr. Priedą Nr. 1, šiai kategorijai aktualūs teiginiai: 6, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 19, 33).

Antra – posovietinės transformacijos ir sovietmečio vertinimas. Šiai įsitikinimų grupei atstovauja tokie teiginiai kaip: „Iširus Sovietų Sąjungai mano arba mano tėvų, artimųjų padėtis pablogėjo“, „Vytautui Landsbergiui turėtų būti suteiktas valstybės vadovo statusas“, „Kapitalizmas ir rinkos ekonomikos sąlygos Lietuvos visuomenei atnešė daugiau žalos nei naudos“, „Sovietinis laikotarpis davė Lietuvai naudos“ ir kt. (žr. Priedą Nr. 1, šiai kategorijai aktualūs teiginiai: 9, 10, 16, 21, 23, 26, 30, 34, 37).

Trečia – piliečio santykis su valstybe, pasitikėjimas ir parama valstybės institucijoms, režimui bei valstybės reguliacinės galios ir asmens laisvės kolizija. Įsitikinimams šiais klausimais įvertinti, pasitelkiami tokie teiginiai kaip: „Esu patenkintas (-a) demokratijos kokybe Lietuvoje“, „Lietuvos valstybė yra valdoma skaidriai“, „Rinkėjų balsais turėtų būti galima iš pareigų atšaukti Seimo narį“, „Žmogus pats atsako už savo sveikatą ir valstybė jokiais atvejais negali į tai kištis“ ir kt. (žr. Priedą Nr. 1, šiai kategorijai aktualūs teiginiai: 3, 4, 17, 18, 22, 25, 27, 31, 32, 38).

Galiausiai, kadangi tyrimui aktualus nepasitenkinimas ir priešinimasis Vyriausybės įgyvendinamoms pandemijos valdymo priemonėms bei pasirinktai strategijai, didžiausią Q-sort teiginių rinkinio dalį sudaro teiginiai, susiję su pandemijos valdymu, referuojantys į protestuojančiųjų/nepatenkintųjų socialinių tinklų ratuose ar net kai kuriuose sisteminiuose visuomenės informavimo priemonėse vyraujančią diskursą. Šiai kategorijai atstovauja tokie teiginiai kaip: „Galimybių pasas veikia tuo pačiu principu, kaip veikė antisemitizmas ar rasinė segregacija“, „Vakcinacija yra efektyviausias būdas kovoti su pandemija“, „Pandemija yra sukelta dirbtinai pasaulio galingųjų ir turtingųjų naudai“, „Dabartinė vyriausybė COVID-19 pandemiją valdo tinkamai“ ir kt. (žr. Priedą Nr. 1, šiai kategorijai aktualūs teiginiai: 1, 2, 5, 15, 20, 24, 25, 28, 29, 35, 36, 38).

Antrasis žingsnis – informantų atranka. Taikant Q-sort metodą tiriamųjų atranka nėra tikimybinė. Apklausiamieji turi reprezentuoti vieną ar kitą tiriamą grupę – poziciją bei „turėti ką

pasakyti“¹³², tad vykdoma tikslingai. Detalūs informantų atrankos ir imties formavimo žingsniai, taikomi šiame darbe, aprašyti 2.2 dalyje.

Trečiasis žingsnis – duomenų rinkimas, t.y. interviu, taikant Q-sort techniką atlikimas. Sudarytas teiginių rinkinys giluminio interviu metu pateikiamas informantui, prašant išrikiuoti teiginius nuo labiausiai atspindinčių jo nuomonę iki mažiausiai atspindinčiųjų t.y. nuo „visiškai sutinku“ iki „visiškai nesutinku“. Apverstos piramidės formos lentelė užtikrina, kad būtų gautas normalus duomenų skirstinys (žr. Priedą Nr. 2). Tokiu būdu informantas tam tikra prasme yra priverčiamas nuodugniau mąstyti apie savo įsitikinimus, lyginti juos tarpusavyje, ranguoti ir vertinti, kurie iš jų sukelia didžiausią atmetimą arba pritarimą. Teiginių rūšiavimo užduotis atliekama pasitelkus internetinę platformą „Q-sortware“¹³³, suteikiančią galimybę informantams nuotoliniu būdu nesudėtingai rūšiuoti teiginius dviem etapais (pradžioje teiginiai išrūšiuojami į 3 pirmines kategorijas – „sutinku“, „vertinu neutraliai“, „nesutinku“, vėliau pakartotinai ranguojami ir rūšiuojami jau į 9 kategorijas (žr. Priedas Nr.2)). Tyrimo dalyviui atlikus teiginių rūšiavimo užduotį, teiraujamosi apie jos rezultatus – atliekamas pusiau struktūruotas interviu, teiraujantis apie informanto pasirinkimus rikiuojant teiginius bei kitus tyrimui aktualius aspektus.

Ketvirtasis žingsnis – duomenų analizė. Surinkti duomenys analizuojami faktorinės analizės metodu. Analizei pasirinkta „PQMethod“ programa. Faktorinė analizė tyrinėja koreliacijų matricą, įvertina, kiek akivaizdžiai tarpusavyje besiskiriančių perspektyvų išryškėja ir jas grupuoja, apjungiant į atskirus faktorius¹³⁴. Taigi matomos nebe individualios perspektyvos, bet bendros. Metodui išskirtinumo suteikia ir tai, kad faktorinė analizė, Q-sort metodo rėmuose, remiasi atvirkštine logika nei standartinėje statistinėje matematinėje analizėje – atvejai ir kintamieji susikeičia vietomis¹³⁵. Standartiškai, faktorinėje analizėje respondentai yra subjektai (atvejai), o klausimai – kintamieji, t.y. tyrėjai ieško struktūros (angl. *pattern*) atsakymuose – geriausiai koreliuojančių kintamųjų¹³⁶. Q tyrimo metu, atveju tampa teiginiai – klausimai, o kintamaisiais – patys žmonės, tiksliau jų sudėliotas individualus teiginių žemėlapis¹³⁷. Taigi analizės metu kintamieji sugrupuojami į faktorius pagal tarpusavio koreliacijas. Taip atrandami tam tikri bendrumai – kurios teiginių mozaikos, o kartu ir jas dėlioję respondentai, sudaro bendrus klasterius.

Penkta, atlikus kiekybinę duomenų analizės dalį, pereinama prie kokybinės – interpretuojami gauti rezultatai bei siejami su pusiau struktūruoto interviu metu surinkta medžiaga. Analizės metu išryškėję faktoriai – „ideologinės“ perspektyvos, papildomos, paaiškinamos interviu metu užfiksuota informantų teikiama prasme. Gauti faktoriai interpretuojami, aiškinami, lyginami tarpusavyje –

¹³² Brown, *A Primer on Q Methodology*, 95-96.

¹³³ <https://www.qsoftware.net/>

¹³⁴ Brown, *A Primer on Q Methodology*, 111-116.

¹³⁵ Webler, 6-7.

¹³⁶ *Ibid*, 6-7.

¹³⁷ *Ibid*, 7.

atrandamos kontrastuojančios socialinės perspektyvos. Kurti perspektyvų – požiūrių aprašymus gali būti nemažas iššūkis, dėl to labai svarbu, kad tyrėjas būtų gerai susipažinęs su tema, bet nesiūlytų savojo matymo – t.y. per didelis familiarumas vienai ar kitai pozicijai yra pavojingas, nes tyrėjas nejučia gali aprašyti tai, kuo pats tiki, o ne atspindėti tai, kas iš tikrųjų yra duomenyse¹³⁸. Galiausiai, perspektyvos lyginamos tarpusavyje – ieškoma jų skirtumų ir panašumų. Tinkama vieta pradėti – identifikuoti, ar yra kažkas, dėl ko susitaria visos perspektyvos – šie konsensuso taškai gali būti esminiai kiekvienai perspektyvai¹³⁹. Tuomet, analogiškai ieškoma esminių nesutarimų. Tačiau čia tyrėjui derėtų būti itin atsargiu, nes apibendrinti konsensuso teiginiai ir skiriamieji teiginiai gali nublėpti perspektyvų išskirtinumus, užmaskuoti šių skirtumų supratimą¹⁴⁰. Be to, viso interpretacijos ir duomenų aptarimo žingsnio metu būtina nepamiršti Q-sort metodo esmės – atskleisti tyrimo dalyvių perspektyvą.

2.2. Duomenys

Tyrimo metu atlikta 15 pusiau struktūruotų interviu kartu su Q-sort metodologine užduotimi. Kadangi darbas remiasi kokybine tyrimo logika ir nesiekia daryti plačių, kitiems atvejams pritaikomų apibendrinimų, informantų atranka remiasi netikimybinės atrankos principu. Siekiant užtikrinti kuo įvairesnių (sociodemografinė prasme) informantų dalyvavimą tyrime, pasirinktas tikslinės, maksimalios variacijos atrankos metodas. Imtis formuota remiantis dviem pagrindiniais kriterijais, iš kurių informantai turi atitikti bent vieną: (1) fizinis dalyvavimas rugpjūčio 10d. arba rugsėjo 10 d. Vilniuje vykusiose protesto akcijoje, nukreiptose prieš Vyriausybės pasirinktas pandemijos valdymo priemonės; (2) aiškus nepritarimas Vyriausybės pasirinktai pandemijos valdymo kryptiai ir (ar) konkrečioms priemonėms bei aktyvus protesto akcijų ir jose vyraujančio diskurso palaikymas, protesto akcijų transliacijų stebėjimas internetu. Toks imties formavimas grindžiamas literatūroje aptinkama praktika nekonvenciniu politiniu dalyvavimu laikyti ne tik fizinį, realų dalyvavimą protesto akcijoje, bet ir potencialų dalyvavimą (polinkį dalyvauti, pritarimą protesto idėjai)¹⁴¹. Variacija imties viduje kontroliuota remiantis keturiais kintamaisiais: amžius; išsilavinimas; gyvenamoji vieta, užimtumo statusas/pareigos. Pilna tyrimo informantų sociodemografinių charakteristikų sklaida pateikiama Priede Nr. 3.

Nors bendrame įvykių kontekste pozicija vakcinacijos klausimu gali atrodyti kertinė, formuojant tyrimo imtį, į vakcinacijos faktą (ar jo nebuvimą) specifiškai nėra atsižvelgiama, nes

---

¹³⁸ *Ibid*, 32.

¹³⁹ Brown, *A Primer on Q Methodology*, 120-124.

¹⁴⁰ *Ibid*, 120-124.

¹⁴¹ Samuel Henry Barnes, „The Changing Political Participation of Postcommunist Citizens“, *International Journal of Sociology* 36, No. 2 (2006): 88-89;

Samuel Henry Barnes, *Political Participation in Post-communist Central and Eastern Europe* (Irvine, California: Center for the Study of Democracy, University of California, 2004), 11-16.

daroma prielaida, kad tai gali sumažinti imties įvairovę – remiantis preliminariais pastebėjimais, nepasitenkinimas valdžios taikomomis priemonėmis nėra svetimas ir daliai vakcinuotų piliečių, o atsisakymas skiepytis nebūtinai susijęs su neigiamu valdžios vertinimu, tačiau šie klausimai nėra šio tyrimo objektas.

Informantų paieška vykdyta įvairiose „Facebook“ grupėse, buriančiose pandemijos valdymo priemonėms nepritariančius, ar bendrai Vyriausybės įgyvendinamą politiką kritikuojančius žmones. Atsižvelgus į pavojingą pandemijos situaciją, interviu buvo atliekami nuotolinių vaizdo skambučių metu. Jokių sisteminių klaidų, kylančių iš tokio interviu atlikimo būdo, galėjusių paveikti duomenis, neužfiksuota. Visi interviu atlikti gavus informantų sutikimą juos įrašyti bei užtikrinant duomenų konfidencialumą.

3. Rezultatų aptarimas

Remiantis ankstesniame skyriuje aptarta metodologija, tyrimo metu buvo atlikta 15 giluminių, pusiau struktūruotų interviu su 38 teiginių rūšiavimo užduotimi. Jų metu informantų prašyta atskleisti savo požiūrį dabartinės Vyriausybės pandemijos valdymo priemonių įgyvendinimo klausimais. Taip pat siekta išryškinti latentinius įsitikinimus migracijos, euro-integracijos, moralinio konservatyvumo, posovietinės transformacijos, o tuo pačiu ir sovietmečio vertinimo bei santykio su valstybe ir dabartine valdžia klausimais. Šiame – paskutiniame skyriuje pristatomi ir analizuojami interviu metu gauti surūšiuoti Q-sort teiginių rinkiniai, išanalizuoti pasitelkiant faktorinę analizę, bei teiginių vertinimus grindžiantys argumentai, išryškėję interviu metu.

Duomenų analizė atskleidžia tris faktorius – po atsakymais glūdinčius tiesiogiai nestebimus įsitikinimų rinkinius, kartu paaiškinančius 74 proc. visos kintamųjų reikšmių sklaidos (žr. 1 pav.). Svarbu pabrėžti, kad šių faktorių – tipažų spektras nepretenduoja į baigtinę ar visapusišką protestų šalininkų klasifikaciją. Tokia ambicija, nepriklausomai nuo tyrimo metodo, būtų iš esmės sunkiai įgyvendinama vien dėl stipraus socialinio nepasitikėjimo, įtarumo ir baimės, kuri, kaip pastebėta ieškant informantų, itin būdinga didžiajai daliai „pandeminių“ protestų šalininkų. Tad asmenys, sutikę duoti interviu, galimai jau yra mažiau radikalūs ar priešiški akademinės bendruomenės narių siekiam juos analizuoti bei galimai nejaučia tokio stipraus apibendrinto nepasitikėjimo kitais žmonėmis. Taigi, verčiau tai bandymas bent iš dalies atskleisti, kokie giluminiai įsitikinimai (be pasipiktinimo pandemijos valdymu) ir kaip vienija protestų ir nepasitenkinimo bangos šalininkus, neapsiribojant dažnai visumą ir įvairovę supaprastinančiais kiekybiniais, sociodemografiniais rodikliais, bet atskleidžiant autentišką mąstymo struktūrą.

Taikant faktorinę analizę, faktoriai išskirti naudojant pagrindinių komponenčių (angl. *principal components*) metodą ir Varimax rotaciją. Varimax rotacijos atveju faktoriai tarpusavyje nekoreliuoja, rotacija nekeičia sprendinio savybių, t.y. bendrumai ir bendrosios dispersijos paaiškinimo procentas

išlieka toks pats¹⁴². Faktorių skaičius pasirinktas atsižvelgiant į nerotuoatų faktorių koreliacijų matricos tikrines reikšmes (angl. *eigenvalues*). Pasirinkti faktoriai, kurių reikšmių įvertis didesnis už 1 arba beveik lygūs 1 (pvz. 0.98).

Žemiau esančioje iliustracijoje pateikiami visi trys faktorinės analizės metu išskirti faktoriai (X žymi informanto priskyrimą tam tikram faktoriui). Faktoriai išrikiuoti pagal paaiškinamą reikšmių sklaidos dalį mažėjančia tvarka. Atitinkamai 1 faktorius – 35 proc., 2 faktorius – 30 proc., 3 faktorius – 9 proc. Kiekvieną faktorių sudaro grupė informantų, kurių įsitikinimai teiginiuose liečiamais klausimais panašiai konsoliduojasi į bendrą įsitikinimų schemą. Toliau šioje dalyje visi trys faktoriai – informantų grupės aptariamos ir analizuojamos paėiliui, išryškintas jų išskirtinumas, pagrindinės charakteristikos bei kokie įsitikinimai ir kaip sąveikauja su nepasitenkinimu pandemijos valdymo priemonėmis.

		Loadings		
QSORT		1	2	3
1	I12	0.8386X	0.2857	0.1321
2	I4	0.4502X	0.4373	0.0677
3	I6	0.4193	0.7171X	0.2148
4	I3	0.3907	0.7590X	-0.063
5	I13	0.3831	0.8238X	0.114
6	I14	0.4398	0.6323X	-0.1884
7	I1	0.5709	0.5347	0.2689
8	I15	0.6200X	0.1489	-0.4851
9	I8	0.7471X	0.4661	0.1193
10	I7	0.6006	0.5734	0.2625
11	I11	0.7915X	0.3172	-0.0582
12	I2	0.1512	0.0865	0.9319X
13	I10	0.1684	0.8550X	-0.0094
14	I9	0.8068X	0.4769	0.1237
15	I5	0.8211X	0.4322	0.0497
% expl.Var.		35	30	9

1 pav. Faktorių matrica

3.1. Pirmasis faktorius – informuotas nusivylęs dešinysis

Didžiausią reikšmių sklaidos dalį (35 proc.) paaiškina pirmasis faktorius. Šį faktorių galima apibūdinti kaip valdžia ir dabartine valstybės sankloda nusivylusio, patriotiško, konservatyvaus, euroskeptiško, asmens ir valstybės suverenumą ginančio intelektualo portretą. Šiam faktoriui priskiriamų informantų sociodemografinė charakteristika ganėtinai homogeniška: aukštasis universitetinis išsilavinimas, didmiestis, kvalifikuotas, kompetencijų reikalaujantis darbas, beveik visi rugpjūčio 10 d. arba rugsėjo 10 d. protesto akcijose dalyvavo fiziškai, o ne rinkosi tiesioginę transliaciją internetu. Faktoriuje būdingas sutikimas su tokiais teiginiais kaip: „Dorovinis ir vertybinis

¹⁴² Andy Field, *Discovering Statistics Using SPSS* (London: Sage Publications, 2005), 635-637.

vaikų auklėjimas yra tik tėvų teisė“, „Žmogus pats atsako už savo sveikatą ir valstybė jokiais atvejais negali į tai kištis“, „Svarbiausi valstybės klausimai turi būti sprendžiami referendumais“, „Rinkėjų balsais turėtų būti galima iš pareigų atšaukti Seimo narį“, „TS-LKD retorika Baltarusijos atžvilgiu buvo per agresyvi ir nenaudinga Lietuvai“, „Imigrantai kelia grėsmę Lietuvos kultūrai ir savitumui“, „Sovietiniais laikais gyventi Lietuvoje buvo blogiau nei dabar“. O nesutinkama su šiais: „Esu patenkintas (-a) demokratijos kokybe Lietuvoje“, „Vytautui Landsbergiui turėtų būti suteiktas valstybės vadovo statusas“, „Lietuva turėtų kaip įmanoma giliau įsilieti į Europos Sąjungą“, „Lietuvos valstybė yra valdoma skaidriai“, „Homoseksualioms poroms turi būti sudaryta galimybė įteisinti partnerystę“, „Pandemijos atveju, siekdama apsaugoti savo piliečių sveikatą ir gyvybes, valstybė gali platesniu mastu nei įprastai apriboti asmens laisves“. Prototipinis – idealusis šio faktoriaus Q rinkinys pateikiamas 2 pav. Paveikslėlyje nurodomos Z reikšmės (angl. *Z-scores*) pažymi, kiek kiekvienas teiginys yra nutolęs nuo idealiojo Q rinkinio medianos. Teiginiams, turintiems didžiausias teigiamas reikšmes, informantai pritaria labiausiai, jie geriausiai atspindi informantų įsitikinimus. Ir atvirkščiai – teiginiams, turintiems didžiausias neigiamas reikšmes – labiausiai prieštaraujama. Šie, kraštinėje pozicijose esantys teiginiai yra aktualiausi identifikuojant konkretaus faktoriaus specifiką, todėl jiems tolesnėje analizėje bus skiriama daugiausiai dėmesio.

Factor Scores -- For Factor 1

No.	Statement	No.	Z-SCORES
3	Dorovinis ir vertybinis vaikų auklėjimas yra tik tėvų teisė	3	1.684
38	Žmogus pats atsako už savo sveikatą ir valstybė jokiais atve	38	1.666
32	Svarbiausi valstybės klausimai turi būti sprendžiami referen	32	1.490
5	Galimybių pasas veikia tuo pačiu principu, kaip veikė antise	5	1.490
20	Lietuvoje siūlomos vakcinės nuo COVID-19 yra nesaugios - gal	20	1.336
27	Rinkėjų balsais turėtų būti galima iš pareigų atšaukti Seimo	27	1.109
24	Pandemija yra sukelta dirbtinai pasaulio galingųjų ir turtin	24	1.007
16	Lietuva turėtų siekti draugiškesnių santykių su Rusija	16	0.932
34	TS-LKD retorika Baltarusijos atžvilgiu buvo per agresyvi ir	34	0.844
13	Imigrantai kelia grėsmę Lietuvos kultūrai ir savitumui	13	0.780
15	Mokslas nėra nešališkas ir tarnauja valstybės nustatomiems i	15	0.768
36	Valdžios institucijos sąmoningai klastoja (padidina) mirusių	36	0.639
30	Sovietiniais laikais gyventi Lietuvoje buvo blogiau nei daba	30	0.612
23	Nuo 1990 m. Lietuvos ekonominė padėtis akivaizdžiai pagerėjo	23	0.555
12	Lietuva turėtų atsisiųsti euro	12	0.477
8	Iš esmės narystė Europos Sąjungoje Lietuvai yra neigiamas da	8	0.421
37	Po 1990 m. kovo 11-osios fundamentalios ekonominės ir agrari	37	0.287
28	Sauliaus Skvernelio Vyriausybė COVID-19 pandemijos antrąją b	28	0.200
33	Tautinėms mažumoms mūsų šalyje turi būti sudarytos sąlygos p	33	0.075
18	Moterys turi turėti teisę laisvai apsispręsti dėl aborto	18	0.056
10	Kapitalizmas ir rinkos ekonomikos sąlygos Lietuvos visuomene	10	-0.205
21	Sovietinis laikotarpis davė Lietuvai naudos	21	-0.272
9	Iširus Sovietų Sąjungai mano arba mano tėvų, artimųjų padėti	9	-0.277
19	Lietuvoje reikia daugiau ir kokybiškesnių integracinių priem	19	-0.473
17	Lietuvai reikia „tvirtos rankos“ politikoje	17	-0.509
29	Siekiant vengti COVID-19 viruso pėdinių mokyklose, mokiniai	29	-0.596
31	Surenkami mokesčiai yra perskirstomi skaidriai ir tikslingai	31	-0.712
11	Kovojant su terorizmu, pateisinamos visos priemonės, net pil	11	-0.947
6	Homoseksualioms poroms turi būti sudaryta galimybė įteisinti	6	-0.968
25	Pandemijos atveju, siekdama apsaugoti savo piliečių sveikatą	25	-1.008
7	Imigrantai yra teigiamas dalykas Lietuvos ekonomikai	7	-1.086
22	Lietuvos valstybė yra valdoma skaidriai	22	-1.104
14	Lietuva turėtų kaip įmanoma giliau įsilieti į Europos Sąjung	14	-1.136
26	Vytautui Landsbergiui turėtų būti suteiktas valstybės vadovo	26	-1.194
2	Didžiosios žiniasklaidos priemonės Lietuvoje pateikia objekt	2	-1.250
4	Esu patenkintas (-a) demokratijos kokybe Lietuvoje	4	-1.309
35	Vakcinacija yra efektyviausias būdas kovoti su pandemija	35	-1.584
1	Dabartinė Vyriausybė COVID-19 pandemiją valdo tinkamai	1	-1.796

2 pav. Pirmojo faktoriaus Q rinkinys

Nesutikdami su teiginiu, kad „Dabartinė Vyriausybė COVID-19 pandemiją valdo tinkamai“ bei su valdančiųjų pasirinktomis kovos su pandemija priemonėmis (vakcinacija, galimybių pasu, reguliariu testavimu mokyklose), retorika ir strategija, šie informantai savo poziciją grindžia latentiniais, galimai dar iki pandemijos susiformavusiais, arba pandemijos metu išryškėjusiais įsitikinimais, artimais moraliniam konservatyvumui, ginančiais šeimos vertybes, tautiškumą, tradicijas, valstybės suverenumą globalioje erdvėje, asmens laisvę prieš valstybę, taip pat nepasitikėjimu valstybe ir nusivylimu dabartiniais valdančiaisiais (ryškiausiai TS-LKD).

Artumas dešinės – tiek moralinio konservatyvumo, tiek Vakarietiškos populistinės dešinės nuostatomis atsiskleidžia per poziciją tokiais klausimais, kaip dorovinis ir vertybinis vaikų auklėjimas (kaip šeimos prerogatyva), homoseksualių asmenų teisės, eurointegracija, imigracija. Pirmieji du konsoliduojasi į bendrą poreikio saugoti (o prireikus ir ginti) šeimą, kaip vertybę ir valstybės pagrindą, naratyvą: „*Dorovinis ir vertybinis vaikų auklėjimas – jis visais laikais buvo šeimos prerogatyva <...> tiktai šeima realiai gali išauklėti, išauginti ir prisiimti atsakomybę už vaikus, nes valstybė niekada to negalėjo padaryti <...> matome, kas atsitinka tada, kai dorovinis ir vertybinis vaiko auklėjimas yra perimamas, atimamas iš tėvų, jiems suspenduojama šita teisė ir apsiima kažkokia tai ideologinė institucija, indoktrinuoti vaikams tuos dalykus, kuriuos [pabrėžtinai] jie laiko reikalingais ir vertingais.*“ (I5); „*Dorovinis ir vertybinis vaikų auklėjimas yra tik tėvų teisė [3 teiginys] <...> Sutinku, ta prasme taip turėtų būti, bet žiūriu, kad kol kas tai nu bandoma nutempti į kitą pusę [juokiasi] iš tėvų tą teisę.*“ (I12); „*Nebėra tikrų konservatorių Lietuvoj<...> tada turi jaunesni žmonės stoti ir ginti tas šeimos vertybes, nes niekur nenuves tie tenai visokie, tos lytys kažkokios, kiek ten jų, 72, patys nežino, kas jie tokie yra.*“ (I11); „*Iš esmės tai nesutinku [dėl partnerystės]<...>pagal Konstituciją <...>šeima yra svarbiausias vienetas, ląstelė, tai kokia čia gali būti homoseksualioms...<...> yra Konstitucijoje, šeimos yra įstatymas<...>tai yra nu vyro, moters, ta ta prasme ir nėra čia ko įteisinti žmonių, kurie <...> tai yra maža dalis žmonių, kuriems didžioji dalis neturėtų nusilenkti.*“ (I9), „*Gink Dieve, jų neprilyginti šeimai, nes tiesiog vėliau bus noras įsivaikinti vaikus ir kaip užsienyje<...>*“ (I11); „*Šeima yra valstybės pagrindas <...> Jeigu į šeimą įkalamas pleištas, kažkoks vertybinio požiūrio, dar kažko, tada prasideda nesutarimai. <...> Tada prasideda jau kitos problemos.*“ (I12). Vystomas naratyvas artimas ir gegužės mėnesį Vingio parke vykusio „Didžiojo šeimos gynimo maršo“ bei vėlesniuose renginiuose ar judėjimo šalininkų viešosiose erdvėse išsakytam, atsikartojusiam diskursui, taip pat „jungiasi“ su kritika ir nepasitenkinimu valdančiaisiais: „*Buvo tas pirmas partnerystės įstatymo bandymas... Nu grynas sovietinis buldozerinis principas. Vat aš prastumsiu, kadangi mano yra dauguma. [džiaugsmingai] O vat neišdegė.*“ (I7), arba labai konkrečiai viena iš koalicijos partnerių: „*Ta partnerystė, kurią dabar bando stumti Raskevičius ir ko, tai nesutinku visiškai, nes tai veda į sulyginimą su šeimos statusu ir vaikų įvaikinimą.*“ (I5).

Įsitikinimai eurointegracijos, globalizacijos, migracijos ir multikultūralizmo klausimais taip pat jungiasi tarpusavyje, kurdami euroskeptiško, patriotiško, Lietuvos identitetą ir valstybingumą saugančio piliečio portretą: „Aš esu iš tikrų Lietuvos **patriotas** ir prieš sovietinę okupaciją, ir dabartinį **per didelį lankstumą euro-biurokratams**“ (I9); „Norėčiau, kad Lietuva kuo daugiau būtų Lietuva, o ne tiesiog Europos Sąjungos provincija, nes mes esam tikrai **unikalūs ir ypatingi pasaulyje**“ (I11); „Valstybė **nebeturi savo suvereniteto**, net savo sienos negali ginti negavę ten palaiminimo ar dar kažko <...> apie gilesnę integraciją kalbos negali būti, nes ir taip esame jau **praradę savo realią nepriklausomybę su tokia mūsų valdžia**“ (I5); „Atrodo tarsi dabar Lietuva vykdo Europos, išėję iš Sovietų Sąjungos mes patekom į kitą sąjungą, kur atrodo mūsų politikai taikosi ir vykdo jos nurodymus, **negalvodami nei kas tinka Lietuvai** <...> reikėtų saugoti savo **šalį, savo papročius, savo kalbą ir savo žmones**.“ (I11); „Lietuva yra nepriklausoma, išdidi valstybė ir šitas **sąjungizavimas, federalizavimas, globalizavimas nėra gerai**“ (I15); „**Svetima kultūra** visiškai ateina su savo... kurie nieko nekeis, jie turės savo“ (I9); „Ta mišrainė, kai suplaki visus į vieną <...> kiek tų yra visų **multi kulti** bendruomenių, tai ten **chaosas**, ten nėra pasitikėjimo, vis tiek visi vieni kitus įtaria<...> Čia kažkokia **utopinė fantazija**, kad jeigu mes turėsime katilą žmonių, su skirtinga morale, vertybėmis, išvaizda, kažkaip vieni kitus mes papildysim“ (I15). Imigrantai (dažniausiai galvoje turint nelegalius migrantus iš trečiųjų šalių bei pabėgėlius, prašančius prieglobsčio) veikiau matomi, kaip našta ir pavojus Lietuvai, nei tam tikra galima nauda ar pareiga humanitarizmui: „Imigrantai yra teigiamas dalykas Lietuvos ekonomikai [7 teiginys]. Nesutinku. Reikia sudaryti sąlygas **visų pirma lietuviams gerai gyventi**, labai sunkiai žmonės gyvena Lietuvoje. Labai daug depresijos, labai daug nusivylimo, tai manau, kad **pirmiausia reikia rūpintis savais**. <...> Lietuva yra labai maža. Imigrantai, tie, kur stovi už sienos, yra **labai gajūs**. Labai matome, kas vyksta kitose šalyse, kai apsigyvena ištaisais rajonais, kai žmonės bijo tiesiog. Ir tikrai manau, kad tai **galėtų sunaikinti Lietuvą**.“ (I11); „Nesuprantu, kokią jie ekonominę naudą gali Lietuvai atnešti. Realiai jie **ateina tikėdamiesi, kad kažką gaus iš Lietuvos**, nes dirbančių jų tai nu aš nemačiau <...> aš **neįsivaizduoju jų įsiliejant sklandžiai į Lietuvos ekonomiką, ją keliant, kažkaip, kuriant darbo vietas ar panašiai**. <...> jie **kelia grėsmę**, nes jeigu jie čia liktų, kažkaip įsikurtų, aišku, mes **juos turėtume kaip ir išlaikyti**. Tada jie, kaip ir reikalautų vis daugiau ir daugiau kažkokių teisių“ (I12).

Galiausiai, nuostatos imigrantų klausimais, patriotiškumas ir pasipiktinimas pandemijos valdymu konsoliduojasi į bendrą miglotos Lietuvos ateities viziją: „Apskritai, kas bus su Lietuva, tikrai lietuvius **išvarysim**, sąmoningus, kurie bijos **skiepyt** savo vaikų, pabėgs visi kažkur, o vat **už sienos jau stovi kiti**, tai Lietuva čia bus Azerbaidžanas, ar kokia čia šalis dabar, nežinau. Nu tragedija iš tikrųjų dedasi. Tikrai **norisi ginti Lietuvą**, norisi tikrai kažką daryt dėl Lietuvos, tik gaila, kad mes tokie pasyvūs ir tokie su viskuo susitaikantys“ (I11). Beje, Lietuvos gynimo naratyvas atsikartoja ir labai tiesiogiai kalbant apie dalyvavimą protesto akcijose prieš pandemijos valdymo priemones bei

matant kontinuumą su valstybės gynimu Sausio 13-ąją: „*Dauguma žmonių, kurie išėjo į protestus, jie stovėjo ir gynė parlamentą ir TV bokštą. Jie jie buvo tie, kurie kovojo už, už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, jie savo savo gyvybe rizikavo. Ir dabar jie išėjo į protestus ir sako: mes ne už tai stovėjome, ne dėl to stovėjome mes čia, prie parlamento ir gynėme ne dėl to, kad būtų taip, kaip dabar*“ (I8).

Kalbant apie piliečio santykį su valstybe, kaip jau minėta pradžioje, šiam faktoriui būdingas tiek giluminis nepasitikėjimas valdžios institucijomis, tiek nusivylimas ir pasipiktinimas dabartine valdžia (ryškiausiai TS-LKD) bei dabartine valstybės sankloda, galimai išryškėjęs būtent pandemijos metu. Šiame faktoriuje vieną didžiausių neigiamų Z reikšmių (žr. 2 pav.) turintis teiginys „Esu patenkintas (-a) demokratijos kokybe Lietuvoje“ atskleidžia paramos ne teoriniam, bet realiam demokratijos režimo veikimui eroziją pandemijos metu. Daugiausiai neigiamas režimo veikimo vertinimas grindžiamas kitokios nuomonės apie pandemiją, jos valdymo priemonės, vakcinaciją, pasirinkimo laisvę nesiskiepyti nebuvimu: „*Kai prasidėjo pandemija, tai demokratijos Lietuvoje rasta labai nedaug. <...> Tai aiškiai labai parodo žiniasklaida. Tai, kad mes girdime tikrai vienpusę nuomonę ir labai labai mažai kitos pusės, tai yra opozicijos praktiškai nėra. <...> Žmonės nebegali reikšti savo nuomonės <...> Jaučiasi nesaugiai komentuodami <...> esi puolamas ir vadinamas visaip <...> visi, kas nelabai įtelpa į tą korpalių, laikomi vos ne tautos priešais, priskiriami iš karto Rusijos įtakos ir t.t.*“ (I8); „*Nu ne, nėra čia tiek tos demokratijos, nesutinku*“ (I1); „*Nesutinku. Pradėjom visi abejoti, ar Lietuvoj demokratija*“ (I11). Informantų teigimu, varžomos laisvės ir demokratijos deficitas net priminė sovietinės okupacijos laikotarpį: „*Taip blogai nebuvo net ir sovietmečiu demokratijos prasme, tam tikru metu, ne per visą sovietmetį<...>Išgaliojus tokia, kaip buvo komunistiniais laikais, kaip ir viena tiesa, viena nuomonė*“ (I8). Taip pat nepasitenkinimas demokratijos veikimu Lietuvoje reiškiamas ir kalbant apie galimybės atšaukti Seimo narį nebuvimą bei per mažą referendumų skaičių, ne kartą nuskambėjo palyginimas su Šveicarija, kaip „*auksiniu standartu*“: „*Šveicarijoje, tai ten vos ne kiekvienas klausimas referendumu sprendžiamas, ir jiems tai yra natūralu, natūrali demokratijos išraiška <...>. O vat pas mus kažkaip, nežinau, čia turbūt gal ir tas sovietinis palikimas, kad kaip valdžia pasakys, tai taip ir darysime*“ (I12); „*Nu nekokia ta [demokratijos] būklė todėl, kad, jeigu būtų referendumai, kada galėtų... dabar patenka į Seimą ir pažiūrėkime, kas darosi <...> jeigu balsuoja už vieną, paskui žiūri, tas žmogus jau dirba visai kitoj komandoj, tai yra nėra demokratija. Tai va demokratija yra, kai laisvas pasirinkimas, referendumu keičiama, atšaukti galima ir visa kita*“ (I9). Galiausiai, tokia kontekste patys „*pandeminiai*“ protestai matomi, kaip demokratijos išraiška: „*Žinoma, kad palaikau, čia vienas iš demokratijos svertų – akcijos pilietinės*“ (I7); „*Bet jeigu mes neišeitumėme, jeigu pasaulis neišeitų, apie kurį mes vis tiek girdime, kad jis išeina į gatves, pasakyti „ne“, tai aš nežinau, kas būtų*“ (I8).

Žvelgiant į paramą ir pasitikėjimą valstybinėmis institucijomis, valstybės valdymo organais, informantai taip pat išlieka skeptiški, tačiau panašu, kad daugeliu atvejų šis nepasitikėjimas nėra susiformavęs būtent pandemijos metu, o kyla iš giluminių jau anksčiau turėtų įsitikinimų. Didžiausias nepasitikėjimas institucijų veikla atsiskleidžia kalbant apie mokesčių surinkimą ir perskirstymą, biurokratijos efektyvumą ir poreikį bei visų trijų valdžios dėmenų skaidrumą: „*Surenkami mokesčiai yra perskirstomi skaidriai ir tikslingai* [31 teiginys]. *Ne ne ne, jokių būdu, jau biurokratija yra didžiausia pasaulyje. Palyginus su kokia Japonija, kur ten keliolika galbūt... o čia mūsų tūkstantinės armijos biurokratija.*<...> *Ministerijose knibžda įėjus. O kam ten jų tiek reikia? Konkretaus darbo, tai nedirba, konkretų darbą mes va dirbam* <...> *Bet kurioj ministerijoj, įeikit, kas darosi.*“ (I9); „*Biurokratinis aparatas veikia* <...> *kad tikslingai* [perskirsto mokesčius], *tai visiškai nesutinku. Švaisto pinigų, galima būtų per pusę to biudžeto sumažinti ir daug geriau jį panaudoti*“ (I15); „*Valstybė elgiasi kaip įteisintas banditas patiltėje. Ateina ir pasako: tu mokėk mokesčius*<...> *Tai šitoj vietoj yra natūralu, kad žmonės, matydami šitą situaciją, nepasitikėdami valdžia, stengiasi tos valdžios neremti ir nepalaikyti* <...> *valdžia yra susitapatinusi su valstybe, o žmonės mato, kad valdžia - tai yra UAB'as.*“ (I5); „*Lietuva valdoma neskaidriai. Tie patys komunistai, kagėbistai ar visi visi, kurie dirbo prieš Lietuvą, visi komsorgai, partorgai*“ (I9); „*Sutikit, kad Lietuvos teismai nėra*<...> *iki galo objektyvūs. Todėl, kad neobjektyviai skiriami, atmetami prezidento skirti teisėjai, ir Aukščiausiąjį Teismą Seimas paskiria, ką paskiria* <...> *lojalūs dabartinei valdžiai teisėjai*“ (I9). Visgi, nors analizuojant interviu medžiagą, linkstama prie išvados, kad nepasitikėjimas valdžios organais ir valstybinėmis institucijomis grindžiamas giluminiais įsitikinimais, susiformavusiais dar iki nusivylimo pandemijos valdymu, pandemijos iššaukta situacija šiam nepasitikėjimui suteikia naujų argumentų: „*Aš jaučiuosi, kad manęs negirdi, kad neatsižvelgiama* <...> *rašiau Sveikatos ministerijai ne vieną raštą, užklausimą* <...> *tu negauni atsakymo į savo klausimus, o gauni kažkokią beletristiką, net ne į temą ir tu skaitai ir nesupranti, ar čia man gerai, ar ten gal dirbtinis intelektas jau atsakinėja. Nu tai tarsi toks kaip ir pasityčiojimas. Jautiesi, kad iš tavęs šaiposi, o tu turi kažkokius sprendimus priimti vietos lygmenyje* <...> *Nu už durnus tuos žmonės, atrodo, laiko*“ (I12); „*Kitas momentas ten dėl to skaidraus surinkimo ar paskirstymo*<...> *neteisybė atrodo, mes už testus jau susimokėjome savo mokesčių surinktais pinigais ir staiga iš mūsų reikalauja dar kartą mokėti* <...> *tuo labiau kad yra, sakykime, pasirašytos Vyriausybės sutartys su „ThermoFisher“, kurie gamina tuos pačius testus, tai aš čia matau jau, pavyzdžiu, ir lobizmą kažkokį valstybiniu lygmeniu*“ (I12).

Pereinant prie pačio konkrečiausio nepasitikėjimo ir nusivylimo objekto – valdančiųjų, stebimas tiek būtent su dabartinės Vyriausybės įgyvendinamu pandemijos valdymu, tiek su principiniu neigiamu požiūriu į politinius veikėjus susijęs nepasitikėjimas: „*Šiandien Seimo nariai nėra niekam atskaitingi*“ (I5); „*Visų pirma mūsų politikai nėra sąžiningi, kiek skandalų visokių*

*išlenda, mes tiesiog labai daug visko matom, tai žiūrim į tuos, kurie yra tautos išrinktieji.“ (I11); „Mes matome akivaizdžiai to paties ministro, ne vieno **prisirbimo**, apsidarymų... Ir jeigu Šimonytė prieš rinkimus ten <...> apie Narkevič buvo, kai jis ten suvalgė tų kotletų Dubajuje... tokiu atveju, sako, mano Vyriausybėje ministras atsistatydintų, bet mes šiandien matome, kad Dulkys mokėjo už televizijos sesiją, matome, kad mokėjo už fotosesiją, matome, kad jo žodis, šiandien pasakytas, rytoj vėl visiškai kitaip bus pasakytas. Nepaisant to, šitas ministras dirba ir nei jis, nei pati Vyriausybė neatsistatydina“ (I5); „Valdžia, kuri yra išrinkta žmonių valdžia, ji turi dirbti žmonėms, o ne, o ne **šluostytis, kojas į žmones** ir sakyti mes jums **bizūno** duosim, nes jūs čia kažką ne taip darote.“ (I8); „Ten **perbėga į kitas partijas** ir visa kita, ir išduoda žmones, jis nebeatstovauja tų rinkėjų, tuo metu, kai rinko, pasitikėjusių juo“ (I9); „Kokių priemonių imsis ir kokių **bizūnų** dar ištrauks mūsų valdžia, kad **priverstų** tuos nenorinčius, elgtis taip, kaip jiems reikia.“ (I12).*

Kaip ir būtų galima nuspėti, daugiausiai nusivylimo ir nepasitikėjimo reiškia TS-LKD atžvilgiu. Šio faktoriaus nurodomai perspektyvai atstovaujantys informantai daugiau arba mažiau, bet vieningai sutinka su teiginiu „TS-LKD retorika Baltarusijos atžvilgiu buvo per agresyvi ir nenaudinga Lietuvai“. Kritika ir nusivylimas valdančiąją TS-LKD reiškiasi trejopai. Pirma, dėl, informantų įsitikinimu, konservatyvių, tautiškų ir krikščioniškų vertybių erozijos, išryškėjusios sudarius dabartinę koaliciją su Laisvės partija ir Liberalų sąjūdžiu: „Reikia rašyti TS-KP. Tai tada bus viskas aišku, nes **jokių krikščionių demokratų ten nebėra**, ir paskutiniai balsavimai dėl prezidento veto atmetimo tą labai aiškiai parodė, kad **nei demokratijos, nei krikščionybės, nei konservatizmo tenais nėra**. O Tėvynės sąjunga – tai ten net nekvepia tais dalykais, nes šitos partijos jaunasis vadovas, žymiausias mūsų anūkas, yra labai aiškiai pasakęs, kad jam **Laisvės partijos iškelti principai ir idealai dėl ten partnerystės, Stambulo konvencijos, vienalyčių porų santuokų prilygsta Kovo 11-ajai**.“ (I5); „Tai kaip gali apskritai sudaryti **koaliciją su liberalais** ir ten liberaliomis tomis kryptimis <...> Ir konservatoriai, ta kryptis turėtų būti, kur tie, kur atsargūs, kurie stengiasi palaikyti tas šaknis.“ (I11); „Jie yra **liberalai**, jie yra **veidmainiai** <...> TS yra visiškai **globalistai**, už Europos Sąjungą, jiems Lietuva paskutinėj vietoj. Tada Krikščionys demokratai, kur jie **negalėtų būti toliau nuo to, kas yra krikščionybė** ir krikščioniškos vertybės“ (I15).

Antra, dėl, informantų įsitikinimu, neapgalvotos, agresyvios, trumparegiškos užsienio politikos, nenaudingos pačiai valstybei: „Reikėtų kaltinti būtent <...> Vilniaus URM'q, kuris neturi **nei strategijos, nei gebėjimo pažvelgti penkis žingsnius į priekį, nei konkretaus plano. Sudarkė santykius su Baltarusija** <...> Tas pats su Kinija. Bet užtat su Gvinėja Bisau, su kitu diktatorium, užmezgė santykius.<...> Bando **užsišokti** nesuvokdamas strateginių žingsnių toliau. O su tais su kuo reikia draugauti, nedraugauja“ (I5). Beje, šioje vietoje puikiai dera ir visų šios informantų grupės sutikimas su teiginiu „Lietuva turėtų siekti draugiškesnių santykių su Rusija“. Bendradarbiavimo su Rusija nebuvimas, pasitelkiamas kaip dar vienas argumentas kritikuojant TS-LKD: „Rusija didelė

šalis ir manau, kaip **mūsų užsienio ministras** kartais elgiasi, tai atrodo, kad Lietuva sugebėjo susipykti su visais kaimynais, kokiais tikėtai įmanoma buvo. Tai manau, **nepuldinėti kaip mažam šuniukui didelį šunį ar kažkaip tai diplomatiškiau elgtis tai reikėtų**. Tiek su Rusija, tiek ir su kitoms šalims.“ (I11). Tačiau, svarbu pabrėžti, kad sutikimas su šiuo teiginiu nereiškia informantų palankumo autoritariniam Rusijos režimui, „tvirtai rankai“ ar nostalgijos buvusiai bendrai valstybei.

Trečia, nusivylimas ir nepasitikėjimas TS-LKD dėl pasirinktos pandemijos valdymo strategijos ir retorikos: „Anksčiau <...> **balsuodavau už konservatorius** visą laiką. Tarp kitko, aš balsavau už **Šimonytę** ir rinkau ją ir esu labai žiauriai nusivylusi. Kaip ne vienas iš tų, kurie balsavo. Žiauriai nusivylusi, žiauriai nepatenkinta, nes **kiekvienas jos žingsnis po išrinkimo** buvo tiesiog kaip vinis į savo pačios tą **reputacijos gadinimą**, nu apskritai naikinimą visiškai, apskritai.“ (I8); „<...> yra būtent šita visa politika, šitas visas **skirstymas, ribojimas, bandymas žmones palaužti per tas priemones**, kur jie net patys teigia, kad tie visi pasai yra tam, kad **priverstų žmones skiepytis**, kad juos palaužt.<...> **Kuo man labiau Šimonytė sakyty**, kad aš pasiskiepyčiau, tuo aš jai labiau atvyniosiu vidurinį pirštą ir **eisiu į kitą pusę**.“ (I15).

Savaime suprantama, kad su TS-LKD vertinimu glaudžiai siejasi ir V. Landsbergio vertinimas, tad šiam faktoriui priskirti informantai skirtingu intensyvumu, bet vieningai nesutinka su teiginiu „Vytautui Landsbergiui turėtų būti suteiktas valstybės vadovo statusas“. Matomos dvi argumentacijos kryptis. Pirmą – tokio statuso suteikimas prilygtų istorijos klastojimui, faktų iškraipymui, įstatymų ar Konstitucijos pažeidimui, ar tiesiog būtų sutiktas kaip politinis – ideologinis sprendimas: „Ar čia Landsbergis, ar bet kuris kitas, nusipelnęs valstybei tuo laikotarpiu būtų stovėjęs prie Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko vairo, tai **nebuvo prezidentas**, todėl nemanau, kad galime daryti išimtis kažkam tai ir **pavadinti tai, ko nėra**. <...> Jeigu mes bandome **iškreipti istoriją** ir pavadinti kažką tai prezidentu, nors tas žmogus nebuvo prezidentas, tai ir karaliumi galima pavadinti <...>. Tai tikrai parodys, kad mes, kaip tauta, esam nebrandus ir **šokame pagal kažkieno dūdelę**“ (I5); „Nu yra Konstitucija ir negalima atgaline data, čia būtų **istorijos klastojimas** <...> Tai ką dabar **laužysim, Konstituciją** keisim? <...> tai čia tada viską istorijoje galima keisti“ (I9).

Antra – jaučiama neigiama emocijai pačiam asmeniui dėl jo retorikos, sprendimų, vaidmens politinėje arenoje: „Tai, kaip jis paskutiniu metu reiškėsi <...> bet ir jau anksčiau taip reiškėsi, bet aš kažkaip dar dar sutoleruodavau <...> Bet dabar, aš sakyčiau, aš visiškai nepritariu nei vienam iš jo postų, nei vienam iš jo **retorikos**, nei vienam iš jo, ta prasme, **leksikos, tono, žodyno**. Aš nemanau, kad vadovas, save gerbiantys, šalies vadovas, gali leisti šitaip **nesiskaityti su kita tautos dalimi**.<...> Tai yra žiauru. Tai yra amoralu <...> ten visi veiksmai, kurie iš to rutuliojasi, irgi gali būti tai susiję su pandemijos valdymo priemonėmis ir taip toliau <...> Suvedame ryšį su būtent šituo žmogumi, kuris skaitosi tas vadinamasis, nu iš tikrųjų **pilkasis kardinolas**, aš taip sakyčiau, kuris valdo šalį.“ (I8); „Žmogus šiuo metu jau **pilnas neapykantos**. Baisu paskaityti, ką ten rašo“ (I11).

Galiausiai, lyginat su dviem ką tik aptartais, teorinėje darbo dalyje minimais, įsitikinimų rinkiniais, trečiasis – susijęs su posovietinės transformacijos vertinimu, ši faktorių charakterizuoja ar paaiškina kiek mažiau, tačiau yra svarbus atskleidžiant šio ir vėliau pristatomo antrojo faktoriaus esminius skirtumus. Pirmojo faktoriaus nurodomai perspektyvai atstovaujančių informantų interviu medžiagoje neužfiksuota ženklų, liudijančių nostalgiją sovietmečiui, net atvirkščiai – dažnai tiesiogiai įvardinta, kad sovietmečiu gyventi buvo blogiau, sovietmetis padarė daugiau žalos nei davė naudos. Informantų negalima pavadinti nei transformacijos „pralaimėtojai“, nei „laimėtojai“. Gyvenę 10 deš. pradžioje, nesutinka su teiginiu „Iširus Sovietų Sąjungai mano arba mano tėvų, artimųjų padėtis pablogėjo“, prisimena itin didelių ekonominių ar socialinių sunkumų atkūrus nepriklausomybę nepatyrę, nors ir pripažįsta, kad laikotarpis buvo keliantis iššūkių: „*Nesutinku, nepablogėjo. Nuu [atsidūsta] buvo, buvo tas etapas, bet galutinai vertinant tai, be jokios abejonės, kad gyvenimas ekonominis yra geresnis, negu buvo Sovietų Sąjungoje.*“ (I5); „*Nu tai taip ir dar net sakyčiau visai neblogai pavyko [išgyventi 10 deš. pradžioje]<...> teko prekiauti turguje, važinėjau į Lenkiją, važinėjau į Rumuniją, vežiodavau kontrabandą, cigaretes, alkoholį [juokiasi] uoj kiek esu išvežęs*“ (I7); „*Nu ne, nepasakyčiau, kad pablogėjo. Tikrai ne, nesutinku.*“ (I8); „*Nu nebuvo ten taip blogai, gyvenome, išgyvenome, kaimą turėjome, valgyti turėjome.*“ (I12). O jaunesnieji, tranzicijos laikotarpio asmeniškai nepatyrę, neigiamo vaizdinio, perimto iš tėvų patirties, taip pat neturi: „*Tėvai <...> jie jauni buvo, studentai. Tai daug negaliu komentuot, nes nežinau daug detalių.*“ (I15); „*Šeimoje tai ne, nes nu ta prasme viskas stabiliai buvo. Nes kolūkiuose ... nors nu aišku nuo tų kolūkių iš tikrųjų sakė daug kas priklausė. Bet pas mus nesijautė to dalyko.*“ (I4).

Taip pat, vertinant bendrą šalies ekonominę padėtį, sutariama, kad „Nuo 1990 m. Lietuvos ekonominė padėtis akivaizdžiai pagerėjo“: „*Nu iš esmės tai taip, taip. Iš esmės tai taip.*“ (I9); „*Aš manau, kad nu iš esmės pagerėjo. Taip nu.*“ (I8); „*Su 1990 m. palyginus pagerėjo.*“ (I7); „*Kad pagerėjo sutikti reikia, bet kaip sakė vienas mano pažįstamas profesorius ekonomistas, per trisdešimt metų iš Lietuvos išvogta yra daugiau negu nuo paskutinio Žečpospolitos padalijimo. Tai sutinku iš principo, kad pagerėjo, bet kad išvogta daugiau, negu buvo galima naudoti gauti valstybei ir piliečiams, tai irgi faktas.*“ (I5).

Pastaroji interviu ištrauka, nors kalba apie platesnį laikotarpį, iš esmės iliustruoja šioje grupėje esančių informantų besidalijamą požiūrį į reformų įgyvendinimą, atkūrus nepriklausomybę. Nors informantai sutinka (arba neturi nuomonės), kad „Po 1990 m. kovo 11-osios fundamentalios ekonominės ir agrarinės reformos buvo būtinybė“, pabrėžia, kad jų įgyvendinimas nebuvo efektyvus ar skaidrus ir naudingas tik siauram ratui piliečių. „*Na tai savaimė, po keliasdešimt okupacijos metų <...> buvo būtinybė, taip, taip, bet kaip tai padaryta...<...> Paskelbti tai viena – gerai, ura, paskelbėm, reikia, o kad paliko savieigai ir išgrobstė kolūkių turtą, tai čia yra nusikaltimas. <...> kaip jos buvo įvykdytos, taigi tų plačių nomenklatūros kaimo, kuri buvo viena, iš vis ten*

biurokratija, nomenklatūrininkai kaimo kolchozų, jų rankom daryti šitą agrarinę reforma – tai yra **visiškas aklumas**. Už tai žmonės paskui atsikeršijo. Kas pradėjo? **Pradėjo Landsbergis**. Aišku čia reikėjo daryti, bet **reikia protingai**, viską suregistruoti, turėjo būti paskirti žmonės iš šalies, reiškia jau kažkokie neutralūs, o ne kolchozų valdžia, kuri išsigrobstė viską, numetė žmonėms, eiliniams, ten kažkokį kažkokį gelžgalį, o visą techniką, pastatus išsigrobstė.“ (I9); „Ta kolūkinė forma, be jokios abejonės, jinai nebuvo naudinga, nes tai buvo sovietinės vergovės forma. Kad ją reikėjo keisti, lygiai taip pat, kaip ir tas ekonomines reformas, tas gamyklas ir visus kitus procesus, tai taip. Bet tai, kaip tai buvo padaryta, tai va taip, kaip dabar vyksta su šituo pandemijos valdymu – **per prievartą**, ir išlošė iš to būtent ne žmonės“ (I5); „Ir dar **didžiausia nesąmonė**, Landsbergio tai čia jau grynai <...> tas **žemės skraidinimas** <...> žmonės, kurie prieina prie įstatymų, greitai atsiskraidina žemes prie Vilniaus. Kainos skiriasi tūkstančiais kartų. Suprantat, ką tai reiškia? O dabar čia žmonės negali atsiimti žemės, nes jie atsikėlė, atskraidino žemę“ (I9).

Greta kritikos dėl netinkamo ekonominių ir agrarinių reformų įgyvendinimo, akcentuojamas ir pakankamų politinių reformų ir liustracijos proceso nebuvimas: „Tuo metu tie, kurie priėjo, tie, kurie galią turėjo tie, kurie nepraėjo liustracijos, kadangi **nebuvo liustracijos įstatymų** ir jie nebuvo paviešinti, ir jie nebuvo atitraukti realiai nuo valstybės valdymo, jie ir **perėmė į savo rankas** tiek ekonomiką, tiek žemės ūkį.“ (I5); „Didžiausias yra padarytas, kaip čia, klaida – ne klaida, kad **nebuvo desovietizacija įvykdyta**“ (I9). Jaučiamas buvusio režimo kontinuumas per šiandien politikoje esančius asmenis – tai dar vienas kritikos ir nepasitikėjimo argumentas V. Landsbergiui bei visai TS-LKD, kaip laiku neatlikusiems, partijos ideologiją atitinkančių reformų: „**Tie patys komunistai, kagėbistai ar visi visi, kurie dirbo prieš Lietuvą, visi komsorgai, partorgai, jie... koks Linkevičius Linas – komsorgas, koks Kubilius – komsorgas fakulteto fizikos universiteto – dabar jie Lietuvą valdo**. Tai Juknevičienė – partorgė, komsorgė. Ką tai reiškia? Reiškia **okupantų talkininkai** vėl jie kūrė, atkūrė, tarkim, Lietuvą, bet jiems tas nerūpėjo. Visi stačia galva nugarmėjo į Briuselį. Ir dabar iš ten dar vadovauja ir Lietuvoje vadovauja jie <...> Mes dabar **kenčiame iki šiol**. Tai už tai, jeigu susiet su Landsbergiu, tai yra, kaip vadovas tuometinis, jis šitą leido. Kodėl, ir **jų rankom šitas buvo užglaistyta**. Tai yra ir KGB archyvai, ir agentai, ir visa kita nebuvo iškelta į paviršių, desovietizacija jų nebuvo įvykdyta. Ne vieną kartą jau buvo valdžioje dabartinė valdžia - **konservatoriai, kodėl jie šito nedarė? Tai vadinasi, jų pačių tarpe buvo pilna tų žmonių, okupantams dirbusių**.“ (I9).

Taigi, apibendrinus, pirmasis sociopolitinis „pandeminių“ protestų šalininkų tipažas nurodo į įsitikinimų, artimų vakarietiškai dešinei, moraliniam konservatyvumui, ginančių šeimos vertybes, tautiškumą, tradicijas, valstybės suverenumą globalioje erdvėje, asmens laisvę prieš valstybę bei nepasitikėjimo valstybe (kai kuriais atvejais iškilusio būtent pandemijos metu, bet dauguma atvejų – giluminio) ir nusivylimo dabartinais valdančiaisiais (ypač TS-LKD) sąryšius su nepasitenkinimu dabartinės Vyriausybės įgyvendinamomis pandemijos valdymo priemonėmis. Iš teorinėje darbo

dalyje pristatytų galimų šių protestų ir nepasitenkinimo bangos kontekste aktualių aiškinimų, šiam tipažui artimiausi vakarietiškos populistinės dešinės nuostatų mobilizacinis potencialas pandemijos kontekste bei piliečio ir valstybės santykių deficitas Lietuvoje.

3.2. Antrasis faktorius – posovietinės transformacijos „pralaimėtojas“

Antrasis faktorius, paaiškinantis 30 proc. reikšmių sklaidos, pasižymi ganėtinai aiškiai išreikštu nepasitikėjimu valdžios institucijomis, sovietine nostalgija, transformacijos „pralaimėtojo“ portretu, konservatyvumu, euroskepticizmu ir bendru nusivylimu padėtimi valstybėje. Šiam faktoriui priskiriamų informantų sociodemografinė charakteristika taip pat gana homogeniška: dauguma informantų gyvena kaimiškose vietovėse, neturi aukštojo universitetinio išsilavinimo, nedirba (socialiai remtini), protesto akcijose fiziškai sudalyvauti negalėjo dėl vienokių ar kitokių išteklių trūkumo, tačiau pabrėžia, kad labai norėjo dalyvauti, stebėjo tiesiogines transliacijas. Faktoriui priskiriamiems informantams būdingas sutikimas su tokiais teiginiais kaip: „Rinkėjų balsais turėtų būti galima iš pareigų atšaukti Seimo narį“, „Lietuva turėtų siekti draugiškesnių santykių su Rusija“, „Lietuvai reikia „tvirtos rankos“ politikoje“, „Sovietinis laikotarpis davė Lietuvai naudos“, „Iširus Sovietų Sąjungai mano arba mano tėvų, artimųjų padėtis pablogėjo“, „Dorovinis ir vertybinis vaikų auklėjimas yra tik tėvų teisė“. Nesutinkama su tokiais teiginiais kaip: „Vytautui Landsbergiui turėtų būti suteiktas valstybės vadovo statusas“, „Nuo 1990 m. Lietuvos ekonominė padėtis akivaizdžiai pagerėjo“, „Lietuvos valstybė yra valdoma skaidriai“ (žr. 3 pav.).

Factor Scores -- For Factor 2

No.	Statement	No.	Z-SCORES
20	Lietuvoje siūlomos vakcinos nuo COVID-19 yra nesaugios - gal	20	1.731
24	Pandemija yra sukelta dirbtinai pasaulio galingųjų ir turtin	24	1.531
27	Rinkėjų balsais turėtų būti galima iš pareigų atšaukti Seimo	27	1.193
16	Lietuva turėtų siekti draugiškesnių santykių su Rusija	16	1.163
5	Galimybių pasas veikia tuo pačiu principu, kaip veikė antise	5	1.149
17	Lietuvai reikia „tvirtos rankos“ politikoje	17	1.081
21	Sovietinis laikotarpis davė Lietuvai naudos	21	1.062
3	Dorovinis ir vertybinis vaikų auklėjimas yra tik tėvų teisė	3	1.061
9	Iširus Sovietų Sąjungai mano arba mano tėvų, artimųjų padėti	9	0.983
8	Iš esmės narystė Europos Sąjungoje Lietuvai yra neigiamas da	8	0.793
10	Kapitalizmas ir rinkos ekonomikos sąlygos Lietuvos visuomene	10	0.788
32	Svarbiausi valstybės klausimai turi būti sprendžiami referen	32	0.765
38	Žmogus pats atsako už savo sveikatą ir valstybė jokiais atve	38	0.735
34	TS-LKD retorika Baltarusijos atžvilgiu buvo per agresyvi ir	34	0.729
13	Imigrantai kelia grėsmę Lietuvos kultūrai ir savitumui	13	0.601
36	Valdžios institucijos sąmoningai klastoja (padidina) mirusių	36	0.548
15	Mokslas nėra nešališkas ir tarnauja valstybės nustatomiems i	15	0.439
28	Sauliaus Skvernelio Vyriausybė COVID-19 pandemijos antrąją b	28	0.272
12	Lietuva turėtų atsisakyti euro	12	0.081
6	Homoseksualioms poroms turi būti sudaryta galimybė įteisinti	6	0.001
33	Tautinėms mažumoms mūsų šalyje turi būti sudarytos sąlygos p	33	0.000
18	Moterys turi turėti teisę laisvai apsispręsti dėl aborto	18	-0.187
19	Lietuvoje reikia daugiau ir kokybiškesnių integracinių priem	19	-0.287
37	Po 1990 m. kovo 11-osios fundamentalios ekonominės ir agrari	37	-0.601
25	Pandemijos atveju, siekdama apsaugoti savo piliečių sveikatą	25	-0.702
7	Imigrantai yra teigiamas dalykas Lietuvos ekonomikai	7	-0.731
11	Kovojojant su terorizmu, pateisinamos visos priemonės, net pil	11	-0.747
29	Siekiant vengti COVID-19 viruso židinių mokyklose, mokiniai	29	-0.860
14	Lietuva turėtų kaip įmanoma giliau įsiliesti į Europos Sąjung	14	-0.909
4	Esu patenkintas (-a) demokratijos kokybe Lietuvoje	4	-0.952
31	Surenkami mokesčiai yra perskirstomi skaidriai ir tikslingai	31	-1.012
30	Sovietiniais laikais gyventi Lietuvoje buvo blogiau nei daba	30	-1.143
22	Lietuvos valstybė yra valdoma skaidriai	22	-1.199
35	Vakcinacija yra efektyviausias būdas kovoti su pandemija	35	-1.266
23	Nuo 1990 m. Lietuvos ekonominė padėtis akivaizdžiai pagerėjo	23	-1.280
2	Didžiosios žiniasklaidos priemonės Lietuvoje pateikia objekt	2	-1.583
26	Vytautui Landsbergiui turėtų būti suteiktas valstybės vadovo	26	-1.591
1	Dabartinė Vyriausybė COVID-19 pandemiją valdo tinkamai	1	-1.656

3 pav. Antrojo faktoriaus Q rinkinys

Skirtingai nei pirmajame faktoriuje, kaip galima nuspėti ir iš šio faktoriaus pavadinimo „posovietinės transformacijos „pralaimėtojas““, nepasitenkinimas pandemijos valdymo priemonėmis, pasipiktinimas valdžia ir palankumas „pandeminiam“ protestams bene stipriausiai konsoliduojasi su įsitikinimais, susijusiais su sovietmečio ir posovietinės transformacijos vertinimu. Daugumos antrojo faktoriaus nurodomai perspektyvai atstovaujančių informantų įsitikinimai leidžia daryti išvadą apie jaučiamą sovietinę nostalgiją, pablogėjusią finansinę ir socialinę padėtį valstybei perėjus prie kapitalizmo ir rinkos ekonomikos. Nors šis faktorius, kaip ir pirmasis, pasižymi stipriai išreikšta kritika ir nusivylimu dėl posovietinės transformacijos eigos, vykdytų reformų ir pokyčio veidu tapusiu V. Landsbergiu, tačiau skirtingai nei pirmajame faktoriuje, šiame posovietinės transformacijos vertinimas labiau emocinis, grindžiamas asmeniniais (ar šeimos) išgyvenimais, o ne požiūriu „iš šalies“ ar tam tikru ekspertiškumu. Dėl interviu metu atskleistų asmeninių pereinamojo laikotarpio patirčių ir jų vertinimo, atsakant į teiginius „Iširus Sovietų Sąjungai mano arba mano tėvų, artimųjų padėtis pablogėjo“ ir „Kapitalizmas ir rinkos ekonomikos sąlygos Lietuvos visuomenei atnešė daugiau žalos nei naudos“, bent dalį šio faktoriaus informantų būtų galima laikyti transformacijos „pralaimėtojais“.

Pokyčių, kuriuos informantai patyrė žlugus socializmui, vertinimas grindžiamas dvejopai. Pirmą, konkrečių tuometinių reformų pasekmėmis: „*Mes gyvenome pakankamai garsiam **kolūkyje** – „Keturių komunarų“ kolūkyje ir kai pradėjo griūti kolūkiai, žinokit, nu **buvo baisu**. Viskas buvo **išplėšta**, viskas išnešta, išdalinta. <...> Dingo malūnai, dingo mechaninės dirbtuvės, dingo fermos. Kokie pastatai nugriuvo pas mus...Netoli mūsų namų, mano vaikystės namų, buvo kiaulių kompleksas. Kiek žmonių **neteko darbo**, kai išardė tą kompleksą“ (I3); „Dirbau Panevėžyje, autokompresorių **gamykloje**. Staiga pradeda lakstyti tulpinių berniukai. Direktorių surakino kabinete savaitę laiko, kol jis pasirašo **pardavimą**. Viskas. **Metalo iš Rusijos nebeturim**. Į mėnesį padirbam savaitę, atlyginimai eina ant popieriaus. Pinigų negauname <...> 45-erių metų aš niekur **nebegavau darbo** <...> Teko bėgti iš miesto į kaimą, kad pasisodint bulvytę, pasisodint morkytę ir pradėt gyvent iš naujo“ (I10); „Aš augau šešių mergaičių šeimoje, du tėvai. Mes **valgyti niekada nutrūkome**, nes tėvai galėjo užsiauginti kiaulę, laikė karvių, gyveno kaime, turėjo žemės, **tėvas dirbo kolūkyje**, mama irgi turėjo darbą.<...> Aš, kai auginau, jau **prie Lietuvos savo vaikus** <...> aš jiems **valgyti neturėjau** ko duoti, aš ėjau naktimis rinkdama butelius, kad galėčiau parduoti ir vaikams bent duonos nupirkti.“ (I3); „Atkūrus nepriklausomybę **dingo visos santaupos**. Jeigu buvo 30 tūkst. rublių, pasidarė 5, po 6 tiktai iškeitė. Automatiškai mes **buvom visi sulyginti**.<...> viską **sugriovė** ir kai pinigus praktiškai atėmė, **išdalino ten tas akcijas**, kur lito vertė akciją ten už tris kapeikas, ar ne.<...> Apgaulės būdu įsigijo visus tuos pramonės objektus, ar ne, viską. Ir tie **kolūkiai išdraskyti** buvo, ten irgi kiek girdėjau tai juos ten plėšė, draskė, kas netingėjo, išsitampė po savo viską, po namus ir viską, tie kas priėjimą turėjo. Tai lygiai taip ir su pramone išsidraskė, **išsidalino tuos fabrikus** ir viskas.<...> kiek buvo*

Kaune prie sovietų fabriku, tų pramonės, kad ir lengvosios pramonės. Ar ne 14, mes taip suskaičiuodavom. Paskui liko keli, viskas sugriauta buvo.“ (I13).

Antra, bendriniai nusivylimu esama ekonomine padėtimi, gyvenimo kokybe, situacija valstybėje: *„Tenka sutikti, kad [liūdnei] pablogėjo <...> nu kas pablogėjo – viskas išbrango <...> pensijos visos mažos, nu kaip pasakyti, neatitinka pragyvenimo lygio žmogui, kad išgyventi. Yra labai sunku tiesiog, neįperkami vaistai. Nu viskas. Sunkiai žmonės verčiasi... atiduodami paskutinius savo pinigų mokesčiams, viskam ir ir likdami su centais ant kruopų“ (I14); „Jeigu, žiūrint mano akimis, jinai [ekonominė padėtis] nepagerėjo, man pablogėjo, pavyzdžiui, nes aš, pavyzdžiui, dabar dirbusi gamybos vadove, nors ir be išsimokslinimo, žinokit, negaliu gauti darbo.<...> Yra gal ir tų geresnių dalykų, bet tai čia mums, matyt, neprieinami, mes vogt nemokam.“ (I3); „Va dar pasakysiu kas pasikeitė. Ekonominė situacija. Pradėjo gaminti viską vienkartinius gaminius, pradedant nuo batų, striukių, mokyklinių kuprinių, televizoriai, šaldytuvai, visokie kiti buitės įrankiai <...> Tai vien į tai jau atsižvelgiant labai sunku“ (I14).*

Prisimindami posovietinės transformacijos metu pablogėjusią padėtį, patirtą šoką ir lygindami ją su iki tol buvusiu gyvenimu ir ekonomine valstybės situacija, informantai linkę idealizuoti (vėlyvąjį) sovietmetį, kaip gausos, kokybės, darbo, aprūpinimo, geresnės socialinės padėties ir tvarkos periodą: *„Sovietiniais laikais gyventi Lietuvoje buvo blogiau nei dabar [30 teiginys]. Ne, nesutinku su tuo. <...> Aš taip pat iš didelės šeimos esu ir mano tėvams neteko šitiek vargti, kol mus užaugino.<...> Mano mama taip pat buvo daugiavaikė motina. Ji buvo gerbiama. Ji turėjo motinos didvyrės medalį. O dabar daugiavaikės mamos tai... Nežinau iš kur tas prigijo toks požiūris, kad daugiavaikės mamos, tai dabar yra psichinės ligonės vos ne“ (I3); „Sovietmečiu aš dirbau per tris darbus ir prašė dar į ketvirtą eit. <...> gaudavau tris atlyginimus. Atsistojau ant kojų ir išsimokėjau kooperatinį, pasiimdavau atostogas. Aš pragulėdavau neskaičiuodama kapeikų prie jūros. Vienu žodžiu, reikėjo tik dirbti. Kas netingėjo dirbti, tas galėjo ir pasitaupyti, ir paatostogauti.. [paklausus, ar dabar nebėra tokių galimybių] O jetau, ką jūs kalbat. Gavau pensiją 150 <...> litų. Nu, už 150, kur nuvažiuoti? Kur nueiti?“ (I10); „[paklausus, ar sovietmečiu prekės buvo kokybiškesnės] Nu buvo taip. Nupirkdavai televizorių, tai jis laikydavo, nežinau, kitiems 20 metų, 30 ir pakeisdavai tą lemputę, kuri perdegė ir toliau tas televizorius veikia. Nu ta prasme, ir avalynė... <...> sovietmečiu <...> nu pinigai buvo kitaip - jie skalesni buvo<...> Nereikėdavo taip taupyti. Ir pirkti, ir parduoti buvo daug lengviau negu dabar.“ (I14); „Žinojo žmonės, kad ir darbas bus, ir išsilavinimą gaus<...> Man atrodo, gal ramiau gyveno, na bent jau kaip pasakoja, kad jie gyveno ramiau. Bent jau žinojo, kas bus rytoj“ (I1).*

Taip pat, dar vienas sovietinės okupacijos teigiamo (ar bent ne neigiamo) vertinimo rodiklis – sutikimas su teiginiu „Sovietinis laikotarpis davė Lietuvai naudos“: *„Be abejo.“ (I13); „Daug naudos, todėl, kad aš gyvenau tam laikotarpy, aš mačiau kiek darželių, kiek mokyklų pristatyta, kiek*

bibliotekų pristatyta. Už dyką į *ekskursijas* važinėjom. Tikrai davė daug naudos. <...> Buvo kolūkiai, o dabar...“ (I10); „Gal davė naudos, kad nu, bent jau kaip pasakoja, žmonės turėjo ir darbą, ir *nebijoto rytojaus*. Iš tos pusės. Ir išsilavinimas buvo nemokamas“ (I1); „Žinot, mums augusiems dar prie sovietų, tai dar *įskiepytos* šiokios tokios *vertybės*, ir tėvams, ir savo žemei Lietuvai, kaip Tėvynei, kaip mūsų šaliai ir papročiams, ir viskam. <...> ne sovietų čia nuopelnas, aišku, bet, bet tuo laikotarpiu mes gyvenome į tą gavome iš savo tėvų. O dabartinėje Lietuvoje tai čia, ką? Palaida bala. Dabar jau nieko nėra. Ir nu *nevaikščiojo niekas gatvėm*, nesivalкатavo, *visi dirbo*, visi, žodžiu, turėjo veiklą, kažkokią, kažką veikti. <...> kad *dabar būtų taip, kaip prie sovietų*, bet laisvoje Lietuvoje, tai būtų labai geras dalykas“ (I14).

Teigiamas sovietmečio vertinimas ir neigiama transformacijos patirtis informantų įsitikinimuose gerai koreliuoja su taip pat neigiamu V. Landsbergio vertinimu ir nesutikimu su teiginiu „Vytautui Landsbergiui turėtų būti suteiktas valstybės vadovo statusas“: „Oj ne, [šukteli] oj ne! Jokio statuso, šitiek *išgriovė, išpardavė, išvogė*.“ (I10); „[intensyviai juokiasi perskaičius teiginį] O čia tikriausiai dienos anekdotas buvo. Kodėl jam reikia to valstybės vadovo statuso? Kas jis - prezidentas buvo? Palaukit, koks jis gali būti vadovas?<...> *Žmonės stovėjo prieš tankus, o Landsbergis slėpėsi*.“ (I3); „Nušaut jį reikia, nesutinku“ (I13); „Jisai *žemina žmones, vadina šunauja* ir t.t. Šitoks žmogus negali turėti, ir jis nebuvo. Ką jisai buvo, jisai pridaręs ten visokių cirkių, kaip kalba tie liudininkai, tai ten nežinau. *Jo niekas neskyrė*. Jis tenai kažkodėl išspyrė protingesnius, *pasiliko sau reikalingus* ir t.t.“ (I10); „Kas iš *KGB* tai visi yra pakišti Landsbergio.<...> Landsbergis *uzurpavo ne savo vietą*<...> Po Landsbergio atėjimo *Sajūdį* paliko visi patys didžiausi autoritetai, tame tarpe ir Marcinkevičius, ir visi kiti. Tie, kurie tikrai *iškovoj*o mums laisvę, kurie sėdėjo kalėjimuose, *buvo apdergti*. Kai sako, kuo pats kvėpi, tai ir kitus tepi, ar ne. Tai va, visi buvo padaryti nusikaltėliais, kagėbistais ir t.t.“ (I13); „Jis pats žino, koks jis yra, ir mes žinome, kad jis *nebuvo valstybės vadovas*. O ir kodėl čia tą statusą reiktų suteikti?“ (I14).

Taip pat matomas vientisas kontinuumas tarp V. Landsbergio vykdytos politikos po nepriklausomybės paskelbimo ir šių dienų valdančiosios TS-LKD bei užsienio reikalų ministro G. Landsbergio vykdomos politikos, kuri be abejonės sulaukia informantų kritikos: „Ir visą laiką mes matome, kad Lietuva 30 metų, *įtakojama Landsbergio*, eina vis *blogyn, blogyn ir blogyn*. Ir dabar neužtenka, kad Landsbergis mums *nutraukė saitus su Kinija* ir su viskuom. Aš manau, kad be *senelio* žinios tie dalykai tikrai nedaromi.“ (I13); „*Anūką prakišęs į politiką, ot ir valstybės vadovas*.“ (I3); „Landsbergis taip pat nuskrido pas tuos musulmonus <...> Kai tiktai jisai pabuvo ten svečiuose keturi lėktuvai atskrido į Baltarusiją su musulmonais. Tai ką jis gavo, ką jis ten atrado, jis *paprašė, kad daugiau musulmonų atskraidintų?*“ (I10); „Šimtu procentų yra *senelio darbų tęstinumas*<...> Ir mums pakiša visą laiką *KGB*, tiek Grybauskaitė KGB<...> Čmyl irgi iš KGB šaknys <...> Armonaitė iš KGB šaknų ir viskas, kas vyksta aplink konservatorius, viskas susiję su KGB“ (I13); „Kištis į

Ukrainos [galvoje turėjo Baltarusiją] reikalus, priimti, atsiprašau, tą bobą. Dabar ją išlaikyti. O Merkel paskambino Lukašenkai, o **mes durneliai susipykom, susidraskėm.**“ (I10). Įtariama net prisidėjus organizuojant rugpjūčio 10 d. riaušes ir Seimo: „Man tai taip atrodo, kad čia buvo **sąmoningai organizuojama iš Laisvės partijos, Landsbergio, Laisvės partijos va. Jų pačių. Nes jie stovėjo ir žiūrėjo pro langus. Gal dar ir vadovavo, nes jie kalbėjo telefonais**“ (I10).

Pereinant prie kito „pandeminių“ protestų aiškinimui aktualaus įsitikinimų rinkinio – santykio su valstybe, antrojo faktoriaus nurodomai perspektyvai atstovaujantiems informantams būdingas politiniu susvetimėjimu pažymėtas santykis su valstybe – t.y. giluminis, panašu, kad dar iki pandemijos susiformavęs, bet įgyvendinamų pandemijos valdymo priemonių „pastiprintas“ nepasitikėjimas valdžios institucijomis, valdančiaisiais, simpatizavimas „tvirtos rankos“ valstybės valdymo režimui. Pradedant nuo konkrečiausio nepasitikėjimo objekto – valdžioje esančių politikų ir partijų, pastebima vyraujanti generalizuota neigiama nuomonė ir pasipiktinimas, nukreiptas tiek į šiuo metu valdančiąją daugumą, tiek į politikus apskritai: „Lietuvai pirmiausia reikia **politiką išvis visą keisti**. <...> Tvirta ranka ir sprendimai turi būti žmonėms naudingi. Dabar irgi daro tvirtus sprendimus ir kokį sprendimą padarė vakar? **Pamynė prezidentą. Tai kas mes, prezidentinė valstybė ar Šimonytės valstybė? Tai va čia ir yra, čia nežinau... Visą politiką, o ypatingai visus politikus reikia keisti.**“ (I3); „Ar išsipainios Lietuva iš šito **absurdo**, į kurį mus veda valdančioji dauguma? <...> O tai manai, kad per tris likusius metus **konservatoriai nepribaigs Lietuvos ir neištrins jos iš žemėlapių?**“ (I13); „Nėra nei **jokio ten vieningumo**, priiminėja, nežinau, **nesąmoningus įstatymus**, kur yra labiau daug svarbesnių dalykų dabar Lietuvoje, kur reiktų ką daryti, o jie **žaidžia žaidimus ten tam Seime** <...> Tai jau kaip šita Vyriausybė, tai **blogesnės dar nemačiau per visus tuos nepriklausomybės metus. Jau šita atgal, kur buvo, tai buvo žymiai tada geriau negu šita. Jau šita tai viskas, paskutinis čia... jau nežinau, jau toliau nueiti negalima turbūt.**“ (I14).

Taip pat matomas pyktis, nepasitenkinimas bei nusivylimas ir dėl labai konkrečių, įvardijamų priežasčių, pavyzdžiui, pasirinktos pandemijos valdymo strategijos, taikomų apribojimų, nesikalbėjimo su nepritariančia piliečių dalimi: „Vyriausybė pandemijos nevaldo, ji tik **skatina pandemiją. Jinai apribojo žmonių teises, ne šitaip reikėjo, ne apriboti žmonių laisves, reikėjo šviesti žmones, kalbėti, aiškinti, kas tai yra per liga, kokios pasekmės, kaip plinta, o ne, kad va iš karto uždėjome ribojimus ir jūs turite būtent šitaip klausytis** <...> kodėl per rugpjūčio 10-osios mitingą <...> **neišejo** nė vienas, nei Šimonytė, nei Dulkys, nei Nielsen <...> Kodėl **slėpėsi?** <...> Galėjo išeiti ir **paaiškinti žmonėms**, kodėl mes šitaip darom. Gal suraskime kompromisą. Jie slėpėsi. Jie **bailiai.**“ (I3); „Man asmeniškai ta vakcina ir pats procesas, tai man yra **tautos genocidas** <...> šitaip diskriminuoti <...> tai yra tiesiog **prievarta**, kišą receptinį vaistą [kalba apie vakciną] žmonėms, kuriems jis netinka ir tas pasas, vat būtent, nežinau net kaip pasakyti, kad man yra žiauru <...> kažkokie vieni gaunasi viršesni, o jeigu aš taip pasakyčiau, tai kvailesni. <...> Labai, labai **rūšiuoja**

žmones.” (I13). Dar viena konkreti nusivylimą, nepasitenkinimą sukėlusį priežastis – simbolinio Ministro Pirmininko „statuso“ trūkumas I. Šimonytės asmenybėje: „*Būtina* [rinkėjų balsais iš pareigų atšaukti Seimo narį]. *Pavyzdžiui, labai nuvylė Šimonytė. Nuvažiavo pas popiežių ir tikrai ką galvoti. Visos moterys gražiai gerbdamos popiežių, su skarelėmis nuėjo, o čia dabar nuėjo plika galva, kaip pasakyti, nesilaiko jokių jokių tų ribų.* <...> *nuvažiavo į tą Dubajų. Nagi klaiku, priėmė kažkur koridoriuje, nei pasodino, nei pagarbos, nei nieko. Nepriėmė kaip atstovo iš Lietuvos.* <...> *taip atrodo, kad nevertina.* <...> *Jeigu jau vadovas, tai jisai turi būti išdidus, turi būti vertinamas.*“ (I10).

Kalbant apie nepasitikėjimą valstybės institucijomis, kaip ir aukščiau aptartuose nepasitenkinimo politikais pavyzdžiuose, taip ir čia pyktis, nepasitikėjimas ar tiesiog paramos nebuvimas dažniau reiškiamas ne konkrečiais argumentais, faktais, bet apibendrintais, generalizuojančiais teiginiais: „*Ak, [linksmai] Lietuvos valstybė yra valdoma skaidriai* [22 teiginys]. *Aš atsiprašau, jūs pati sudarinėjote šituos klausimus?* [juokiasi] <...> *Lietuvoje žmonės yra parduoti – va kur visas skaidrumas...*“ (I3); „*Paprastam žmogui, tai tu niekur nei tu kokios tiesos rasi, nei nieko. Niekur nepasikreipsi, nes nu visur visur atstumtas.* <...> *pradedant nuo menkiausių dalykų, nuo savo seniūnijos, einant į savivaldybę, į mediciną, medicinos paslaugas, viskas <...> tu ar ten skundiesi, ar prašai, ar darai, ar prašai pagalbos... nu tavo žodžių... nu ne tik žodžių, bet manau, kad ir tų raštų niekas...*“ (I14); „*Mokslas nėra nešališkas ir tarnauja valstybės nustatomiems interesams* [15 teiginys]. *Tai taip, vaikai nemokomi paprasčiausiai elementarių dalykų, o tik valstybė, valdžia nustato, ką vaiką mokyti. Greit pradės mokyti ir kaip žudyti.*“ (I3); „*Kiek yra institucijų visokių prikurtų, tiktai pinigų ima, o savo darbo jokio nedirba.*“ (I14).

Tačiau taip pat interviu medžiaga atskleidžia ir nepasitikėjimą konkrečiomis valstybinių institucijų piliečiams teikiamomis paslaugomis, pavyzdžiui mokesčių surinkimu ir perskirstymu: „*Netikiu tuo, kad jie [mokesčiai] būtų perskirstomi skaidriai, nes kažkas daugiau sau įsideda, kažkam duoda daugiau, kažkam duoda mažiau ir visiškai nežiūri, kam reikia daugiau.*“ (I3); „*Tai mokesčiai surinkti gerai, o kad nu pridėt, pakelt žmonėms algas ten ar tas pensijas, ar ten už vaikus. Pinigų tam nėra.* <...> *Žodžiu, nežinia kaip ten tie mokesčiai skirstomi ir kur tie pinigai, šitokie dideli, nueina. Nes tų mokesčių tai atskaito normaliai, gana daug ir visi mokame. Nežinau, nežinau, nematau skaidrumo. Todėl, kad jeigu mokesčius jūs surenkate pilnai, tai jūs turite pilnai biudžete pinigų kažkam tai skirstyti. O dabar niekam - nei kultūrai turiu pinigų, nei sportui, nei, nežinau, nei medicinos darbuotojams, nei mokykloms.* <...> *Bet surinkt tai surenka iš žmonių.*“ (I14); „*Jeigu žmogus turgelyje stovi nuo ryto iki pietų ir parduoda ten kelis triusikiukus, lekia, žiūri, renka mokesčius tenai ir t.t.* <...> *O kur žmonės, kur mažiausias nukrypimas tūkstančiai, ten palaida bala. Ten gali vokeliai eit <...> ir ne vieną mėnesį, ir niekam nekyla jokio įtarimo.*“ (I10); „*Nežinia, kur nuplaukė tie pinigėliai. Einame pas gydytojus, mes mokame už viską <...> Tai kur mūsų, mokesčių mokėtojų, pinigai dingsta, jeigu mes mokame medicinai?*“ (I3). Taip pat nepasitikėjimą įgalinimu tam

tikroms veikloms, pavyzdžiui balsuoti rinkimuose: „*Jokiu būdu mūsų rinkimai negerai. Amerikoje, jeigu išrinko, tai laiko tuos biuletenius, galima patikrinti, galima perskaičiuoti. Pas mus iš karto sunaikinami. Paskutiniai rinkimai, buvo karantinas. <...> Kaip popieriuką paimt, tai jie atvažiavo, o kai reikėjo rinkimų dienoje, nesulaukėme. <...> Daug kaimų **nesulaukėme atvažiuojant** <...> ir niekas nebalsavo. Tai dabar kaip jie išrinkti? <...> Vienais metais aš pagavau, nuvažiavau prieš aštuntą valandą, prieš uždarant, **mano vietoj pabalsuota**. Oi, tai apsiriko. Gerai, duokit tuščią vietą. Kas apsiriko, nerado.“ (I10).*

Galiausiai, nepasitikėjimas politikais ir valstybės institucijomis galimai persismelkia ir į nusivylimą demokratija. Išreikšdami nusivylimą, šiam faktoriui priskiriami informantai, nereferuoja į konkrečias demokratijos apraiškas, principus, kurie, jų įsitikinimu, Lietuvoje neveikia, arba referuoja į su demokratijos veikimo efektyvumu nesusijusius pavyzdžius: „*O dabar klausimas jums: ar yra demokratija Lietuvoje? <...> Žinokit [juokiasi], kad tikrai demokratijos Lietuvoje nėra, nes labiau **panašėja į baudžiamos laikus** čia.“ (I3); „*Ne, nesutinku, **nėra čia jokios demokratijos**.*“ (I13); „*Tai kokia čia demokratija? Jeigu turi pinigų, tai gali eiti ieškoti ir rasi teisybę kažkokią. O jeigu tu paprastas žmogelis, tai kur ta demokratija? <...> aš matau, kad **daugiau kapitalizmas** čia, pas mus nei demokratija.“ (I14). Taip pat neretai reiškiamas (arba nujaučiamas) nusivylimas dėl būtent pandemijos metu suprastėjusios demokratijos kokybės: „*Bet dabar, gal **pastaruoju metu, atrodo, jos visiškai nėra**, nes, pavyzdžiui <...> kai buvau tenai, tam rugpjūčio 10-ą. Taip visur atrodo mūsų tiek nedaug va taip, kaip žiniasklaida irgi ten šneka. <...> Tai nuvažiavome <...> tiek daug žmonių, kad net nesitiki <...> o per žinias girdėjome, tai paminėjo tenais, kad dalyvavo tik kažkiek šimtų, bet kiek patys matėme tai tikrai atrodė daug daugiau <...> jeigu mes visi **turėtumėm balsą**, tai manau, kad tikrai būtų pasikeitę kažkas. Būtumėm išgirsi. Kaip sako dabar, tai atrodo **vienpusiškai viskas vyksta labiau**.*“ (I6); „*Nematau jokios demokratijos, jeigu žmogus pats negali rinktis ką jis nori veikti, ką jis nori daryti. Dabar čia pas mus pasidarė kur nepasisukai į šoną ten bauda. <...> tu be kaukės ar be to, ar nu mažiausias koks nors nu žmogaus nedarymas to, kas liepta valdžios ir **esi baudžiamas ištiesai**. Taip kokia čia demokratija? Ir su tais **skiepais**. Ir su tais mokinių **testavimais**.*“ (I14).**

Kalbant ne apie demokratijos veikimą, bet apskritai apie paramą demokratijos principams ir vertybėms, sudėtinga atsakyti, ar ši informantų grupė iš tiesų brangina demokratiją, kaip geriausią ir pageidaujamą valstybės valdymo režimą. Nors viena vertus, iš dalies gebama palyginti demokratiją su autoritariniu režimu ar sovietmečio patirtimi ir demokratijos labai atrasti teigiamų argumentų: „*Nu, kad turi **žodžio laisvę**, tai nu aš sutinku. Kad gali išsisakyti va žmonės, va kažkur išsikalbėti. Jau už tai bent **neuždaro**, jau kad jeigu ten ar prie to Seimo, ar kažkur <...> [apie sovietmetį] Piniginiu atžvilgiu, galbūt buvo ir geriau gyventi. <...> Na, bet žodžio laisvės jokios. Ką tik pasakei žodį, tuoj **svarstymas**, ką tik pasakei, tuoj svarstymas.*“ (I14). Kita vertus, gerokai dažniau nuskamba referavimas į „tvirtos rankos“ poreikį: „*Lietuvai reikia „tvirtos rankos” politikoje* [17 teiginys].

Tvirtos rankos, tai sakydavo, kad išgelbės tik tvirta ranka, kaip Lukašenka, ar ne? Nu iš tikrųjų gal ir taip, nes dabar tai kaip sako, tai jau ten vapše. Manau, kad taip.“ (I13); „*Tai sutinku, kad reikia, nes dabar tai bezabrazija gryna – kas ką nori, tas tą daro. Prezidentas eina į vieną pusę, Šimonytė eina į kitą pusę. Šita ten tam Seime jokios santarvės <...> Jeigu neatsistos, ta prasme, griežtesnis vadovas į Lietuvos valdymo kėdę, tai nežinau. Čia nebus nieko gero <...> Aš neturiu, ką sakyti, reikia tos tvirtos rankos būtinai.*“ (I14); „*Taip, reikia tvirtos rankos politikoj.*“ (I10); „*Gal sutinku. Gal kad jeigu kažkas kito, kad veiktų, negu kas dabar vyksta.*“ (I6).

Taip pat, atskiro dėmesio vertas ir apskritai šiam faktoriui gana savotiškas valstybės suvokimas. Viena vertus, valstybė suvokiama kaip žmonių, piliečių, tautos sambūris, valstybė nėra tapatinama su valdžios institucijomis: „*Negali ji riboti mūsų laisvės, nes valstybė yra ne jų, o yra mūsų ir mes patys, o ypač mūsų sveikata. Mes patys tik turime teisę nuspręsti, ar mums mirti, ar gyventi, ar sirgti <...> valstybė tai yra visi žmonės, žinokit. Aš neskaitau, kad valdžia yra valstybė. Valstybė yra tai visi žmonės.*“ (I3). Kita vertus, valstybė ir visuomenė (žmonės) suprantami kaip du atskiri poliai, galintys koegzistuoti nepriklausomai, paraleliai: „*Svarbiausi valstybės klausimai turi būti sprendžiami referendumais [32 teiginys] <...> Jeigu tai liečia daugiau valstybę, nei pačius žmones, tai gali jie nuspręsti ir be referendumo. O kada jau klausimas liečia visą visuomenę, ne valstybę pačią, tai turėtų žmonės spręsti referendumu. Jie ten dėl kažkokių, pavyzdžiui, santykių su kitom šalim, dėl dėl kažkokių ten pasirašymų, galbūt sutarčių, ar ko tais, žmonėms nereiktų kištis, ten jau jie patys tegul tvarkosi tarp šalių visur viską. O jau kas liečia va kaip vakcinas, čia tie pasai, va kažkokie viskas, tai tokius turėtų priimti tikrai tik referendumu. Arba dar kas liečia vaikus būtent*“ (I14).

Galiausiai, skirtingai nei pirmojo faktoriaus atveju, šiam faktoriui įsitikinimai imigrantų bei homoseksualių asmenų klausimais nėra tokie aktualūs (nors jie tikrai nėra palankūs šioms socialinėms grupėms). Tai patvirtina ir apie vidurį esančios Z reikšmės tokiems teiginiams kaip: „*Imigrantai kelia grėsmę Lietuvos kultūrai ir savitumui*“, „*Lietuvoje reikia daugiau ir kokybiškesnių integracinių priemonių imigrantams*“, „*Homoseksualioms poroms turi būti sudaryta galimybė įteisinti partnerystę*“ (žr. 3 pav.). Tačiau teiginiai susiję su ES, pasirodė esantys aktualesni ir aiškiau jungiasi į bendrą nepasitenkinimo valstybės sankloda naratyvą: „*Iš esmės narystė Europos Sąjungoje Lietuvai yra neigiamas dalykas [8 teiginys]. <...> Taip. Aš jau taip manau, kad mes čia į šūdą įlipę esam. Jau kai Kalėdas uždraudė, tai jau man viršūnė visko.*“ (I13); „*Tai žinoma, nuo vienos sąjungos pabėgom prie kitos sąjungos. Ir kas iš to? Ir kas iš to? Nieko gero. Jokios naudos mums ta sąjunga neatnešė.*“ (I3); „*Viską turime daryti pagal ką Europos Sąjunga liepia. Savo jau mes neturime nieko. Negalime nei kokiais ten įstatymais per daug vadovautis nei nieko, nes Europos Sąjunga nusprendžia už mūsų valstybę viską.*“ (I14); „*O ką mes negiliai įsilieję į Europos Sąjunga, netapome Europos Sąjungos, jeigu galima, grubiai pasakysiu, užpakalio pašluoste? O kur begalima giliau įlįsti?*“ (I3).

Apibendrinus, antrasis sociopolitinis „pandeminių“ protestų šalininkų tipažas nurodo į įsitikinimų susijusių su posovietinės transformacijos trauma, sovietine nostalgija, giluminio nepasitikėjimo ir susvetimėjimo su savo valstybe dėl sąlyginai sudėtingos socio-ekonominės padėties ir valstybės negebėjimo užtikrinti pakankamos gerovės bei nusivylimo dabartiniais valdančiaisiais (ryškiausiai TS-LKD) sąryšius su nepasitenkinimu dabartinės Vyriausybės įgyvendinamomis pandemijos valdymo priemonėmis. Šis tipažas apjungia teorinėje dalyje pristatytus posovietinės transformacijos bei piliečio ir valstybės santykių deficito Lietuvoje naratyvus ir bendrą kontinuumą, galimai saistomą priežastinių ryšių.

3.3. Trečiasis faktorius – nuosaikus liberalas

Paskutinis – trečiasis faktorius, paaiškina tik 9 proc. reikšmių sklaidos. Iš esmės šio faktoriaus nurodomai perspektyvai pilnai atstovauja tik vienas informantas (žr. 1 pav.). Šį faktorių iš dalies būtų galima vertinti kaip deviantinį, gal net atsitiktinį, tačiau atsižvelgiant į nedidelę informantų imtį, daroma prielaida, kad plečiant imties ribas šiam faktoriui priskirtinų informantų būtų ir daugiau, tad jo aptarimas bet koku atveju yra tikslingas.

Faktorius reikšmingai skiriasi nuo pirmųjų dviejų. Būdingas sutikimas su tokiais teiginiais kaip: „Homoseksualioms poroms turi būti sudaryta galimybė įteisinti partnerystę“, „Moterys turi turėti teisę laisvai apsispręsti dėl aborto“, „Lietuvoje reikia daugiau ir kokybiškesnių integracinių priemonių imigrantams“, „Imigrantai yra teigiamas dalykas Lietuvos ekonomikai“, „Tautinėms mažumoms mūsų šalyje turi būti sudarytos sąlygos puoselėti savo kultūrą ir tradicijas“. O nesutinkama su tokiais teiginiais kaip: „Lietuva turėtų atsisakyti euro“, „Lietuvai reikia „tvirtos rankos“ politikoje“, „Iš esmės narystė Europos Sąjungoje Lietuvai yra neigiamas dalykas“ (žr. 4 pav.). Žvelgiant tik į teiginių pasiskirstymą, vienintelis panašumas su pirmuoju ir antruoju faktoriais, neskaitant kritiško požiūrio į dabartinį pandemijos valdymą, yra pozicija teiginio „Dorovinis ir vertybinis vaikų auklėjimas yra tik tėvų teisė“ atžvilgiu. Faktoriui priskirtino informanto sociodemografinė charakteristika byloja apie jauną, išsilavinusį, aktyvų, pilietišką didmiesčio gyventoją.

No.	Statement	No.	Z-SCORES
3	Dorovinis ir vertybinis vaikų auklėjimas yra tik tėvų teisė	3	1.866
18	Moteris turi turėti teisę laisvai apsispręsti dėl aborto	18	1.866
6	Homoseksualioms poroms turi būti sudaryta galimybė įteisinti	6	1.400
19	Lietuvoje reikia daugiau ir kokybiškesnių integracinių priem	19	1.400
33	Tautinėms mažumoms mūsų šalyje turi būti sudarytos sąlygos p	33	1.400
7	Imigrantai yra teigiamas dalykas Lietuvos ekonomikai	7	0.933
16	Lietuva turėtų siekti draugiškesnių santykių su Rusija	16	0.933
21	Sovietinis laikotarpis davė Lietuvai naudos	21	0.933
32	Svarbiausi valstybės klausimai turi būti sprendžiami referen	32	0.933
34	TS-LKD retorika Baltarusijos atžvilgiu buvo per agresyvi ir	34	0.933
13	Imigrantai kelia grėsmę Lietuvos kultūrai ir savitumui	13	0.467
14	Lietuva turėtų kaip įmanoma giliau įsilieti į Europos Sąjung	14	0.467
4	Esu patenkintas (-a) demokratijos kokybe Lietuvoje	4	0.467
22	Lietuvos valstybė yra valdoma skaidriai	22	0.467
25	Pandemijos atveju, siekdama apsaugoti savo piliečių sveikatą	25	0.467
31	Surenkami mokesčiai yra perskirstomi skaidriai ir tikslingai	31	0.467
20	Lietuvoje siūlomos vakcinės nuo COVID-19 yra nesaugios - gal	20	0.000
23	Nuo 1990 m. Lietuvos ekonominė padėtis akivaizdžiai pagerėjo	23	0.000
28	Sauliaus Skvernelio Vyriausybė COVID-19 pandemijos antrąją b	28	0.000
9	Iširus Sovietų Sąjungai mano arba mano tėvų, artimųjų padėti	9	0.000
37	Po 1990 m. kovo 11-osios fundamentalios ekonominės ir agrari	37	0.000
38	Žmogus pats atsako už savo sveikatą ir valstybė jokiais atve	38	0.000
15	Mokslas nėra nešališkas ir tarnauja valstybės nustatomiems i	15	-0.467
27	Rinkėjų balsais turėtų būti galima iš pareigų atsaukti Seimo	27	-0.467
30	Sovietiniais laikais gyventi Lietuvoje buvo blogiau nei dab	30	-0.467
5	Galimybių pasas veikia tuo pačiu principu, kaip veikė antise	5	-0.467
10	Kapitalizmas ir rinkos ekonomikos sąlygos Lietuvos visuomen	10	-0.467
36	Valdžios institucijos sąmoningai klastoja (padidina) mirusių	36	-0.467
2	Didžiosios žiniasklaidos priemonės Lietuvoje pateikia objekt	2	-0.933
26	Vytautui Landsbergiui turėtų būti suteiktas valstybės vadovo	26	-0.933
24	Pandemija yra sukelta dirbtinai pasaulio galingųjų ir turtin	24	-0.933
11	Kovojant su terorizmu, pateisinamos visos priemonės, net pil	11	-0.933
8	Iš esmės narystė Europos Sąjungoje Lietuvai yra neigiamas da	8	-0.933
1	Dabartinė Vyriausybė COVID-19 pandemiją valdo tinkamai	1	-1.400
17	Lietuvai reikia „tvirtos rankos“ politikoje	17	-1.400
12	Lietuva turėtų atsisakyti euro	12	-1.400
29	Siekiant vengti COVID-19 viruso židinių mokyklose, mokiniai	29	-1.866
35	Vakcinacija yra efektyviausias būdas kovoti su pandemija	35	-1.866

4 pav. Trečiojo faktoriaus Q rinkinys

Faktoriaus pavadinimu „nuosaikus liberalas“ bandyta glaustai perteikti šios grupės profilį. Žodis „liberalas“ referuoja į bendrame informantų kontekste ir bendrame „pandeminių“ protestų diskurse santykinai liberalias pažiūras į homoseksualių asmenų teises, abortą, migraciją, tautines mažumas, globalizaciją, integraciją į ES. O žodis „nuosaikus“, viena vertus, nurodo į „kompromisinį“, ne „griežtą“ liberalumą: „*Čia dabar tas įteisinti partnerystę, apie tuo suvokimu, kad reiškiasi jie kažkaip pas teisininkus ar kažkur kitur, pasirašo, kad jie nu gyvena drauge, ten kartu veda ūkį, ar ne? Čia tas, kaip čia... pačia pačia basic, ar ne, forma?*“, „*Moteris tikrai turi turėti teisę apsispręsti tame dėl aborto. Na, nes jis, kaip ir jos kūnas, ir apskritai jos ir vaikelis, ir visa kita. Bet kad nebūtų taip, kad staiga bet kam, bet kaip, bet kur - visi daromės abortus, nu kažkaip turėtų būti irgi kažkoks veiksmų planas <...> Na, kad būtų ten ta moteris ar mergaitė, pirmiausia su ja pakalbėta, aptarta*“ (I2), kita vertus (kaip bus matoma toliau) nurodo į stipriai išreikšto nepasitenkinimo valstybės institucijomis, režimu, ekonomine situacija nebuvimą.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti netikėta ar keista, kaip tokiais įsitikinimais pasižymintis asmuo apskritai pritaria „pandeminių“ protestų bangai, ar juo labiau viename iš jų dalyvauja. Tačiau tiek šio informanto, tiek ir dalies kitų informantų interviu medžiaga atskleidžia papildomą dalyvavimo ar pritarimo protestams motyvą – asmeniškai patiriamą (ar netolimoje ateityje numatomą) nepatogumą ir kasdienės veiklos suvaržymus, atsiradusius dėl Vyriausybės pasirinktų

pandemijos valdymo priemonių – labiausiai galimybių paso. Toks dėl valstybės reguliacinės galios atsiradęs, iki tol nepatirtas, nepatogumas asmeniniame gyvenime nebūtinai savaime konsoliduojasi su giluminiu nepasitikėjimu valstybe ar politiniu susvetimėjimu. Tai greičiau momentinė reakcija į vykstančius, kasdienybę smarkiai trikdančius, pokyčius. Iliustruojantys pavyzdžiai: „*Prasidėjo kalbos, kad norima įvesti tą galimybių pasą ir kad jis ten bus labai stipriai ribojantis. Tarkim, važiuoti visuomeniniu transportu viešuoju tik su juo, buvo dar ilgas sąrašas, ko bus negalima be jo. Aš nebuvau paskiepijus ir dabar nesu<...>Ir aš tiesiog pagalvojau, **tai kaip tada toliau gyventi**. Na, ar ne, nes tada buvo labai jau toks, atrodo, pilkas tas sąrašas, tad nieko mes nebegalėsime. <...>Tai galbūt buvo labai daug tokių iškelta... gal ir tiesos, ir netiesos, nu žodžiu daug kriterijų, ko negalėsi daryti. Buvo ilgiausias sąrašas. Aš galvojau, **neigi tai tikrai gali būti tiesa?** <...> Ir kitas klausimas, tai buvo **vaikučių ten skiepijimas, testavimas, kas irgi kažkaip man jautriai yra.**“ (I2); „*Aš akademinės dabar pasiėmiau, nes man **labai stresą sukėlė**. <...>Pradžiai ten atrodo vos ne vien vakcinuoti, gali ateiti su tais vakcinos pasais. Tai aš daviau žinoti, kad aš net neplanuoju. Ten **tie testai kas dvi dienas tiktai galiojo ten pačioje pradžioje**. Ten kažkaip kalbėjau, pradžioje sutiko leisti savarankiškai mokytis <...> ir man tada, sako, **galiu tiktai gyvai laikyt tą atsiskaitymą** <...> O aš esu labai, nežinau, kaip pasakyti, šiek tiek jautrus žmogus ir labai man taip tas stresas toks **nežinomybe** virsta. Sako, bus nemokamai testai, o tada ten daraisi... Nežinau, jie ten kas mėnesį vis atrodo, **vis keičiasi ir man reikia kažkokio pastovumo**.<...> norėtusi pabaigti tuos mokslus, kadangi pradėjau ir tikrai, atrodo, galima naudingai kažko išmokti, bet... Manau **į tuos mitingus ir einam, kad bandyti kažką pakeisti**. Tai gal dar kažkas pasikeis.“ (I6).**

Tai, kad šio faktoriaus nurodomai perspektyvai atstovaujančio informanto (ar informantų) dalyvavimas „pandeminiuose“ protestuose yra labiau momentinė reakcija, iššaukta sutrikdytos kasdienybės, o ne principinis nepasitikėjimas valstybe, kaip ankstesniuose faktoriuose, pagrindžia net pačiame konkrečiausiame – paramos valdantiesiems – lygmenyje aptinkami paramos bruožai. Vertinant teiginį „Rinkėjų balsais turėtų būti galima iš pareigų atšaukti Seimo narį“, nėra referuojama į apibendrintą neigiamą požiūrį į Seimo narius, politikus, valdančiuosius, nematoma priežastis, kodėl juos reikėtų atšaukti anksčiau kadencijos pabaigos, net matomas tokios hipotetinės galimybės pavojus sistemos efektyvumui: „*Ai, ai, nu, nežinau, keistai turbūt, nes tada visi ant kažko **supyksta ir gali staiga atšaukti**. Tai ten galima taip visus atšaukti, tada **rinksime ir rinksime tuos narius**. <...> Ne, ne, neturėtų būti galima.*“ (I2). Taip pat, skirtingai nei pirmajame ir antrajame faktoriuose, reiškiamas pasitikėjimas valstybės valdymo, mokesčių surinkimo ir perskirstymo skaidrumu: „*Nu tai aš manau, kad... gal **pakankamai ten skaidriai**. Daug įvairių **priemonių yra, ar ne?**“ (I2). Tačiau abejojama tam tikrų valstybinių institucijų pasirinktos strategijos tinkamumu vykusių mitingų metu: „*Žmonės gal perlenkė lazda protestuojantys, bet aš manau, kad ir pati **valstybė perlenkė lazda**, nes teko matyti ten ir įvairios karinės technikos<...>atrodo **nuo savų žmonių gina Seimą** <...> valstybės organai**

galbūt galėjo kitaip išspręsti <...> galbūt tai turėtų turėti veiksmų planą tokiems atvejams, na bet bet tikrai ne šaudyti, ar tom, <...> ašarinėm dujom, ar ten vandens patrankomis. Nu kažkaip manau, kad to smurto gal būtų galima išvengti, nes tai gal paskui vėl leidžia, kaip kalbėjom, kurti įvairius paveikslėlius, vaizdo įrašus, vėlgi kam reikia patraukti žmones į savo pusę, pasitelkiant va tokius momentus be konteksto“ (I2). Galiausiai, taip pat skirtingai nuo kitų faktorių, nėra matomo nusivylimo demokratijos veikimu: „Esu patenkinta demokratijos kokybe Lietuvoje [4 teiginys]. Demokratija... [atsidūsta] neprieštarauju. Viskas čia gerai.“ (I2). O parama demokratijos principams ir vertybėms identifikuojama informantui vertinant „tvirtos rankos“ Lietuvoje poreikį: „O jetus, o čia tvirtos rankos, tai kad griežčiau, kad viskas būtų, ta prasme?<...> Gal nereikia čia tų diktatorių“ (I2).

Apibendrinus, trečiasis sociopolitinis „pandeminių“ protestų šalininkų tipažas nurodo į papildomą, neaptartą katalizatorių, mobilizuojantį nepasitenkinimo dabartinės Vyriausybės įgyvendinamomis pandemijos valdymo priemonėmis bangai. Šio protesto šalininkų tipo pasipiktinimas ir nekonvencinis politinis dalyvavimas gali būti suprantamas kaip momentinė reakcija, labiau kylanti iš sutrikdytos kasdienybės ir dėl valdžios pasirinktų pandemijos valdymo priemonių sukeltų asmeninių nepatogumų, o ne iš įsitvirtinusių įsitikinimų schemų, aiškinamų teorinėje darbo dalyje.

Išvados

Įprastą gyvenimo tėkmę globaliu mastu ilgam sutrikdžiusi COVID-19 pandemija, Vyriausybių paskelbti nacionaliniai karantinai ir vėliau įgyvendinta masinės vakcinacijos strategija iššaukė precedento neturinčią nepasitenkinimo ir protestų bangą daugelyje šalių. Lietuva – ne išimtis. 2021 m. rugpjūčio 10 d. riaušėmis ir susirėmimu su pareigūnais pasibaigę įvykiai prie Seimo, po mėnesio organizuotas protestas Katedros aikštėje, daugybė mažesnių tiek sostinėje, tiek kituose miestuose kilusių ir tebekylančių protesto akcijų prieš pandemijos valdymo priemones bei ne mažos dalies visuomenės pritarimo sulaukiantis pykčio, nepasitenkinimo valdžios sprendimais ir raginimo priešintis diskursas yra išskirtinis, analizės vertas reiškinys.

Darbo aktualumo ir analizės poreikį pagrindžia ne tik faktas, kad Lietuvoje tokio masto ir ne vienkartiniai protestai, juo labiau organizuojami ne profesinių sąjungų, ne Darbo kodekse numatyta tvarka ir apimantys ne konkrečią socialinę ar ekonominę gyventojų grupę iš esmės vyksta labai retai, o galimai (dėl ne vienkartinės mobilizacijos pajėgumų) net ir neturi palyginamo precedento. Bet ir tai, kad Vakaruose „pandeminių“ protestų diskursui ir sėkmingai mobilizacijai svarbų vaidmenį atlieka populistinės dešinės politiniai judėjimai ir jų ideologija. O tuo tarpu Lietuvoje šis ryšys nėra toks akivaizdus ar tiesioginis, nes Lietuvoje nėra relevantiškų kraštutinės dešinės (kalbant kultūrinės kairės – dešinės skalės ribose) erdvę užpildančių politinių jėgų. Taigi, siekiant nuodugniau analizuoti

ir geriau suprasti kokiais įsitikinimais pasižymintys Lietuvos piliečiai atsiliopė į nepasitenkinimo bangos kvietimą, buvo pasitelktos ir Lietuvai aktualios prieigos: sudėtingas posovietinės transformacijos kontekstas ir nevienareikšmiai liekamieji reiškiniai bei giluminis, ilgametis nepasitikėjimas valstybės institucijomis, kaip santykio su valstybe deficito išraiška.

Remiantis tyrimui aktualiomis teorinėmis prieigomis ir pandemijos valdymo priemonių vertinimo diskursu sudarytas 38 teiginių rinkinys, kurį interviu metu rūšiavo 15 informantų, dalyvavusių ar palaikančių „pandeminius“ protestus.

Tyrimo rezultatai – faktinės duomenų analizės, derintos su giluminio, pusiau struktūruoto interviu medžiaga, būdu identifikuoti „pandeminių“ protestų šalininkų sociopolitiniai tipai pagrindžia svarbią išvagę. Protestuojančių, nepasitenkinusių valdžios veiksmais ar atsisakančių sutikti su valdžios vykdomomis pandemijos valdymo priemonėmis (vakcinacija, galimybių pasu, testavimu, kaukių dėvėjimu ir kt.) piliečių tikrai negalima laikyti homogeniška grupe. Skirtingai nei nušviečiama dalies žiniasklaidos, nuomonės formuotojų, politikų ir kitų piliečių. Be to, Vakaruose vykstančių „pandeminių“ protestų aiškinimai, daugiausiai akcentuojantys dešiniojo populizmo nuostatų mobilizacinį potencialą, Lietuvos atvejui tinkami tik iš dalies. Išsamesnis sociopolitinių „pandeminių“ protestų šalininkų tipų spektras atsiskleidžia, pasitelkus būtent Lietuvai aktualius minėtus posovietinės transformacijos bei ilgametes „tradicijas“ turinčio nepasitikėjimo valstybe aiškinimus.

Remiantis įsitikinimų, artimų vakarietiškos populistinės dešinės diskursui, posovietinės transformacijos vertinimo bei santykio su valstybe klausimais sąryšių su nepasitenkinimu pandemijos valdymu schemomis, atskleisti trys sociopolitiniai „pandeminių“ protestų šalininkų tipai:

1. „Informuotas nusivylęs dešinysis“ nurodo į įsitikinimų, artimų vakarietiško dešinei, moraliniam konservatyvumui, euroskeptiškumui, ginančių šeimos vertybes, tautiškumą, tradicijas, valstybės suverenumą globalioje erdvėje, asmens laisvę prieš valstybę bei nepasitikėjimo valstybe (kai kuriais atvejais iškilusio būtent pandemijos metu, bet dauguma atvejų – giluminio) ir nusivylimo dabartiniais valdančiais sąryšius su nepasitenkinimu įgyvendinamomis pandemijos valdymo priemonėmis.

2. „Posovietinės transformacijos „pralaimėtojas““ nurodo į įsitikinimų susijusių su posovietinės transformacijos trauma, sovietine nostalgija, giluminio nepasitikėjimo ir susvetimėjimo su savo valstybe dėl valstybės negebėjimo užtikrinti pakankamos gerovės bei nusivylimo dabartiniais valdančiais sąryšius su nepasitenkinimu įgyvendinamomis pandemijos valdymo priemonėmis. Šis tipas apjungia teorinėje dalyje pristatytus posovietinės transformacijos bei piliečio ir valstybės santykių deficito Lietuvoje naratyvus ir bendrą kontinuumą, galimai saistomą priežastinių ryšių.

3. „Nuosaikus liberalas“ nurodo į „pandeminių“ protestų diskurso kontekste sąlyginai liberalias ir nuosaikias pažiūras, tad pasipiktinimas ir nekonvencinis politinis dalyvavimas gali būti

suprantamas kaip momentinė reakcija, labiau kylanti iš sutrikdytos kasdienybės ir dėl valdžios pasirinktų pandemijos valdymo priemonių sukeltų asmeninių nepatogumų, o ne iš įsitvirtinusių įsitikinimų schemų, aiškinamų teorinėje darbo dalyje.

Galiausiai, darbą vertėtų užbaigti diskusijai ir tolimesniems tyrimams atviru klausimu, kylančiu iš teorinėje dalyje pristatyto bei informantų interviu medžiaga pagrįsto, problemiško Lietuvos piliečių santykio su savo valstybe. Kaip aiškinama darbe, atsižvelgiant į žemą rinkiminį aktyvumą, silpną pilietinę visuomenę, retą narystę organizacijose ir politinėse partijose, aukštą apibendrintą nepasitikinėjimo valstybinėmis institucijomis, politikais ir partijomis lygį bei apskritai, atsiribojimą nuo politikos, iki pandemijos reikšminga dalis piliečių galėjo sąlyginai netrukdomai gyventi beveik nepastebėdami valstybės savo kasdienybėje. Gyventi tartum paraleliai su valstybe, nedalyvauti jos valdyme, kūrime, menkai arba visai nesusidurti su valstybinėmis institucijomis, radikaliausiais atvejais nemokant mokesčių, neprisidėti prie valstybės aparato ir socialinių paslaugų finansavimo. Tačiau kartu su pandemija, „susidūrimas“ su valstybe, o tiksliau su jos reguliacine galia, tapo itin matomas ir nebeišvengiamas – paveikė kiekvieno piliečio kasdienybę, nepriklausomai nuo jo socialinio, ekonominio statuso ar polinkio įsitraukti į valstybės reikalus. Tad gyventi tartum paraleliai su valstybe, tapo nebeįmanoma. Taigi, atsižvelgiant į tai, galima klausti, ar šiuo metu auganti nepasitenkinimo banga, protestai ir iš įvairių šaltinių nuskambantys raginimai „pabusti“, „pakilti“, „susivienyti“ rodo didėjančią piliečių aktyvumą ir susidomėjimą savo valstybės reikalais, priešinimąsi nepatinkančiai politikos kryptčiai, nes jaučiama atsakomybė už savo valstybę, taigi indukuoja „paralelinio“ gyvenimo su valstybe mažėjimą, ar atvirkščiai – stebima situacija turėtų būti vertinama tik kaip dar labiau didinančia atotrūkį tarp piliečio ir valstybės (nes mažina politinę paramą beveik visuose jos lygmenyse) ir mažinančia valstybės reguliacinės galios legitimumą?

Literatūros sąrašas

1. 15MIN. „Pasitikėjimas žiniasklaida – žemiausias per 23 metus“. 15MIN, žiūrėta 2021 m. lapkričio 23 d. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/pasitikejimas-ziniasklaida-zemiausias-per-23-metus-56-1549576>
2. Barnes, Samuel Henry. „The Changing Political Participation of Postcommunist Citizens“. *International Journal of Sociology* 36, No. 2 (2006): 76-98.
3. Barnes, Samuel Henry. *Political Participation in Post-communist Central and Eastern Europe*. Irvine, California: Center for the Study of Democracy, University of California, 2004.
4. Bowman, Brett. „On the biopolitics of breathing: race, protests, and state violence under the global threat of COVID-19“. *South African Journal of Psychology* 50, No.3 (2020): 312–315.
5. Brown, Steven R. „A Primer on Q Methodology“ *Operant Subjectivity* 3/4, No.16 (1993): 91-138.
6. Brown, Steven R., *Political subjectivity: Applications of Q methodology in political science*. New Haven, CT: Yale University Press, 1980.
7. Carnegie Endowment for International Peace. „Global Protest Tracker“. Carnegie, žiūrėta 2021m. rugsėjo 3d. <https://carnegieendowment.org/publications/interactive/protest-tracker> .
8. Europa. „Eurobarometer. All surveys“. Europa, žiūrėta 2021 m. lapkričio 23 d., <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/browse/all/series/4961>.
9. European Values Study. „Methods and Sample – Survey 2008, EVS Longitudinal Data File 1981-2008: Variable Correspondence List“. EVS, žiūrėta 2021 m. birželio 15d. <https://europeanvaluesstudy.eu/methodology-data-documentation/previous-surveys-1981-2008/survey-2008/methods-and-sample-survey-2008/>.
10. Ferrero, Juan Pablo, Ana Natalucci. „COVID-19 Pandemic and Social Unrest: The Social Protest by Other Means. Reflections on the Argentinian Case“. *Bulletin of Latin American research*, 39, No.s1 (2020): 67-70.
11. Field, Andy. *Discovering Statistics Using SPSS*. London: Sage Publications.
12. Fitzi, Gregor. „Introduction: Political populism as a symptom of the great transformation of democracy.“ Kn. *Populism and the Crisis of Democracy. Volume 2: Politics, Social Movements and Extremism*, sud. Gregor Fitzi, Juergen Mackert, Bryan Turner, 1–8. Abingdon and New York: Routledge, 2019.
13. Gaidamavičius, Giedrius. „Išsirenkame vis ne tuos: kodėl piliečiai nepasitiki savo renkamu parlamentu?“. LRT, žiūrėta 2021 m. lapkričio 23 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1251368/issirenkame-vis-ne-tuos-kodel-pilieciai-nepasitiki-savo-renkamu-parlamentu>.

14. Gailienė, Danutė. *Ką jie mums padarė. Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu*. Vilnius: Tyto alba, 2008.
15. Gerbaudo, Paolo. „THE PANDEMIC CROWD: PROTEST IN THE TIME OF COVID-19.” *Journal of International Affairs* 73, No.2 (2020): 61–76.
16. Ghodsee, Kristen, Mitchell A. Orenstein. *Taking Stock of Shock. Social Consequences of the 1989 Revolutions*. New York, NY: Oxford University Press, 2021.
17. Ghodsee, Kristen. „Red Nostalgia? Communism, Women’s Emancipation, and Economic Transformation in Bulgaria,” *L’Homme: European Journal for Feminist History* 15, no. 1 (2004): 23–36.
18. Gudžinskas, Liutauras et al. „Teorinė prieiga: valdymo kokybė, institucinis pasitikėjimas ir mokestinė moralė“. Kn. *Pasitikėjimas valstybe: prielaidos, iššūkiai, sprendimai*, sud. Romualdas Bakutis, Donatas Dranseika, Liutauras Gudžinskas et al., 9-38. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.
19. Harper, Marcus A. G., „Economic Voting in Postcommunist Eastern Europe“. *Comparative Political Studies* 33, No.9, (2000): 1191–1227.
20. Hohnen, Pernille, „Gariūnų marginalizacija: turgaus kultūrinė antropologija”. *Lietuvos etnologija* 1, No.10 (2001): 63-83.
21. Hohnen, Pernille. *A Market out of Place? Remaking Economic, Social, and Symbolic Boundaries in Post-Communist Lithuania*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
<https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R335#/>.
22. Iacoella, Francesco, Patricia Justino, Bruno Martorano. *Do pandemics lead to rebellion? Policy responses to COVID-19, inequality, and protests in the USA*. United Nations University World Institute for Development Economics Research, WIDER Working Paper 2021/57, 2021.
23. Imbrasaitė, Jūratė. „Sociotropiniai vertinimai ar asmeninės patirtys? Politinis pasitikėjimas Lietuvoje“. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas* 2, No.1 (2011): 11-26.
24. Ismailgil, Milan, Maggy Lee. „Protests in Hong Kong during the Covid-19 pandemic”. *Crime Media Culture: An International Journal* 17, No.1 (2021): 17–20.
25. Yuval-Davis, Nira. „The double crisis of governability and governmentality“. *Soundings*, 52, (2012): 88–99.
26. Jastramskis, Mažvydas et al. *Ar galime prognozuoti Seimo rinkimus? Trijų kūnų problema Lietuvos politikoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
27. Katsambekis, Giorgos, Yannis Stavrakakis. „Populism and the Pandemic. A Collaborative Report“. POPULISMUS Interventions No. 7, Special Edition. Thessaloniki: Aristotle University of Thessaloniki, 2020.

28. Kideckel, David A. „The unmaking of an East-Central European working class.” Kn. *Postsocialism: Ideals, Ideologies and Practices in Eurasia*, sud. Chris M. Hann, 114-132. London: Routledge, 2002.
29. Knudsen, Ida Harboe. „Fighting the Shadows: Lithuania’s Informal Workers and the Financial Crisis.“ Kn. *Informal Economies in Post-Socialist Spaces: Practices, Institutions and Networks*, sud. Jeremy Morris, Abel Polese, 70-94. London: Palgrave Macmillan, 2015.
30. Knudsen, Ida Harboe. „The Story of Šarūnas. An Invisible Citizen of Lithuania“ Kn. *The Informal Post-Socialist Economy: Embedded Practices and livelihoods*, sud. Jeremy Morris, Abel Polese, 35-50. Abingdon; New York: Routledge, 2014.
31. Koleva, Daniela. „Hope for the Past? Postsocialist Nostalgia 20 Years Later“. Kn. *20 Years After the Collapse of Communism. Expectations, achievements and disillusion of 1989*, sud. Nicolas Hayoz et al., 417-434. Bern; New York: Peter Lang, 2011.
32. Lang, Bree J., Matthew Lang. „Pandemics, Protests, and Firearms“. *American Journal of Health Economics* 7, No.2 (2021): 131-163.
33. Leonavičius, Vylius ir Eglė Ozolinčiūtė. „Sovietinio žemės ūkio transformacija“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1, No.44 (2019): 93–131.
34. Lepeškienė, Vitalija, Laima Bulotaitė, „Pirmieji psichologo karjeros žingsniai: su išsilavinimu siejami lūkesčiai“, *Psichologija* 41 (2010): 68–83.
35. Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija. „Rinkimai ir referendumai“. VRK, žiūrėta 2021 m. spalio 25 d. <https://www.vrk.lt/rinkimai>.
36. Lietuvos statistikos departamentas. „Narystės organizacijų narių skaičius metų pabaigoje“. OPS, žiūrėta 2021 m. spalio 25 d.
37. MANO BALSAS LT. „Metodika“. Mano balsas, žiūrėta 2021 m. birželio 15 d. <https://www.manobalsas.lt/metodika/metodika.php>.
38. Mishler, William, Richard Rose. „Trajectories of Fear and Hope: Support for Democracy in Post-Communist Europe“. *Comparative Political Studies* 28, No.4, (1996): 553-581.
39. Nestel, Anthony. „The World-Creating COVID-19 Protest in Tel Aviv“. *Identities: Journal for Politics, Gender and Culture* 17, No.1 (2020): 158-161.
40. Norkus, Zenonas. „Agrarinių reformų Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos respublikose lyginamoji istorinė sociologinė analizė“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1, No.30 (2012): 5-52.
41. Norris, Pippa, sud. *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
42. Opratko, Benjamin et al. „Cultures of rejection in the Covid-19 crisis“. *Ethnic and Racial Studies* 44, No.5 (2021): 893-905.

43. Petronytė-Urbonavičienė, Ieva. „Ideologinės visuomenės politinių nuostatų mozaikos Lietuvoje“. *Politologija* 72, No.4 (2013): 156-196.
44. Petronytė-Urbonavičienė, Ieva. „Nuostatų politiniais klausimais formavimasis pokomunistinėje valstybėje: Lietuvos atvejo studija“. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2014.
45. Platūkytė, Domantė. „Išskyrė riaušinių portretą – iš neprivilegiuotų, socialiai atskirtų grupių, slepiasi minioje“. LRT, žiūrėta 2021 m. rugsėjo 10 d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1472102/isskyre-riausininku-portreta-is-neprivilegiuotu-socialiai-atskirtu-grupu-slepiasi-minioje>.
46. Poviliūnas, Antanas. *Lietuvos žemės ūkio grįžimas į rinkos santykius ir ūkininkijos ekonominė raida*. Vilnius: Apostrofa, 2008.
47. Ramonaitė, Ainė, red. *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014.
48. Ramonaitė, Ainė, sud. *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*. Vilnius: Versus aureus, 2009.
49. Ramonaitė, Ainė. „Does communist nostalgia lead to COVID-19 conspiracy beliefs?“ Nepublikuotas straipsnis (2021).
50. Ramonaitė, Ainė. „Kas ilgisi sovietmečio? Ekonominio statuso, socialinės aplinkos ir vertybinių nuostatų įtaka sovietinei – antisovietinei skirčiai Lietuvoje“. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2, No.33 (2013): 265-285.
51. Ramonaitė, Ainė. „Kodėl tauta negali atleisti Vytautui Landsbergiui „už kolūkius“?“. VU TSPMI, žiūrėta 2021 m. rugsėjo 4d. <https://www.tspmi.vu.lt/komentarai/kodel-tauta-negali-atleisti-vytautui-landsbergiui-uz-kolukius-interviu-su-ramonaite/>.
52. Ramonaitė, Ainė. „Mapping the political space in Lithuania: the discrepancy between party elites and party supporters“. *Journal of Baltic Studies*, 51, No.4 (2020): 1-20.
53. Ramonaitė, Ainė. „Tik (ir vėl) nauja partija ar nauji rinkėjai? Laisvės partijos sėkmės fenomenas“. (Pranešimas konferencijoje „Lietuva po 2020 m. Seimo rinkimų“, 2021 m. kovo 26 d.).
54. Ramonaitė, Ainė. *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*. Vilnius: Versus aureus, 2007.
55. Raškauskas, Vytautas. „Politologė Ainė Ramonaitė: žmonės jau spėjo primiršti sovietmečio absurda“. Bernardinai, žiūrėta 2021 m. rugsėjo 4d. <https://www.bernardinai.lt/2018-01-17-politologe-aine-ramonaite-zmones-jau-spejo-primirsti-sovietmecio-absurda/>.
56. Schwartz-Shea, Peregrine. „Judging quality: Evaluative criteria and epistemic communities“. Kn. *Interpretation and method: empirical research methods and the interpretive turn*, sud. Dvora Yanow, Peregrine Schwartz-Shea, 89-113. Armonk, NY: M.E. Sharpe, 2006.

57. Skocpol, Theda. „Bringing the State Back In: Retrospect and Prospect“. *Scandinavian Political Studies* 31, No. 2 (2008): 109-124.
58. Stenning, Alison et al. *Domesticating Neo-Liberalism: Spaces of Economic Practice and Social Reproduction in Post-Socialist Cities*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell, 2011.
59. Šaulauskas, Marius Povilas. „Lietuva iki ir po 1990-ųjų: apie modernizaciją ir galvojimo būdą“. *Problemos* 53 (1998): 5-24.
60. The Economist Intelligence Unit. „Democracy Index 2020“. EIU, žiūrėta 2021 m. rugpjūčio 20 d. https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=democracy2020 .
61. The Lithuanian National Election Study. „NACIONALINĖ RINKIMINĖ STUDIJA 2020 Porinkiminė apklausa“. LNES VU TSPMI, žiūrėta 2021 m. rugsėjo 20 d. http://www.lnes.tspmi.vu.lt/wp-content/uploads/2021/03/Porinkimine-2020-apklausa_fin.pdf .
62. Ubaydullaeva, Dilnoza. „Student online protests in Uzbekistan: democratization of higher education as concomitant to the COVID-19 crisis?“. *Central Asian survey* 40, No.3 (2021): 382-399.
63. Ulinskaitė, Jogilė. „Lietuvos politinės partijos populizmo amžiuje: 2016 ir 2020 m. Seimo rinkimų programų turinio analizė“. *Politologija* 101, No.1 (2021): 52–77.
64. University of Oxford, Blavatnik School of Government. „The Oxford Covid-19 Government Response Tracker“. BSG, žiūrėta 2021 m. rugsėjo 3d. <https://www.bsg.ox.ac.uk/research/research-projects/covid-19-government-response-tracker>.
65. Vieten, Ulrike M. „The „New Normal” and „Pandemic Populism”: The COVID-19 Crisis and Anti-Hygienic Mobilisation of the Far-Right“. *Social Sciences* 9, No.9,165 (2020): 1-14.
66. Vilmorus. „Naujienos“. Vilmorus, žiūrėta 2021 m. lapkričio 23 d., <http://www.vilmorus.lt/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=2&cntnt01returnid=20> .
67. Webler, Thomas, Stentor Danielson, Seth Tuler. *Using Q method to reveal social perspectives in environmental research*. Greenfield MA: Social and Environmental Research Institute, 2009.
68. Wheeler, Duncan. „Vox in the Age of Covid-19: The Populist Protest Turn in Spanish Politics.” *Journal of International Affairs* 73, No.2 (2020): 173–184.
69. Wong, Kevin M., Benjamin Luke Moorhouse. „The Impact of Social Uncertainty, Protests, and COVID19 on Hong Kong Teachers“. *Journal of Loss and Trauma* 25, No.8 (2020): 649-655.
70. Žiliukaitė, Rūta, Arūnas Poviliūnas, Aida Savicka. *Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
71. Žiliukaitė, Rūta. „Ekonominis „nepaklusnumas“? Blatai ir kitos neformalios ekonominės praktikos“. Kn. *Nematoma sovietmečio visuomenė*, sud. Ainė Ramonaitė, 128-153. Vilnius: Naujasis Židinys – Aidai, 2015.

Summary

The master's thesis titled "Predispositions of the "pandemic" protests in Lithuania: an analysis of the links between beliefs" aims to reveal the socio-political typologies of the supporters of the "pandemic" protests based on the patterns of their beliefs.

The global disruption of the normal flow of life by the COVID-19 pandemic, the national quarantines declared by governments, and the subsequent mass vaccination strategy have triggered an unprecedented wave of discontent and protests in many countries. Lithuania is no exception. The events that escalated to riot and a confrontation with the police next to the Seimas on the 10th of August, 2021, the organised protest in the Cathedral Square a month later, the numerous smaller protests against the pandemic management measures that have emerged and are still emerging both in Vilnius and other cities, as well as the discourse of anger, discontent with the government's decisions and the call for resistance that is being shared by a significant part of the society, are all unique phenomena that is worthy of analysis.

The problematic nature of the Lithuanian case and the space for analysis, which this paper (at least in part) attempts to fill, is based on the fact that in Lithuania, protests of this scale and frequency, and even more so when they are organised outside of trade unions, not under the Labour Code, and not involving one particular socio-economic group of the population, are very rare. Moreover, while in the West, right-wing ideology and right-wing populist political groups were important factors for the mobilisation of the "pandemic" protests, in Lithuania the link is not so obvious or direct, because, as repeated quantitative studies of the Lithuanian party system and the electoral arena have shown, there are no relevant far-right (in terms of the cultural right-left scale) political forces that fill the space of the extreme right-wing in Lithuania. Thus, to reveal the specificity of the Lithuanian case and to answer the question of what "combination" of beliefs made citizens prone to responding positively to the call for mobilisation of the wave of protests and dissatisfaction with the government, the paper also uses the following approaches that are relevant for Lithuania: the complex context of the post-communist transition and the heterogeneous consequences of the transformation, as well as the deep-rooted and long-lasting distrust of the state's institutions, as an expression of a deficit of the citizens' relationship with the state.

Searching for the dominant socio-political typologies of the protest supporters and the schemes of their beliefs, the study uses the Q-sort method, a relatively new and not widely used method in social science disciplines in Lithuania, combined with semi-structured in-depth interviews. During the study, a set of Q-sort statements is presented to the informants during an in-depth interview, asking them to rank the statements from most to least reflective of their opinion, i.e. from "strongly agree" to "strongly disagree". The data collected is subsequently analysed by factor analysis and the

results are interpreted and linked to the material collected during the interviews. The method not only focuses on subjectivity, i.e. it can reveal the belief system held by each respondent, but also allows subjectivity to be quantified using statistics and by dividing the informants into groups with similar views.

As the results of the study show, the explanations of the “pandemic” protests in the West, which mainly emphasise the mobilising potential of right-wing populist discourse, are only partially applicable to the Lithuanian case. A more comprehensive spectrum of socio-political types of the supporters of the protests is revealed by the explanations of the post-Soviet transformation and the deep-seated distrust of the state, which are specifically relevant to Lithuania. Based on the schemes of the links between beliefs close to the discourse of the Western populist right, the evaluation of the post-communist transformation, the relationship with the state, and the dissatisfaction with the management of the pandemic, three socio-political types of supporters of the “pandemic” protests are revealed:

1. The first type, titled “informed disillusioned right-winger” refers to the links between beliefs close to the Western right, euroscepticism, moral conservatism, defending family values, nationalism, traditions, the sovereignty of the state in the global space, individual freedom against the state, and distrust of the state (in some cases, it has been triggered by the pandemic, but in most of the cases it is deep-seated) and frustration with the present government, and dissatisfaction with the pandemic control measures being implemented.

2. The second type, named “loser in the post-communist transformation” refers to the links between beliefs related to the trauma of the post-socialist transformation, Soviet nostalgia, deep distrust, and alienation from one's own country due to the state's inability to provide sufficient welfare, frustration with the current government, and dissatisfaction with the pandemic management measures. This type combines the narratives of the post-communist transformation and the deficit of citizen-state relations in Lithuania presented in the theoretical part of the paper into a joint continuum, possibly tied by causal links.

3. The third type, titled “moderate liberal” refers to relatively liberal and moderate views in the context of the “pandemic” protests discourse, so that outrage and unconventional political participation can be understood as a triggered, momentary reaction, stemming from the disruption of everyday life and personal discomfort caused by the government's choice of pandemic management measures, rather than from entrenched belief patterns, as discussed in the theoretical part of the paper.

Priedas Nr. 1

Teiginių rinkinys

Teiginiui priskirtas numeris	Teiginys
1.	Dabartinė Vyriausybė COVID-19 pandemiją valdo tinkamai
2.	Didžiosios žiniasklaidos priemonės Lietuvoje pateikia objektyvią ir netendencingą informaciją apie pandemiją ir jos valdymo priemones
3.	Dorovinis ir vertybinis vaikų auklėjimas yra tik tėvų teisė
4.	Esu patenkintas (-a) demokratijos kokybe Lietuvoje
5.	Galimybių pasas veikia tuo pačiu principu, kaip veikė antisemitizmas ar rasinė segregacija
6.	Homoseksualioms poroms turi būti sudaryta galimybė įteisinti partnerystę
7.	Imigrantai yra teigiamas dalykas Lietuvos ekonomikai
8.	Iš esmės narystė Europos Sąjungoje Lietuvai yra neigiamas dalykas
9.	Iširus Sovietų Sąjungai mano arba mano tėvų, artimųjų padėtis pablogėjo
10.	Kapitalizmas ir rinkos ekonomikos sąlygos Lietuvos visuomenei atnešė daugiau žalos nei naudos
11.	Kovojant su terorizmu, pateisinamos visos priemonės, net pilietinių laisvių suvaržymas ar metodai, kuriuos kai kas gali pavadinti kankinimais
12.	Lietuva turėtų atsisakyti euro
13.	Imigrantai kelia grėsmę Lietuvos kultūrai ir savitumui
14.	Lietuva turėtų kaip įmanoma giliau įsilieti į Europos Sąjungą
15.	Mokslas nėra nešališkas ir tarnauja valstybės nustatomiems interesams
16.	Lietuva turėtų siekti draugiškesnių santykių su Rusija
17.	Lietuvai reikia „tvirtos rankos“ politikoje
18.	Moterys turi turėti teisę laisvai apsispręsti dėl aborto
19.	Lietuvoje reikia daugiau ir kokybiškesnių integracinių priemonių imigrantams
20.	Lietuvoje siūlomos vakcinos nuo COVID-19 yra nesaugios – gali sukelti daug žinomų ir nežinomų šalutinių poveikių
21.	Sovietinis laikotarpis davė Lietuvai naudos
22.	Lietuvos valstybė yra valdoma skaidriai
23.	Nuo 1990 m. Lietuvos ekonominė padėtis akivaizdžiai pagerėjo
24.	Pandemija yra sukelta dirbtinai pasaulio galingųjų ir turtingųjų naudai

25.	Pandemijos atveju, siekdama apsaugoti savo piliečių sveikatą ir gyvybes, valstybė gali platesniu mastu nei įprastai apriboti asmens laisves
26.	Vytautui Landsbergiui turėtų būti suteiktas valstybės vadovo statusas
27.	Rinkėjų balsais turėtų būti galima iš pareigų atšaukti Seimo narį
28.	Sauliaus Skvernelio Vyriausybė COVID-19 pandemijos antrąją bangą (2020 m. rudenį) valdė netinkamai
29.	Siekiant vengti COVID-19 viruso židinių mokyklose, mokiniai ir mokyklos personalas turi reguliariai testuotis
30.	Sovietiniais laikais gyventi Lietuvoje buvo blogiau nei dabar
31.	Surenkami mokesčiai yra perskirstomi skaidriai ir tikslingai
32.	Svarbiausi valstybės klausimai turi būti sprendžiami referendumais
33.	Tautinėms mažumoms mūsų šalyje turi būti sudarytos sąlygos puoselėti savo kultūrą ir tradicijas
34.	TS-LKD retorika Baltarusijos atžvilgiu buvo per agresyvi ir nenaudinga Lietuvai
35.	Vakcinacija yra efektyviausias būdas kovoti su pandemija
36.	Valdžios institucijos sąmoningai klastoja (padidina) mirusių nuo COVID-19 žmonių statistiką
37.	Po 1990 m. kovo 11-osios fundamentalios ekonominės ir agrarinės reformos buvo būtinybė
38.	Žmogus pats atsako už savo sveikatą ir valstybė jokiais atvejais negali į tai kištis

Priedas Nr. 2

Teiginių vertinimo lentelė

-4 Visiškai nesutinku	-3 Nesutinku	-2 Labiau nesutinku, nei sutinku	-1 Dalinai nesutinku	0 Vertinu neutraliai	1 Dalinai sutinku	2 Labiau sutinku, nei nesutinku	3 Sutinku	4 Visiškai sutinku

Priedas Nr. 3

Tyrimo informantų sąrašas

Infor- mantas	Lytis	Amžius	Gyvenamoji vieta	Išsilavinimas	Užsiėmimas	Priklausymas partijai/NVO	Dalyvavimas proteste
I1	Mot.	38	Vilnius	Aukštasis universitetinis	Individuali veikla grožio srityje	Ne	Dalyvavo 08.10 d.
I2	Mot.	28	Kaunas	Aukštasis universitetinis	Akademinis darbas	Taip	Dalyvavo 08.10 d.
I3	Mot.	44	Plungė	Nebaigtas vidurinis	Bedarbė	Ne	Stebėjo transliacijas
I4	Mot.	32	Anykščiai	Aukštasis universitetinis	n.d.	Ne	Dalyvavo 08.10 d.
I5	Vyr.	57	Kaunas	Aukštasis universitetinis	Valstybinės institucijos tarybos narys	Taip	Dalyvavo 08.10 d. ir 09.10 d.

I6	Mot.	22	Dusetos	Vidurinis	Individuali prekybinė veikla	Ne	Dalyvavo 08.10 d.
I7	Vyr.	59	Klaipėda	Aukštasis universitetinis	Inžinierius	Ne	Stebėjo transliacijas
I8	Mot.	57	Vilnius	Aukštasis universitetinis	Mokytoja	Ne	Dalyvavo 08.10 d. ir 09.10 d.
I9	Vyr.	65	Vilnius	Aukštasis universitetinis	Darbas kultūros srityje	Taip	Dalyvavo 08.10 d. ir 09.10 d.
I10	Mot.	73	Kaimiška vietovė	Vidurinis	Pensininkė	Ne	Stebėjo transliacijas
I11	Mot.	42	Vilnius	Aukštasis universitetinis	Verslininkė	Ne	Dalyvavo 08.10 d. ir 09.10 d.
I12	Mot.	40	Kaimiška vietovė	Aukštasis universitetinis	Valstybės tarnautoja	Taip	Dalyvavo 08.10 d.
I13	Mot.	63	Kaunas	Aukštasis universitetinis	Pensininkė	Ne	Stebėjo transliacijas
I14	Mot.	47	Kaimiška vietovė	Aukštesnysis (profesinis)	Netekto darbingumo pensijos gavėja	Ne	Stebėjo transliacijas
I15	Vyr.	27	Vilnius	Aukštasis universitetinis	Programuotojas	Ne	Stebėjo transliacijas